

ΤΜΗΜΑ : ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΩΡΑΪΤΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ - ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ
ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ : 1104Μ040

ΟΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ
ΤΟΥΡΚΟΥΣ, ΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ
ΙΣΛΑΜ

ΑΘΗΝΑ 2007

Πίνακας περιεχομένων

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	- 2 -
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	- 4 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ.....	- 18 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΑΠΟΔΙΔΟΝΤΑΙ ΣΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ.....	- 45 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Ο ΚΟΡΑΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΟΥ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ.....	- 89 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΕΞΑΙΤΙΑΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ.....	- 106 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥΣ ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ	- 130 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΕΠΙΛΟΓΟΣ	- 160 -
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	- 172 -

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Καθολική είναι η αναγνώριση του κύρους και της προσφοράς του Αδαμάντιου Κοραή όσον αφορά τον εθνικό ξεσηκωμό και την πνευματική αναγέννηση των Ελλήνων. Αυτό, όμως, που δεν έχει συγκεντρώσει το ενδιαφέρον και δεν έχει γίνει αντικείμενο μελέτης είναι η προσπάθεια να εντοπιστούν και να απομονωθούν στο έργο του οι απόψεις του για το Ισλάμ, την Οθωμανική αυτοκρατορία και τους Τούρκους ως γένος. Αυτό το σκοπό επομένως καλείται να εξυπηρετήσει – στο μέγιστο βαθμό των δυνατοτήτων – η παρούσα εργασία.

Ένα επιπρόσθετο στοιχείο της σκοποθεσίας είναι να εξετασθεί το πνευματικό υπόβαθρο του ανθρώπου αυτού, αρχής γενομένης από την αγάπη που έτρεφε προς την αρχαία ελληνική γραμματεία. Ο δεύτερος σταθμός στην προσπάθειά αυτή είναι η σύνδεση του ονόματος του Κοραή με τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις λοιπόν αξίζει να παρατηρηθεί από ποιες αρχές εμπνεύστηκε ο Έλληνας λόγιος και πως τις πραγματεύτηκε στη συνέχεια του βίου και του έργου του. Παράλληλα ενδιαφέρει ο τρόπος με τον οποίο ερμηνεύει ο Κοραής και την πνευματική κατάσταση της χώρας του και τις ευθύνες που αποδίδει στους Τούρκους γι' αυτήν. Και αυτό γιατί σκιαγραφούνται με έμμεσο τρόπο οι απόψεις του για τον κατακτητή, αλλά και η στάση που τήρησε απέναντι σε διαφωτιστές και μεγάλες δυνάμεις πριν και μετά την κήρυξη της Ελληνικής επανάστασης.

Πρέπει επιπρόσθετα να σημειωθεί ότι η εκπόνηση της εργασίας βασίστηκε στη μελέτη των επιστολών και του πρωτότυπου έργου του Κοραή, αλλά και στα όσα συγκέντρωσαν και σχολίασαν οι μεταγενέστεροι μελετητές του. Όσον αφορά το πρώτο, η επιστολογραφία του Κοραή απευθύνεται σε φιλικά του πρόσωπα και κυρίως προς το Δημήτριο Λώτο – γνωστό ως Πρωτοψάλτη – και είναι ιδιαίτερα σημαντική, δεδομένου ότι προσφέρει πληθώρα στοιχείων σχετικών με το θέμα μας. Πολύτιμη πηγή πληροφοριών αποτελεί και η βιογραφία του Νεοέλληνα διαφωτιστή εκδοθείσα από το Δημήτριο Θερειανό, η οποία αποτέλεσε σημαντικό εργαλείο προκειμένου να καταφανούν οι αντιλήψεις του εξεταζόμενου προσώπου.

Κλείνοντας δέ πρέπει να επισημανθεί ότι η διάκριση και ο χωρισμός του συγκεντρωθέντος υλικού σε κεφάλαια ήταν μια εξαιρετικά δύσκολη και επίπονη προσπάθεια, αφού κάθε αναφορά στους Τούρκους σχετίζεται με πολλά θέματα της δράσης αυτών. Ωστόσο καταβλήθηκε προσπάθεια η κατηγοριοποίηση αυτή να είναι όσον το δυνατόν πιο σαφής και έγινε με γνώμονα τον κύριο πυρήνα κάθε χωρίου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Αδαμάντιος Κοραής γεννήθηκε στη Σμύρνη στις 27 Απριλίου 1748 και μεγάλωσε σε ένα περιβάλλον λόγιο, δεδομένου ότι ο παππούς του Αδαμάντιος Ρύσιος, αλλά και άλλοι πρόγονοι του (όπως ο Αντώνιος Κοραής, ο Κύριλλος Κοραής και ο αρχιεπίσκοπος Βελιγραδίου Σωφρόνιος Κοραής) ήταν γνωστοί για την ιδιαίτερη σχέση που είχαν αναπτύξει με τις τέχνες και τα γράμματα ¹. Ο ίδιος μάλιστα μιλά με τα θερμότερα λόγια για το Ρύσιο σε επιστολή της 16^{ης} Νοεμβρίου 1819, επειδή χάριν σ' αυτόν του δόθηκε η ευκαιρία να έρθει σε επαφή με την αρχαία ελληνική γραμματεία : «εσύνηταξε λοιπόν τη διαθήκην του, χαρίζων τα βιβλία του εις τον όστις πρώτος από τους μέλλοντας αρσενικούς εγγονούς τελειώση τα ελληνικά μαθήματα. Και τούτο με σκοπόν να θερμάνη με την άμιλλαν τās ψυχάς μας και να τά παρακινήσει εις την μάθησιν της γλώσσης, της οποίας ο ενθουσιασμός ήτον εις αυτόν τόσον σφοδρός, ώστε μην ευτυχήσας αρσενικήν γονήν, επολέμει την τύχην διδάσκων τās θυγατέρας του.....» ².

¹ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ», ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 106 – 107.

² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 91.

Η οικονομική κατάσταση των Χιωτών γονιών του ³, του επέτρεψε να επισκεφτεί και να ζήσει σε πολλά μέρη του τότε γνωστού και πολιτισμένου κόσμου (Ευρώπη), καθώς και να λάβει εξαιρετική μόρφωση. Έμαθε τα πρώτα γράμματα στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης υπό την επίβλεψη του ιεροδιδασκαλου, Ιερού Δενδρινού, εμπειρία που όπως φαίνεται από τα λεγόμενα του δεν του είχε αφήσει τις καλύτερες εντυπώσεις : «... (η διδασκαλία) πολλά πτωχήν, συνωδευμένην με ραβδισμόν πλουσιοπάροχον ...» ⁴.

Στο ολλανδικό προξενείο της Σμύρνης γνωρίστηκε με τον Εϋνάρδο Κέδνο (ή Κεύνο), ο οποίος του δίδαξε τη λατινική γλώσσα (ως «ανταμοιβή» για τη διδασκαλία της ελληνικής από τον Κοραή ⁵) και τον ευεργέτησε. Γρήγορα οι δύο άνδρες ανέπτυξαν φιλική σχέση σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο Νεοέλληνας διαφωτιστής να γράφει για τον Ολλανδό δάσκαλο : «.....εις αυτόν μόνον ανεκάλυπτον τας πληγάς μου, διότι απ' αυτόν μόνον εύρισκον θεραπείαν....» ⁶ (Επιστολή προς τον Πρωτοψάλτη, 11 Αυγούστου 1783). Δεν θα ήταν δε υπερβολικό να τονιστεί ότι η επίδραση του Εϋνάρδου διαμόρφωσε το ήθος του Κοραή και τον ώθησε στην εκμάθηση

³- ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ, ΤΟΜΟΣ Α1, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, 1964, ΣΗΜΕΙΩΣΗ : ΞΓ – 10 (ΑΓΝΩΣΤΟΣ Ο ΤΟΠΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ).

- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 11.

⁴ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ», ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 107.

⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 96

⁶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 96.

πολλών ξένων γλωσσών (αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά, γερμανικά και ολλανδικά).

Γρήγορα όμως ανακάλυψε ότι τα στενά όρια της πατρίδας του δεν ήταν σε θέση να του προσφέρουν πολλά. Έτσι η μελέτη των αρχαίων Ελλήνων και η αγάπη του για τη μόρφωση τον οδήγησαν στην Ευρώπη, αφού – όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο βιογράφος του, Δημήτριος Θερεϊανός -, «... στη Σμύρνη υπήρχαν άνθρωποι αντίθετου ήθους και αρχών ...» ⁷. Υποθέτουμε επομένως ότι με τη δήλωσή του αυτή ο δάσκαλος του γένους υπαινίσσεται τους Τούρκους, αλλά και τους Έλληνες που συμπεριφέρονται δουλικά και δουλοπρεπώς στους πρώτους.

Η πρώτη ουσιαστική επαφή του με την Ευρώπη πάντως έγινε το 1771, όταν πήγε στο Άμστερνταμ ⁸. Έφτασε εκεί με την υπόδειξη του πατέρα του, προκειμένου να επεκτείνει τις εμπορικές επιχειρήσεις της οικογένειάς του (εμπόριο μεταξωτών). Ανήσυχο, όμως πνεύμα ο ίδιος δεν μπορούσε να βρει ευχαρίστηση σε μια τέτοια τυπική ενασχόληση. Έτσι συνέχισε τις σπουδές του και καταπιάστηκε κυρίως με τη μελέτη των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων συγγραφέων. Σ' αυτό συνέβαλε και η γνωριμία του με τον Ανδριανό Βούρτο, ιερέα και θεολόγο, ο οποίος τον μύησε στα μυστικά του

⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 99.

⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α', ΣΕΛΙΔΑ 105.

- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 11.

Ευκλείδη και της Λογικής τέχνης ⁹ (1772) και έμελλε να είναι ο δεύτερος μεγάλος ευεργέτης του Κοραή. Το παράδοξο βέβαια εδώ είναι ότι η ενασχόλησή του με την αρχαία ελληνική γραμματεία δε συντελέστηκε σε ελληνικό έδαφος, αλλά στο ολλανδικό, γεγονός που αναγνωρίζεται και από τον ίδιο : «... Μεγάλη υπήρξε ευεργεσία το ταξείδιον της Ολλανδίας, όπου γνωρίσας ανθρώπους σοφούς και απορρίψας τον ζυγόν των αθλίων γραμματικών, ήρχισα να σπουδάζω τους Έλληνας συγγραφείς με μέθοδον παντάπασι διάφορον. Η οποία μέθοδος ουχί μόνον μ' έκαμε να μαντεύσω πολλά δυσνόητα των προγόνων μου, τά οποία δεν ήθελε νοήση ποτέ με την βοήθειαν του ισχυνοτάτου Θεοδώρου και του παχυτάτου αυτού σχολιαστού, του Νεοφύτου, αλλά να διορθώσω και την μητρικήν μου διάλεκτον εκ μόνης της αναλογίας, την οποίαν έχει προς την αυτής μητέρα, την παλαιάν ...» ¹⁰.

Το 1778 τα εμπορικά του σχέδια δεν είχαν την κατάληξη που ήθελε και αναγκάστηκε να επιστρέψει στη Σμύρνη ¹¹. Ωστόσο εκείνο που καθιστούσε την επιστροφή του δυσβάστακτη ήταν η σκέψη ότι θα βρισκόταν μεταξύ Τούρκων, τους οποίους – όπως θα φανεί στη συνέχεια – τους θεωρούσε όχι μόνο τυραννικό, αλλά και βάρβαρο – απολίτιστο γένος. Η πικρία του αυτή μεγάλωνε συνεχώς, αφού ο ίδιος είχε ζήσει σε ένα καθ' όλα ευρωπαϊκό και πολιτισμένο περιβάλλον. Από την άλλη πλευρά, το δέλεαρ του γάμου με μια κόρη εύπορης οικογένειας δεν

⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 100.

¹⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 101 -102.

¹¹ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 11.

ήταν αρκετά ισχυρό για να τον κρατήσει στον περιορισμένο γεωγραφικά χώρο της Σμύρνης, επειδή εκείνος ήταν απόλυτα αφοσιωμένος στην ιδέα της επανάστασης και της ελευθερίας των Ελλήνων : «...Οι γονείς μου έτρεφαν ακόμη την ελπίδα να με κρατήσωσιν εις την πατρίδα κ' εμεταχειρίσθησαν παντοίους τρόποις, έως και αυτό του γάμου το δέλεαρ, να μεταβάλωσιν την γνώμην μου. Το δέλεαρ τούτο ήθελεν εξάπαντος με συναρπάσειν, και διά το νέον της ηλικίας μου, και διά το κάλλος, έτι δε και τον πλούτον της νύμφης, ορφανής από πατέρα βαθύπλουτον, αν ο έρως της ελευθερίας δεν μ' εβίαζε να καταφρονήσω πάσης λογής άλλους έρωτας ...» ¹². Έτσι το 1782 έχοντας τη γονική άδεια και την ενίσχυση των φίλων του, κατευθύνθηκε στη Γαλλία για να σπουδάσει ιατρική στη φημισμένη Σχολή του Μομπελλιέ ¹³. Μέσα στα επόμενα δύο χρόνια η ζωή του άλλαξε άρδην, γιατί έχασε τους γονείς του και καταστράφηκε οικονομικά. Το 1788 βρίσκει τον Κοραή εγκατεστημένο στο Παρίσι, τη «νέα Αθήνα»¹⁴, όπως συνήθιζε να αποκαλεί τη γαλλική πρωτεύουσα. Η μακρόχρονη παραμονή

¹² - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ, ΤΟΜΟΣ Α1, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, 1964, ΣΕΛΙΔΑ 5 (ΑΓΝΩΣΤΟΣ Ο ΤΟΠΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ).

- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 12.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 108.

¹³ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 12.

¹⁴ -ΚΟΡΑΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ, «ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ», ΤΟΜΟΣ Α, ΕΠΙΣΤΟΛΗ 30 (15 - 9 - 1788), ΣΕΛΙΔΑ 100.

- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 13.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 171.

του στο εξωτερικό επέδρασε όχι μόνο στη διεύρυνση των πνευματικών του οριζόντων, αλλά μεγάλωσε και την αντίθεση μεταξύ της πολιτισμένης και πεπαιδευμένης Ευρώπης και της κατάστασης που επικρατούσε στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας. Πίστευε ότι η αντίληψη των Ευρωπαίων για τους αμόρφωτους Έλληνες οφειλόταν στις μνήμες του παρελθόντος (στη σύγκρουση των Ορθοδόξων και των Ρωμαιοκαθολικών κατά τα βυζαντινά χρόνια) και στην ερήμωση του ελληνικού χώρου λόγω της τουρκικής κατάκτησης.

Πρέπει να τονιστεί ότι ο Κοραής αν και πήρε το πτυχίο και το διδακτορικό του στην ιατρική, ποτέ δεν εξάσκησε το συγκεκριμένο επάγγελμα. Προκειμένου να αντιμετωπίσει την οικονομική δυσπραγία στην οποία είχε περιπέσει, μετέφραζε στη γαλλική γλώσσα γερμανικά ιατρικά εγχειρίδια ¹⁵. Το ζήτημα αυτό της πενίας, αλλά και η φιλάσθενη υγεία του ταλαιπωρούσαν κατά κόρον το Νεοέλληνα διαφωτιστή, ο οποίος συνήθιζε να περιγράφει την κατάστασή του δραματικά μεν, στα όρια της αξιοπρέπειας πάντοτε δε : «...σου ενθυμίζω (έγραφε στον Πρωτοψάλτη το Σεπτέμβριο του 1782) να επιμεληθής την πώλησιν των ολίγων εκείνων πραγμάτων, διά να με στείλης δίχως αναβολήν τὰ εξ αυτών συναχθησόμενα αργύρια ...» ¹⁶. Και ενώ τα πενιχρά έσοδά του τού στερούσαν ακόμα και τα αναγκαία, δεν σταματούσε να ποθεί τη διεύρυνση του πνεύματος που προσφέρει η ενασχόληση με τη μελέτη :

¹⁵ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 13.

- ΝΟΤΑΡΗ ΙΩ., «Ο ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821», ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1976, ΣΕΛΙΔΑ 12 (ΑΓΝΩΣΤΟΣ Ο ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ).

¹⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 130.

«...Πίστευον μοι ότι, όταν ήλθε η πόστα και δεν έλαβα τὰ ελπιζόμενα, ηγανάκτησα μεγάλως μάλιστα διότι επρόσμενον αυτά τὰ ολίγα αργύρια διά να αγοράσω μερικά αναγκαιότατα βιβλία, χωρίς των οποίων είναι αδύνατον να υπάγω εμπρός ...»¹⁷.

Επίσης η αγάπη του για την ελληνική αρχαιότητα και τους συγγραφείς της ήταν τόσο μεγάλη, ώστε παραιτήθηκε από το διδακτικό προσωπικό της Σχολής του Μομπελλιέ για να αφοσιωθεί εξ' ολοκλήρου σ' αυτήν. Ο ίδιος μάλιστα δήλωνε σχετικά μ' αυτό το θέμα : «...Ηδυνάμην εν τη νυν των πραγμάτων καταστάσει να τύχω θέσεως καθηγητού μετά μισθού ετησίου εκ τετρακισχιλίων φράγκων. Αλλ' ένεκα πολλών και παντοίων λόγων, έκρινα αναγκαίον να αναστείλω τον ζήλον των υπέρ εμού ενεργούντων φίλων»¹⁸. Ήθελε με δύο λόγια να αφιερωθεί «...εις ό,τι την πατρίδα έμελλε μάλλον να ωφελήση ...»¹⁹. Εξάλλου ο πόθος και η ελπίδα της ελευθερίας της Ελλάδας ήταν τα στοιχεία εκείνα που του έδιναν τη δύναμη να ξεπεράσει τις όποιες αντιξοότητες τύχαιναν στο δρόμο του : «... Ναι, φίλε μου, (έγραφε το 1790 στο Ροχέτιο) διάκειμαι ήκιστα ευδαιμόνως. Αναγκασθείς να εκλίπω την πατριον γην και να διάγω βίον πλάνητα, κάθ' εκάστην δε αγωνιζόμενος εναντίον λυπηρών σκέψεων, άς εντίκτει εν εμοί η καταθλιπτική

¹⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΨΔ, 1899, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 130.

¹⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΨΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 214.

¹⁹ - ΠΑΛΜΗ Α., «ΟΤΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΑΤΡΟΙ ΠΟΛΥΕΙΔΩΣ ΩΦΕΛΗΣΑΝ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΑΥΤΩΝ», ΑΘΗΝΗΣΙΝ 1844, ΣΕΛΙΔΑ 8 (ΑΓΝΩΣΤΟΣ Ο ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ).

- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 13.

του μέλλοντος αδηλότης, δεν δύναμαι να ευτυχώ. Η ιδέα μόνη της ελευθερώσεως της πατρίδος επικουφίζει τὰ εμά δυστυχήματα ...»²⁰.

Και αυτός ο καθόλα υπερήφανος και αξιοπρεπής άνδρας δε δίσταζε να «επαιτήσκει» για το λαό και την ανεξαρτησία αυτού : «...Δεν νομίζω αισχράν την υπέρ της πατρίδος ψωμοζητίαν (ομολογεί προς τον Κοκκινάκη στις 24 Μαΐου 1820). Εξ εναντίας και δισσάκιον ήθελα μετά χαράς βάλλειν εις τον ώμον μου, να περιέρχωμαι όπου μυρισθώ αργύριον, να το ζητώ διά την Ελλάδα, δείχνων κανέν εικονισμάτιον της Ελλάδος...»²¹

Η κριτική έκδοση από μέρους του πολλών αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων συγγραφέων και κυρίως ο τρόπος με τον οποίο πραγματευόταν τα κείμενα αυτά, τον έκαναν άμεσα γνωστό στον ευρωπαϊκό κοινό που τον αναγνώρισε ως μέγα φιλόλογο και γλωσσολόγο²². Κατεξοχήν παράδειγμα αποτελεί η τοποθέτηση του Γάλλου Λαρχέρου για το πρόσωπο του Κοραή : «...Ο εκ Σμύρνης Κ. Κοραής, εντριβέστατος περί τε την αρχαίαν και νεωτέραν ελληνικήν γλώσσαν μετέδωκε μοι ασμένως σημειώσεις τινάς, ως τās πλείστας απεδεξάμην, επηνώρθωσα δε και την εμήν μετάφρασιν προς ενίας τούτων....»²³. Το ίδιο πράττει και ο Baehr, ο οποίος μνημονεύει τις φιλολογικές

²⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 195.

²¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 3.

²² - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 13.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 78.

²³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 246.

παρατηρήσεις του Κοραή στην πρώτη και δεύτερη έκδοση του έργου του,²⁴ αλλά και ο Schweighauser ενθουσιασμένος από τη βοήθεια που του προσέφερε ο Έλληνας λόγιος στην έκδοση των «Δειπνοσοφιστών» του Αθηναίου : «...Τελευταίον έξοχον και πάντως πάντων διαφέρον επικούρημα είναι εκείνο, δι' ου την ημετέραν πρόθεσιν ηβουλήθη να κοσμήση σοφός ανήρ, ο Αδαμάντιος Κοραής, εκ Σμύρνης, και της ιατρικής διδάκτωρ εμπειρότατος....»²⁵. Τέτοιες αναφορές στην πολύτιμη συνδρομή του Έλληνα σοφού έχουμε πάμπολλες, δεδομένου ότι εκείνος έθετε συχνά τις γνώσεις και την εμπειρία του στην υπηρεσία των διανοούμενων της Ευρώπης, προκειμένου να διευκολύνει την έκδοση των μελετών τους²⁶.

Η προσφορά του όμως δεν ολοκληρώνεται εδώ. Γρήγορα αντιλαμβάνεται το πρόβλημα της διγλωσσίας που ταλανίζει τους Έλληνες και συμβάλλει στη λύση του, προτείνοντας την καθαρεύουσα ως βασικό γλωσσικό όργανο²⁷. Στο συγγραφικό του έργο πρέπει να προστεθούν και πολλές μελέτες, αλλά και μεταφράσεις ξένων συγγραφέων που έδωσαν το εύνασμα για την πνευματική συγκρότηση των Ελλήνων και οδήγησαν στην πάλη για την πολιτική τους ανεξαρτησία. Ο πρώτος καρπός των πνευματικών προσπαθειών του είναι η μετάφραση της

²⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 246.

²⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 248 – 249.

²⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 252.

²⁷ - ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΠ., «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ», ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1973, ΤΟΜΟΣ Δ : ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ 1669 – 1812, ΣΕΛΙΔΑ 650 (ΑΓΝΩΣΤΟΣ Ο ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ).
- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 14.

«Ορθοδόξου Διδασκαλίας» του Ρώσου μητροπολίτη Πλάτωνα²⁸. Στόχος του μεταφραστή ήταν να καταδείξει το αληθινό πνεύμα του Χριστιανισμού και να θίξει όλα τα κακώς κείμενα της τυπολατρικής θρησκείας. Και επειδή σε κάθε κίνηση του Κοραή πρέπει να αναζητάμε τη βαθύτερη σχέση αυτής με την επανάσταση, το «επιμύθιο» εδώ σχετίζεται άμεσα με την αξιοποίηση των χρημάτων για την ενίσχυση της ελληνικής παιδείας. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και το έργο «Σύνοψις της ιεράς ιστορίας και της κατηχήσεως εις χρήσιν των σχολείων του ελληνικού γένους»²⁹. Από τον τίτλο και μόνο φαίνεται ότι πρόθεση του συγγραφέα της ήταν η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των νέων, αλλά και η ηθική προετοιμασία τους για την επανάσταση. Γι' αυτό και προτρέπει «τους δυνατούς του γένους να ιδρύσωσι κατηχητικά σχολεία», επηρεασμένος προφανώς και από το πολιτιστικό υπόβαθρο της Ολλανδίας³⁰.

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1798, κυκλοφόρησε την «Αδελφική Διδασκαλία», στην οποία εγκωμιαζόταν ο Ρήγας Φεραίος αλλά στην ουσία αποτελούσε απάντηση στην «Πατρική Διδασκαλία» του Οικουμενικού Πατριαρχείου³¹. Στο «... πρώτο φιλελεύθερο κήρυγμα προς τους Έλληνες ...» - όπως αποκαλείται από τον Θερεϊανό³² - κυριαρχούν οι έννοιες της ελευθερίας, της

²⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 109.

²⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 112.

³⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 113.

³¹ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ», ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 108 – 109.

³² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 313.

δικαιοσύνης και της ευμενείας ³³, γεγονός που δηλώνει ότι ο βασικός σκοπός του γράφοντος του δεν είναι άλλος από τον ξεσηκωμό των Ελλήνων : «...Κατά την διδασκαλίαν λοιπόν των Αποστόλων, εις τοιούτους παρανόμους ηγεμόνας, όχι τυφλή και άλογος υπακοή, αλλά γενναία αντίστασις χρειάζεται ...» ³⁴. Ο Κοραής αυτή τη φορά καταφεύγει στο λόγο του Ευαγγελίου, προκειμένου να πείσει τους συμπατριώτες του ότι η αντίσταση κατά των Τούρκων δεν είναι καταδικαστέα από τη θρησκεία, αλλά αντίθετα αποτελεί καθήκον και χρέος. Μάλιστα τολμά να χαρακτηρίσει την τουρκική ηγεσία παράνομη, στοιχείο που ηθικοποιεί την παρότρυνσή του αυτή.

Στη συνέχεια ακολούθησε η μετάφραση των «Χαρακτήρων» του Θεόφραστου στα γαλλικά (1799), το «Άσμα Πολεμιστήριον» - του οποίου και η πατρότητα αμφισβητήθηκε - και το «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» το 1801, ενώ τέσσερα χρόνια αργότερα δημοσιεύτηκε ο διάλογος «Τι πρέπει να κάμωσιν οι Γραικοί κατά τας παρούσας περιστάσεις. Διάλογος δύο Γραικών, όταν ήκουσαν τας λαμπράς νίκας του αυτοκράτορος

³³ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 8.

³⁴ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 10.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 314.

Ναπολέοντος». Είχε προηγηθεί το 1802 η μετάφραση του γνωστού έργου Μπεκαρία «*Dei delitti e delle pene*» («Περί εγκλημάτων και ποινών») και το αμέσως επόμενο έτος ανακοίνωσε ο ίδιος το περίφημο δοκίμιο του «*Memoire sur l'état actuel de la civilisation dans la Grece*», στο οποίο έπειτα από κριτική μελέτη του ελληνικού πολιτισμού αναφέρονται οι προϋποθέσεις ανάδειξης του ελληνισμού ³⁵.

Ακόμα στις εκδοτικές του εργασίες περιλαμβάνονται τα κείμενα των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων και συγγραφέων, όπως του Ιπποκράτη (1800), του Ηλιόδωρου (1804), του Αιλιανού (1805), του Ισοκράτη (1807), του Πολυαίνου, του Πλούταρχου, του Όμηρου, του Ιεροκλή, του Στράβωνα, του Ξενοκράτη, του Γαληνού, του Μάρκου Αυρηλίου και του Αισώπου ³⁶. Η εξέταση όμως των έργων αυτών αλλάζει σκοπιά μετά την κήρυξη της ελληνικής επανάστασης. Τώρα τον Κοραή ενδιαφέρουν κυρίως τα ηθικά και πολιτικά σχόλια των προγόνων του, με τα οποία αποσκοπεί να εξυπηρετήσει τους εθνικούς σκοπούς. Σ' αυτή τη χρονική φάση μελετά και εκδίδει τα «Πολιτικά» του Αριστοτέλη, τον Πλάτωνα, το Λυκούργο, τον Πλούταρχο, τον Αρριανό, αλλά και οποιαδήποτε άλλο έργο θεωρεί ότι θα βοηθήσει τις επιδιώξεις του ³⁷. Στα χρόνια που ακολουθούν κυκλοφορεί τους πέντε τόμους των «Ατάκτων», καθώς και δύο διαλόγους με τον τίτλο «Τι συμφέρει εις την ελευθερωμένην από τους Τούρκους Ελλάδα να πράξη εις τας

³⁵ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ»ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 109.

³⁶ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ»ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 109.

³⁷ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ»ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 110.

παρούσας περιστάσεις δια να μη δουλωθή εις χριστιανούς τουρκίζοντας»³⁸. Στα τελευταία αυτά συγγράμματα εκφράζει την ανησυχία του για την εθνική πορεία της Ελλάδας, καλυπτόμενος πίσω από ένα ψευδώνυμο³⁹ (υπογράφει με το όνομα Γ. Πανταζίδης)⁴⁰. Και ενώ επιμελούταν την έκδοση ενός τρίτου διαλόγου με θέμα την εγκαθίδρυση της βασιλείας στη χώρα μας, στις 26 Μαρτίου 1833 ο οραματιστής της «μετακένωσης» πέθανε γαλήνια στο σπίτι του μετά από τυχαίο πέσιμο.

Έπειτα από το θάνατο του κυκλοφόρησε η βιογραφία του, την οποία είχε ετοιμάσει ο ίδιος λίγους μήνες νωρίτερα, αλλά και η αλληλογραφία του εξαιτίας του πλούτου των πληροφοριών που παρέχει. Τέλος, ενδεικτικό της προσωπικότητας και της αξίας του Νεοέλληνα διαφωτιστή, που κατά τη διάρκεια της ζωής του απέκτησε φανατικούς οπαδούς, αλλά και εχθρούς ακόμα και στον ελληνικό χώρο, είναι οι διαφορετικές αντιδράσεις των συμπατριωτών του μετά τη ταφή του : Στο Ναύπλιο τελέστηκε μνημόσυνο, ενώ στην Πόλη απαγορεύτηκε η οποιαδήποτε τιμητική ενέργεια, προφανώς εξαιτίας της αντιπάθειας που έτρεφε η Πύλη, καθώς και οι

³⁸ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ»ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 110.

³⁹ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ»ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 110.

⁴⁰ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 8.

Φαναριώτες, προς το πρόσωπό του ⁴¹. Ωστόσο η Τρίτη Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας ⁴² απέδωσε τις πρέπουσες τιμές στον άνθρωπο που αγωνίστηκε μέχρι εσχάτων για να αναγεννηθεί το γένος του αρχικά πνευματικά και εν συνεχεία πολιτικά.

Πάντως ο βίος και το έργο ίσως του πιο σημαντικού Νεοέλληνα διαφωτιστή μπορούν να συνοψιστούν στα λόγια του επιγράμματος, που ο ίδιος είχε γράψει για τη θλιβερή εκείνη στιγμή που δεν θα ήταν πλέον εν ζωή :

«Διαμαντής Κοραής, ιατρός, πατρίδα φίλην εκών
Αέκοντι θυμω φεύγων ενθάδε κειμαι. Αλλ' ω
Χαιρε Ελλάς, ποθεινόν όμμα, και γένοιο
Κάν οψέ των τυραννούντων κρείπτων» ⁴³

⁴¹ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ»ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 114.

⁴² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 153.

⁴³ ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 199.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Όπως είναι ευρύτερα γνωστό, ο Κοραής υπήρξε θαυμαστής της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και των ιδεών που εκφράζονταν μέσω αυτής. Και αυτό, γιατί στον πλούτο των γραπτών κειμένων αναζητούσε τα στοιχεία εκείνα που θα βοηθούσαν στην πνευματική άνοδο του λαού και θα προετοίμαζαν ιδεολογικά τον τελευταίο για την επανάσταση. Έτσι θεωρούσε ότι η ευδαιμονία του ατόμου μέσα στην πολιτεία είναι αγαθό που αποκτιέται με την παιδεία και τη συνεχή άσκηση. Απαραίτητη προϋπόθεση σε αυτήν την περίπτωση είναι η σύζευξη της Ηθικής με την Πολιτική, δύο έννοιες που δημιουργούν ένα σύνολο, την αρμονία και τη γαλήνη στον κοινωνικό και πολιτικό βίο ⁴⁴. Επομένως ο Κοραής δανείζεται τις ηθικές και πολιτικές αρχές των προγόνων του και ως σύγχρονος Σωκράτης ή Αριστοτέλης προσπαθεί να μετουσιώσει τους Έλληνες σε χρηστούς, ηθικούς και ελεύθερους πολίτες

⁴⁴ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΛΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 3.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 35.

που θα χαράξουν την πορεία του έθνους πάνω στο αίτημα της ανεξαρτησίας.

Το 1822 λοιπόν έγραφε : «...Ηθική και Πολιτική, αν διαφέρωσιν εις όνομα, είναι όμως μία και η αυτή επιστήμη, η πρακτική φιλοσοφία η ονομασθείσα από τον Κικέρωνα και τον Πλούταρχον Τέχνη του βίου, και συντομώτερον από τον φιλόσοφον αυτοκράτορα, Β ι ω τ ι κ ή, ήγουν διδασκαλία πως έχομεν να συζώμεν και να συμπολιτευόμεθα με τους ομοίους μας, διά να αποκτήσωμεν την οποίαν όλοι χωρίς εξαίρεσιν επιθυμούμεν ευδαιμονίαν... Ας δείξωμεν εις τους τυράννους μας, ότι δεν τους ομοιάζομεν ολότελα, και εις τους συνηγόρους των, ότι με ολιγώτερα φώτα όσοι καυχώνται ότι έχουν, εξεύρομεν όμως να ενώσωμεν την Πολιτικήν με την Ηθικήν και επληροφορήθημεν ότι από μόνην την ένωσιν αυτών έχομεν να προσμένωμεν την ευδαιμονίαν της Ελλάδος ...» ⁴⁵.... «...Η Πολιτική, χωρισθείσα από την Ηθικήν, κατήντησε να γένη συνώνυμος της πανουργικής. Ά ν θ ρ ω π ο ς π ο λ ι τ ι κ ό ς εις όλας σχεδόν τας γλώσσας μετεφέρθη από τον έχοντα την αληθήν πολιτικήν επιστήμη, και εις τον κρύπτοντα τους λογισμούς του, με τέχνην και σκοπόν να απατήσει, ουδέ φεύγει τον δόλον πλην εκεί μόνον, όπου κινδυνεύει να τον βλάψη ο δόλος...» ⁴⁶.

⁴⁵ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 4.

⁴⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 48.

Στο παραπάνω κείμενο το κέντρο βάρους πέφτει στις δύο βασικές έννοιες, την Ηθική και την Πολιτική, τις οποίες αναγνωρίζει ως μία και βασική επιστήμη. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί και στους χαρακτηρισμούς που είχαν χρησιμοποιήσει οι αρχαίοι συγγραφείς γι'αυτές. Οι φράσεις «Τέχνη του βίου» και «Βιωματική» αποδεικνύουν τη μεγάλη σημασία που έχουν για την πορεία και τη ζωή των ανθρώπων, αφού τους διδάσκουν να ζουν αρμονικά μεταξύ τους και τους καθιστούν ικανούς να διεκδικήσουν την ευδαιμονία. Και ο απώτερος στόχος όλων αυτών είναι η κατάκτηση της «ευδαιμονίας της Ελλάδος», χωρίο που στη συνείδηση του Κοραή ισοδυναμεί με την παλιγγενεσία, την απόκτηση της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας. Τα όσα λέγονται δε για τα δεινά που επιφέρει ο χωρισμός των δύο αυτών αρχών αποτελούν νύξη για την απαράδεκτη συμπεριφορά των Ελλήνων σε κάποιες κρίσιμες καμπές της ιστορίας τους πριν, κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά την επανάσταση.

Αυτό όμως δεν αναιρεί την πίστη του στο ότι οι Έλληνες έδωσαν τα φώτα στην Ευρώπη κατά το παρελθόν, όταν οι συνθήκες ήταν σαφώς πιο ευνοϊκές για τους πρώτους. Η επαφή του με τη δύση και η μελέτη των κλασικών κειμένων ενίσχυαν ακόμα περισσότερο την πεποίθησή του αυτή και αν και παρατηρούσε με θλίψη την πολιτιστική στασιμότητα των σύγχρονων Ελλήνων, τη θεωρούσε προσωρινή κατάσταση : «....Ως εκείνοι έδωκαν τα πρώτα σπέρματα του πολιτισμού εις τους σημερινούς Ευρωπαίους, ούτως οι σημερινοί Έλληνες

δυνατόν να διδάξωσι με το παράδειγμά των τους αυτούς Ευρωπαίους, πως τελειοποιείται ο πολιτισμός ...»⁴⁷.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και τα όσα έλεγε στους «Αυτοσχέδιους Στοχασμούς» : «... Τρόπον μεταβολής της Ελλάδος, από την εις την οποίαν ευρίσκεται κατάστασιν την σήμερον ούτ' εστοχάσθην ποτέ, ούτε στοχάζομαι δυνατόν άλλον παρά την παιδείαν ...»⁴⁸. Φαίνεται λοιπόν ότι η θέση του Σοφοκλή για τη μάθηση «... ως δυσπάλαιστον αμαθία κακόν ...»⁴⁹ βρίσκει την τέλεια και πλήρη εφαρμογή της στην περίπτωση αυτή.

Τη μεγάλη σημασία που αποδίδει στην παιδεία και την ανωτερότητά της έναντι του πλούτου φανερώνει και η παρακάτω δήλωσή του στην «Ακολουθία των Αυτοσχέδιων Στοχασμών» : «..Δεν ήθελεν είσθαι ωφέλιμον να φωνάζη τις εις τους επαιρομένους δια τον πλούτον, ότι μόνη η παιδεία, η της παιδείας η αγάπη, δύναται να τους υψώση υπέρ τους άλλους....»⁵⁰. Άρα θεωρεί ότι για να απαλλαγούν οι Έλληνες από τη δουλεία πρέπει να μορφωθούν και να ακολουθήσουν τα παραδείγματα των αρχαίων προγόνων τους. Μάλιστα, στους «Αυτοσχέδιους Στοχασμούς» παροτρύνει τους Έλληνες να ταξιδεύουν στην Ευρώπη και να μεταφέρουν στην πατρίδα τους τα αγαθά στοιχεία της πρώτης. Η τακτική αυτή του Κοραή είναι

⁴⁷ - ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, «ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ», ΤΟΜΟΣ Δ, ΕΠΙΣΤΟΛΗ 898, (20 - 6 - 1821), ΣΕΛΙΔΑ 291.

⁴⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890 ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 30.

⁴⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 183.

⁵⁰ - ΑΠΟ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ.

γνωστή με τον όρο «μετακένωση»⁵¹. Παρόλο που το νόημα της έννοιας αυτής δεν είναι ξεκάθαρο, πιστεύεται ότι ο πρόδρομος του Νεοελληνικού διαφωτισμού μιλούσε για επιλογή και μετάγγιση κάποιων στοιχείων, τα οποία θα ήταν δυνατό να προσαρμοσθούν στην ελληνική κοινωνία και να συντελέσουν στην περαιτέρω βελτίωση της : «...Μιμηθήτε τὰς μελίσσας απανθίζοντες τὰ χρήσιμα και ὄχι τὰς μυίας, αἱ οἷοιαι προσκολλῶται εἰς τὰς δυσωδίας....Απὸ σας ἡ πατρίς δεν ζητεῖ μήτε τὴν στωικὴν ἀπάθειαν,.... Ζητεῖ φῶτα, διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὴν τύφλωσιν, ἐνδύματα διὰ νὰ σκεπάσῃ τὴν γύμνωσιν τῆς. Ἀλλὰ μήτε νὰ τὴν φωτίσετε μήτε νὰ τὴν ἐνδύσετε θέλετε εἰσθαὶ ἱκανοί, ἐὰν δεν ἔχετε τὴν φιλοσοφικὴν μετριοπάθειαν ...»⁵².

Και μάλιστα τόνιζε ὅτι ἓνα τέτοιο πολιτιστικὸ δάνειο μεταξὺ τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Εὐρώπης ἦταν δίκαιο, αφοῦ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦταν ἐκεῖνοι που μεταλαμπάδευσαν τὰ φῶτα τοὺς στὴ δεύτερη : «... Συλλογίσθητε τίνων ἀπόγονοι εἰσθε. Συλλογίσθητε, ὅτι ἡ εὐγένειά σας υπερβαίνει ὅλας τὰς θαυματομένας εὐγενείας τοῦ κόσμου, καὶ προσέχετε καλὰ μὴ φανήτε τοσαύτης καὶ τοιαύτης εὐγενείας ἀνάξιοι, ἐὰν δεν δείξετε κὰν ὅσον ἔδειξαν οἱ ἀγριοὶ Πάρθοι καὶ Ἀρμένιοι ζήλον τῆς ἑλληνικῆς σοφίας ...»⁵³ «... ἀλλ’ ἀναλαμβάνομεν πολιτισμόν, οὐ τινος τὰ ἴχνη δεν ἀπωλέσαμεν παντάπασιν ἐνέκα τῆς οὐπωσοῦν φυλαχθείσης προγονικῆς γλώσσης, δυνάμεθα δε πάλιν νὰ ἀνευρώμεν αὐτὰ ἀκόπως τὴ βοήθεια τοῦ φωτισμοῦ

⁵¹ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 47.

⁵² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 328.

⁵³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 8.

των γειτόνων πεφοτισμένων εθνών. Της Ελλάδος οι παλαιοί κάτοικοι εγένοντο αυτοί πρώτοι κτίσται και δημιουργοί του πολιτισμού αυτών, άνευ εξωτερικής βοήθειας αρχαιοτέρας ή συγχρόνου Η νυν κατάστασιν ημών ; είναι έργον μιμήσεως και αληθινής μετακενώσεως ...» ⁵⁴ .

Αλλού πάλι παρακινεί τους Έλληνες «... δράξασθε παιδείας ...» ⁵⁵, ενώ απέναντι στην προσωποποιημένη Ελλάδα αναφωνεί : «...ω Ελλάς, Ελλάς! Ας μάθω, ότι έδωκας τοιαύτα ή παρόμοια σημεία της αγάπης των φώτων και ας παύσω πάραυτα να ζω ...» ⁵⁶ .

Πιστεύει λοιπόν ότι το αρχαίο ελληνικό πνεύμα μεταφέρθηκε στη Δύση, ότι η Γαλλία είναι απόγονος της αθηναϊκής δημοκρατίας, ότι η αγάπη για την ελευθερία γεννιέται στον άνθρωπο εξαιτίας της παιδείας και ότι ο τελικός καρπός αυτής είναι η αρετή ⁵⁷. Έχοντας αυτά τα χαρακτηριστικά στο νου του προσπαθεί να επιτύχει την αναγέννηση του ελληνισμού μέσω των αρχαίων ελληνικών γραμμάτων και τελικά γίνεται πρεσβευτής της «μετακένωσης». Και - όπως δηλώνει απερίφραστα και ο ίδιος - επιλέγει τη μέση οδό, αφού αυτή βρίσκεται : «...μακράν από την Σκύλλαν της αθείας και την Χάρυβδιν της δεισιδαιμονίας. Μήτε τύραννοι των χυδαίων, μήτε

⁵⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 65.

⁵⁵ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ» ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 111.

⁵⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 8.

⁵⁷ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ., «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ», ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 19.

δούλοι της χυδαιότητος αυτών ...»⁵⁸. Και αυτή του η τακτική έχει ισχύ σε όλα τα θέματα και όχι μόνο στη γλωσσική διαμάχη της εποχής του. Εξάλλου το όραμα της «μετακένωσης» ήταν αυτό που τον οδήγησε και στην έκδοση του περιοδικού «Λόγιος Ερμής» το 1811⁵⁹, αφού θεωρούσε ότι θα έπρεπε να υπάρχει ένα μέσο που να διευκολύνει την όλη διαδικασία μεταφοράς ευρωπαϊκών στοιχείων στον ελληνικό χώρο.

Σημαντικό είναι ότι ο Κοραής πιστεύει σε μια παιδεία ανακαινισμένη, σε μια παιδεία που έχει τη δύναμη να αναδείξει τα θετικά στοιχεία των Ελλήνων, να συνδράμει στη βελτίωση ή την εξάλειψη των ελαττωμάτων τους και τελικά να παράγει πολίτες που θα είναι σε θέση να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, να κατακτήσουν την ελευθερία τους και να καταστήσουν το έθνος τους ευρωπαϊκό⁶⁰. Αυτό είναι και το κεντρικό νόημα της επιστολής του προς τον Γεώργιο Κουντουριώτη : «...Ό,τι

⁵⁸ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ., «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ», ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 19 – 20.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 220.

- ΔΙΖΙΚΙΡΙΚΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, «Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ 1750 – 1821, ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΛΟΓΙΩΝ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΦΙΛΙΠΠΟΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΚΕΦΑΛΑΙΟ : Ο ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η «ΜΕΣΗ ΟΔΟΣ», ΣΕΛΙΔΑ 65.

⁵⁹ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 13.

⁶⁰ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 5 – 6.

μάλιστα συνεργεί εις την φυλακήν της ελευθερίας, είναι η εξάπλωσις της παιδείας εις το έθνος, και η χρηστή ανατροφή των νέων. Διότι μόνη η παιδεία φανερώνει την αξία της ελευθερίας, και ακολούθως αναπτύσσουσα τον έρωτα της εις τας ψυχάς καταστένει τους πολίτας προσεκτικότερους εις την φυλακήν της...»⁶¹. Με ύφος λογοτεχνικό, αλλά μεστό από νόημα ο συγγραφέας ταυτίζει την ελευθερία με την παιδεία, αν και αντιστρέφει την χρονική τους σχέση (η παιδεία δηλαδή προηγείται, ώστε το άτομο να δύναται να εκτιμήσει την αξία της και να προβαίνει στις όποιες ενέργειες όχι μόνο για την απόκτησή της, αλλά και για τη διατήρηση αυτής). Γι' αυτόν η παιδεία είναι η διάπλαση του νου και της καρδιάς, διαδικασία που θα οδηγούσε το γένος στη θέση που του άξιζε ανάμεσα στα ευνομούμενα κράτη της Ευρώπης⁶². Μιλά επομένως για την παιδευτική δύναμη και το αγαθό του ανδρός : «...Διπτή είναι η παιδεία, η της κεφαλής, και η του στήθους. Η μεν τελειοποιεί τας διανοητικές του ανθρώπου δυνάμεις, η δε, τας ηθικάς ...»⁶³.

Η μελέτη των κλασικών κειμένων της αρχαιότητας (Ηρόδοτος, Σοφοκλής, κ.λ.π.) διαμόρφωσε και τις αντιλήψεις του για την ελληνική γλώσσα, την οποία και υπερασπίζεται

⁶¹ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΛΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 6.

⁶² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 86.

⁶³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 110.

μέχρι εσχάτων. Συγκεκριμένα, πίστευε ότι κάθε γλώσσα αποτελεί κτήμα ενός έθνους και συνέδεε τον όλο προβληματισμό για το γλωσσικό όργανο των Ελλήνων με την παιδεία και το γενικότερο θέμα της ανεξαρτησίας τους (η καλλιέργεια της ελληνικής αποτελεί βασική προϋπόθεση για την κατάκτηση της ελευθερίας) : «...Ημείς έχομεν χρείαν μεγάλην να γράφωμεν εις την γλώσσαν, εις την οποίαν και νοούμεν, εάν θέλωμεν και τὰ νοήματα της ψυχής ημών να κανονίσωμεν, και την γλώσσαν ικανήν να τὰ εκφράζη να καταστήσωμεν. Αρκεί να παρατηρήση τις την πρόοδον του ανθρωπίνου πνεύματος των άλλων εθνών, διά να καταλάβη ότι τότε μόνον ονομάζονται τὰ έθνη φωτισμένα, όταν φέρωσι την γλώσσαν αυτών εις τελειότητα...» ⁶⁴, καθώς και «τόν αυτόν τρόπον και ολοκλήρου τινός έθνους ο χαρακτήρ από την γλώσσαν του γνωρίζεται ...» ⁶⁵ και «...της ελευθερίας το χρώμα είναι τόσον βαθύ εις την γλώσσαν των Ελλήνων, ώστε και η τόσων αιώνων εκβαρβάρωσις και δυστυχία των Γραικών δεν το εξέπλυνεν ολότελα ούτ' από την κοινήν ημών διάλεκτον ...» ⁶⁶. «...Ουδείς αγνοεί πόσον είναι αναγκαία εις το να επιταχύνη την αρχομένην του ελληνικού γένους αναγέννησιν η είδησις της ελληνικής γλώσσης...» ⁶⁷ «....Η γλώσσα των Ελλήνων (υπογράμμιζε το 1803) πρέπει εις ημάς μάλιστα τους Έλληνας

⁶⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 402.

⁶⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 403 – 404.

⁶⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 404.

⁶⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 220.

να ήναι η βάση και το θεμέλιον πάσης επιστήμης. Ποία κατάρτα ευρήκε τους ταλαιπώρους Γραικούς να αμελώσι το προγονικόν των κτήμα, να μην καταλαμβάνωσι τα συγγράμματα των προπατόρων αυτών, εις τα οποία οι σοφοί Ευρωπαίοι προσφέρουσι τόσον σέβας ;»⁶⁸. Επίσης εξέφραζε τη σιγουριά του ότι η γλώσσα της εποχής του ήταν απόγονος και αποκύημα της αρχαίας ελληνικής : «...Η σήμερον λαλουμένη είναι ...θυγάτηρ κληρονόμος παλαιάς πλουσιωτάτης γλώσσης, της ελληνικής...»⁶⁹.

Καταδίκασε ακόμα και τη συνήθεια των απλών πολιτών, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τουρκικές λέξεις στο καθημερινό τους λεξιλόγιο. Η φράση «...Ως να μην ήσαν αρκετοί όσοι Τουρκισμοί την εμίαναν»⁷⁰ είναι ενδεικτική όλων των παραπάνω. Ο φιλόλογος Κοραής επιζητά την καθαρότητα της ελληνικής γλώσσας, αλλά επιπρόσθετα δηλώνει την ανωτερότητά της έναντι της τουρκικής. Η οποιαδήποτε ανάμειξη τουρκικών και ελληνικών στοιχείων αποτελεί για τον ίδιο απρέπεια και μολυσματική ενέργεια (προσοχή πρέπει να δοθεί στο ρήμα «μιαίνω»). Γενικεύοντας, λοιπόν, αυτή την τοποθέτησή του θα λέγαμε ότι έμμεσα προβάλλει την υπεροχή του ελληνικού πολιτισμού έναντι του οθωμανικού.

Το ίδιο πνεύμα – αν και το ύφος είναι πιο αυστηρό – απηχούν τα λόγια του στην «Ακολουθία των Αυτοσχέδιων Στοχασμών» :

⁶⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 107.

⁶⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 129.

⁷⁰ - ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, «ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ, ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1996, ΣΕΛΙΔΑ 137.

«...Είναι εντροπή εις Γραικόν, καθ' υπόθεσιν, Σμυρναίον να ονομάζη Τουρκιστί πράγμα, το οποίον ο πλησιόχωρος αυτού Χίος ονομάζει Γραικιστί....» ⁷¹. Δε διστάζει μάλιστα να καταφερθεί εναντίον του προσωπικού του φίλου Πρωτοψάλτη, επειδή και αυτός είχε την τάση να χρησιμοποιεί τουρκικές λέξεις στις εκάστοτε επιστολές του : « Αυτήν την τρισβάρβαρον λέξιν το «πεσχέςσιον» φυλάττου, αδελφέ, αν με αγαπάς, μη μου την γράψης πλέον. Αλλ' αντ' αυτής λέγε «δωρον» ⁷². Αλλού πάλι αναφέρει τα εξής : «....Αλλάχ κερίμ! Λέγω και εγώ, επειδή το μεταχειρίζεσαι και η λογιότης σου, λησμονήσας, ως φαίνεται ότι η γλώσσα σου έχει «το έχει ο θεός», πολλά ηδύτερον εις την ακοήν από το τρισβάρβαρον «Αλλάχ κερίμ» ... ⁷³.

Οφείλουμε ωστόσο να ομολογήσουμε ότι σε άλλα σημεία του έργου οι απόψεις του συγγραφέα είναι πιο επιεικείς και έχουν γενικότερο χαρακτήρα, αφού αρνείται την οποιαδήποτε εισαγωγή ξένων λέξεων στην ελληνική γλώσσα : «...πρέπει να προθυμούμεθα (όσον είναι δυνατόν, λέγω πάλιν, χωρίς βίας) ν' αναπληρώμεν τα ελλείμματά της από τα μητρικά της πλούτη, και όχι να μιμώμεθα τας φρασιολογίας και συντάξεις των αλλοτρίων εθνών...» ⁷⁴..... «...Πρώτον έργον του κανονιστού

⁷¹ - ΑΠΟ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ.

⁷² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 135.

⁷³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 139.

⁷⁴ ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 224 - 225.

είναι να την καθαρίση από τα αληθώς ξενικά ονόματα, οποία είναι τα Ιταλικά, τα Τουρκικά και άλλα τοιαύτα ...» ⁷⁵.

Ο Έλληνας σοφός λοιπόν φαίνεται ότι επεδίωκε έντονα την κάθαρση της γλώσσας από στοιχεία ξένα προς τη βάση της αρχαίας ελληνικής. Με δύο λόγια, ξεκινώντας από την καθημερινή γλώσσα ζητά να φτάσει σε μια γλώσσα που θα κρατά τη δομή της αρχαίας ελληνικής και στο λεξιλόγιο της θα πλησιάζει στην ετυμολογία των αρχαίων λέξεων που σώθηκαν προφορικά και γραπτά. Από εκεί και πέρα κάθε άτομο θα έβαζε τη δική του σφραγίδα, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν πολλές και διαφορετικές γλωσσικές μορφές ⁷⁶. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα επιτυγχανόταν οι τελικοί στόχοι του, δηλαδή να καταφανεί η συνέχεια της γλωσσικής εξέλιξης, να διευκολυνθεί η διαδικασία προσέγγισης και επεξεργασίας των αρχαίων κειμένων και τελικά να επέλθει η παλιγγενεσία μέσω της εθνικής αναγέννησης ⁷⁷.

Και αυτό το πάθος του με την ελληνική γλώσσα και την ορθή χρήση αυτής τον έκανε διστακτικό και δύσπιστο απέναντι ακόμα και στις δικές του ικανότητες να μελετά και να μεταφράζει τα έργα των προγόνων του. Ενδεικτικό αυτού είναι και τα όσα έγραφε προς το φίλο του Ραχέτιο σχετικά με τη μετάφραση έργων του Αριστοτέλη : «...Αιρετώτερον να υπομένω τās βασάνους, όσας συνεπάγεται η αντιβολή των

⁷⁵ ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 129.

⁷⁶ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ», ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 64 – 65.

⁷⁷ - ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ ΠΑΣΧΑΛΗ Μ., «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ» ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΝΩΝΤΑΣ ΤΑΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1996, ΣΕΛΙΔΑ 399.

αντιγράφων της Παλαιάς Διαθήκης ή να λυπήσω τὰς σκιάς των προγόνων μου, διαστρεβλών τὰς υψηλὰς αυτῶν εννοίας, να αποδείξω δε διὰ πλημμελῶν μεταφράσεων ὅτι το αἷμα ἐκείνων τοσούτον ἐνοθεύθη εἰσδυόμενον εἰς τὰς ἐμὰς φλέβας, ὥστε οὔτε διανοοῦμαι οὔτε γράφω ὡς οἱ πρόγονοι, οὐδὲ ἐννοῶ ὅσα ἐκείνοι ἔγραψαν. Σὺ δε, φίλτατε, τι πράττεις ἐν μέσῳ της φρικώδους κρίσεως, της ἀπειλῆς τοῦ ἔθνους σὺμπαν ; ...» ⁷⁸.

Ὅλα αὐτὰ δικαιολογοῦν καὶ τὴν ἀποψη τοῦ Διζικιρίκη ὅτι ὁ Κοραὴς ἔχοντας ὡς σύμμαχό του τὴ «διορθωμένη» γλῶσσα πάλευε συνειδητὰ γιὰ νὰ καταστεῖ «Δάσκαλος τοῦ γένους» ⁷⁹. Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρίσμα ἐπομένως δὲν ἀναλύνεται στὴν ἀπλὴ μελέτη των ἰδεῶν τῆς αρχαιότητος, ἀλλὰ ἀντίθετα ἐμπνέεται ἀπὸ τοὺς σοφοὺς καὶ μετουσιώνει τὴν κοσμοθεωρία τοὺς σὲ πράξη. Παροτρύνει, λοιπόν, τοὺς σύγχρονους Ἕλληνες νὰ μιμηθοῦν τὰ ἡρωικὰ κατορθώματα των προγόνων τοὺς καὶ προπάντων νὰ διδαχθοῦν ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ τὴ σοφία τοὺς. Αὐτὸ φαίνεται νὰ εἶναι καὶ τὸ βασικὸ τοῦ μέλημα στοὺς «Χαρακτήρες» τοῦ Θεόφραστου, τὴ μετάφραση ποὺ χαρακτηρίζει ὁ Θερειανὸς «... ὡς ἀπαρχὴ καὶ ἀκροθίνιον των ἐκδόσεων τοῦ Κοραὴ ...» ⁸⁰ ἐξαιτίας τῆς υψηλῆς ποιότητος τοῦ ἔργου. Αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι ὅτι τὸ πόνημα ἀφιερώθηκε στοὺς Ἰονίους κατοίκους, δεδομένου ὅτι «ἡ

⁷⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 215.

⁷⁹ - ΔΙΖΙΚΙΡΙΚΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, «Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ 1750 – 1821, ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΛΟΓΙΩΝ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΦΙΛΙΠΠΟΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΚΕΦΑΛΑΙΟ : ΚΟΡΑΗΣ – ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΣ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ, ΣΕΛΙΔΑ 49.

⁸⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 253.

πολιτοκρατία» που επικράτησε έδινε την αίσθηση – ή τουλάχιστον αυτό πίστευε ο Κοραής - της επερχόμενης ελευθερίας της Ελλάδας. Όπως έχει τονιστεί επανειλημμένως πίσω από οποιαδήποτε πράξη και κίνηση του λόγιου αυτού κρύβεται η βαθύτερη προσδοκία για την εθνική ανεξαρτησία. Άρα δεν είναι παράδοξο που αντιμετώπισε απ' αυτή την οπτική γωνία και την περίπτωση των Ιονίων νήσων, ευελπιστώντας ότι το παράδειγμά τους θα αποτελούσε την αρχή και για τους Έλληνες : «...Σύν τη ελευθερία παρέχει υμιν πάντας τους πόρους, δι' ων να αποδειχθήτε εφάμιλλοι προς τους αρχαίους Έλληνας.... Η μέν παλαιά ελληνική, ήν εικότως δύναται να καλέσει τις γλώσσα των θεών, εφώτισε μέγα μέρος του παλαιού κόσμου....σκοπώ δε μόνον να αναμνήσω οιοι υπήρξατε κατά τάς λαμπράς της κοινής ημών πατρίδος ημέρας, και οιοι δύνασθε να καταστήτε πάλιν επ' αγαθώ υμών τε και των ημέτερων αδελφών, των στεναζόντων εισέτι υπό σιδηρούν σκήπτρον (δηλαδή τους Έλληνες). Είθε το υμέτερον παράδειγμα να αποβή παραμυθία των δεινών εκείνων, εμβάλλουσα εις τους οφθαλμούς την προσδοκίαν αισιωτέρου μέλλοντος...» ⁸¹. Αν και το παραπάνω χωρίο δεν αφήνει κενά για παρερμηνείες και διχογνωμίες, συμπληρωματικά πρέπει να αναφέρουμε ότι το όλο εγχείρημα του Κοραή εντασσόταν στην προσπάθεια αυτού να αποκαταστήσει την εικόνα των Ελλήνων πρώτα στα δικά τους μάτια και έπειτα σ' αυτά των Ευρωπαίων.

Από όλες τις μεγάλες προσωπικότητες του ελληνικού παρελθόντος ξεχωρίζει τον Σωκράτη, για τον οποίο έγραφε

⁸¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 256.

πάλι στους «Αυτοσχέδιους Στοχασμούς» : « ...Τοιαύτα όπλα είναι όλα σχεδόν τα ηθικά παραγγέλματα του Σωκράτους, ευρισκόμενα εις τον Πλάτωνα και Ξενοφώντα, αλλά περισσότερα και καταπειστικώτερα εις τον Ξενοφώντα Από τα μεγάλα καυχήματα το έν, ή μάλλον ειπείν, το πρώτον είναι ο Σωκράτης. Ομοίον του εις την αρετήν κανέν έθνος ακόμη δεν εγέννησεν άλλον εάν οι διδάσκαλοι ποτίζωσι συνεχώς με τα σοφά του μεγάλου αυτού ανδρός νουθετήματα τας απαλάς των νέων ψυχάς, ενδέχεται να αποδείξωσιν ότι και εις μόνην την Ελλάδα γεννώνται Σωκράται..... οι δε Έλληνες, εάν θέλωσιν να ήναι άξιοι του ελληνικού ονόματος, έξω από τον τύπον τούτον, πρέπει να στοχάζωνται τα παραγγέλματα του Σωκράτους και ως πατρικήν αυτών κληρονομίαν, και να ενθουσιάζονται δι' αυτά....» ⁸². Για το Σωκράτη και τον Κοραή η αίσθηση της δικαιοσύνης αποτελεί βασικό στοιχείο του αγαθού πολίτη ⁸³, που εξασφαλίζει την ατομική και κοινωνική ευημερία. Η πίστη σε αυτή την αρχή είναι βαθιά ριζωμένη στη ψυχή του Έλληνα λογίου, η οποία εξεγείρεται εντονα μπροστά στα έκτροπα της ελληνικής επανάστασης. Η διδασκαλία και ο τρόπος ζωής του κατέστησαν το Σωκράτη αληθινό και διαχρονικό πρότυπο, στοιχείο που εκμεταλλεύεται ο μελετητής του για να νουθετήσει τους συγχρόνους του : «...Όλοι οι πολίται θέλουν ωφεληθήν από του προγόνου των Σωκράτους τα παραγγέλματα,Απ' αυτά θέλουν διδαχθήν να πληρόνοσι τα καθήκοντα του αγαθού πολίτου, περιεχόμενα εις μόνην την δικαιοσύνην. Να ασπάζωνται την ισονομία, ως αιτίαν ομονοίας και φιλίας, να

⁸² ΑΠΟ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ.

⁸³ ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 21.

φεύγωσι την ανισότητα, ως πηγήν έχθρας, διχόνοιας, στάσεως, εις ένα λόγον ως καθαρά αδικίαν Αλλά να εργάζωνται, αν αγαπώσι να μην κρέμονται απ' άλλον κανένα παρά από τους νόμους της πατρίδος των ...»⁸⁴.

Ταυτόχρονα εμπνέεται και από τους «Βίους Παράλληλους»⁸⁵ του Πλούταρχου, αφού σκοπός και των δύο ήταν η ανάπλαση της διεφθαρμένης κοινωνίας μέσα από τη υγιή παιδεία. Αποσκοπώντας, λοιπόν, ο Κοραής στην ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων επικαλείται τις ηθικές – πολιτικές νουθεσίες και τις παρορμήσεις για την ελευθερία που υπάρχουν στο έργο του πρώτου. Στις μεταξύ τους ομοιότητες εντάσσεται και η παρρησία, δεδομένου ότι δε δίσταζαν να επιπλήττουν τους συμπατριώτες τους, θίγοντας τα κακώς κείμενα της εποχής του ο καθένας (ο μὲν Πλούταρχος κάνει λόγο για τη φιλαργυρία και τη διχόνοια που οδήγησε στη διάλυση του κοινού μετώπου κατά των Περσών και ο δε Κοραής για την παρ' ολίγον αποτυχία της επανάστασης)⁸⁶.

Κοινό σημείο αναφοράς των προναφερθέντων ανδρών υπήρξε και η σύζευξη παιδείας και φιλοσοφίας, για την οποία συνήθιζε να λέει ή καλύτερα να γράφει ο Κοραής : «...Ην γάρ ο Πλάτων ονομάζει φιλοσοφίαν, ταύτην ο Πλούταρχος π α ι δ ε ι α ν ε ί ρ η κ ε συνωνύμως ως ου μάλλον δυνατόν ὄν παιδείας

⁸⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 56.

⁸⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 103 - 104.

⁸⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β', ΣΕΛΙΔΑ 106 - 109 (ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ).

τυχείν δίχα φιλοσοφίας ή εν ημέρα είναι, μη φωτίζοντος του ηλίου...»⁸⁷.

Επιπλέον, για να προσδώσει κύρος στις επιλογές του αναφέρει και την κριτική που άσκησαν στον αρχαίο Έλληνα ο Ρουσσώ και ο Μοντενιέ⁸⁸ και καταλήγει σε δύο συμπεράσματα:

1) «...Παράδειγμα τουλάχιστον άλλου πολυμαθέστατου ανδρός, όστις παρά τον Πλούταρχον εγνώρισε τον τρόπον να καταστήση την πολυμάθειαν ωφέλιμον, δεν έχομεν...»⁸⁹.

2) «...Τοσαύτην έχει δύναμιν βιβλίον φρονίμου συγγραφέως, ..., ώστε έθνος ολόκληρον να σηκώση υπό τας απαιδευσίας τον βόρβορον, και να το διδάξη πώς να διορθώση και τα ήθη και την γλώσσαν του...»⁹⁰.

Η ανάγνωση και εις βάθος μελέτη των έργων του Πλούταρχου εξάλλου τον έφεραν σε επαφή και με τα φιλοσοφικά κείμενα του Πλάτωνα, γοητευμένος από τα οποία δήλωνε : «... δοξάζω τον Θεόν, πρώτον, ότι μ' έπλασεν άνθρωπον. Δεύτερον, Έλληνα. Και τρίτον, ότι ευδοκίμησε να κατάγομαι από τους φρονιμωτέρους του ελληνικού γένους...»⁹¹. Ασπάζεται κυρίως το απόφθεγμα του μαθητή του Σωκράτη «.....άνθρωπος, παιδείας μεν ορθής τυχών και φύσεως ευτυχούς, θειότατον, ημερώτατον τε ζώνον ζων γίνεσθαι

⁸⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 106.

⁸⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 103 - 104.

⁸⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 103.

⁹⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 104.

⁹¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 147.

φιλει. Μη ικανώς ή μη καλώς τραφέν, αγριώτατον των όσα φύει η γη...», ⁹² το οποίο ερμηνεύει ο ίδιος ως εξής : «...η ανατροφή των νέων πρέπει να ήναι τοιαύτη, οποία να φυτεύει εις τας ψυχάς των «έμπεδον νουν». Εις όντινα δεν ευρίσκεις τοιαύτην ψυχήν έμπεδον, συμπέραινε, χωρίς απάτην φόβον, ότι η δεν έλαβεν ολότελα παιδείαν ή απέκτησε μόνον εκείνο της παιδείας το μέρος το οποίον ονομάζει ο Κέβης, ψευδοπαιδείαν...» ⁹³. Και στηρίζεται στη βασική θεωρία του Πλάτωνα ότι η γνώση είναι ανάμνηση, αντιλαμβανόμενος όμως αυτήν από ένα διαφορετικό πρίσμα : Για τον ίδιο η ανάμνηση σχετίζεται με τη θύμηση του λαμπρού παρελθόντος που μπορεί να συνδράμει στη μελλοντική εξέλιξη των συμπατριωτών του.

Παράλληλα μελετά τον Ισοκράτη, γιατί ήταν ο πρώτος που προέβη σε πολιτική ρητορεία και σε λεπτομερή εξέταση της ελληνικής γλώσσας. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ανάμεσα στα πρόσωπα αυτά υπάρχει πληθώρα αναλογιών : Και των δύο η φιλοπατρία ξέφυγε από τα στενά τοπικά όρια, αλλά και οι δύο υπογράμμισαν το ρόλο της γλώσσας για την ελευθερία του έθνους. Επιπρόσθετα διακηρύσσουν εξίσου την ανάγκη για ομόνοια και πρόοδο μέσω των γενικών ηθικών αρχών, της γενναιότητας και της αγάπης για το κοινωνικό σύνολο. Τη σημασία που απέδιδαν στην παιδεία αποδεικνύει και η παρακάτω φράση του αρχαίου φιλοσόφου, την οποία ενστερνίστηκε και ο μεταγενέστερος του Κοραή : «...η πόλις (Αθήνα) το των Ελλήνων όνομα, πεποίηκε μηκέτι του γένους

⁹² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 107.

⁹³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 107 – 108.

αλλά της διανοίας δοκείν είναι, και μάλλον Έλληνας καλείσθε τούς της παιδείσεως της ημετέρας ή τους της κοινής φύσεως μετέχοντας ...»⁹⁴. Και όπως δηλώνει ο Θερειανός «... η ανάγνωσις των ισοκρατείων λόγων ήτο εν τοις τότε χρόνοις κέντρον ισχυρότατον και εγερτικόν της φιλομαθείας, φιλοτιμίας, φιλοπατρίας και εθνικής συνειδήσεως των τέως εξηυτελισμένων αλλ' ήδη εις ελευθερίαν οργώντων Ελλήνων ...»⁹⁵. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Κοραής αναγιγνώσκοντας αυτά τα κείμενα βρίσκει συχνά ομοιότητες με τη δική του σύγχρονη πραγματικότητα. Για παράδειγμα, χρησιμοποιεί τα όσα αναφέρει ο αρχαίος ρήτορας σχετικά με τους Λακεδαιμονίους προκειμένου να καταφερθεί εναντίον όλων εκείνων που ψέγουν τους Έλληνες. Ο Ισοκράτης έγραφε λοιπόν : «...ουδέν δε επαύοντο τους μεν άλλους κακώς ποιούντες, αυτοις δε την ήτταν την εν Λεύκτροις παρασκευάζοντες. Ήν φασί τινες αιτίαν γενέσθαι τη Σπάρτη των κακών, ουκ αληθή λέγοντες. Ου γάρ διά ταύτην υπό των συμμάχων εμισήθησαν, αλλά διά τας ύβρεις τας εν τοις έμπροσθεν χρόνοις και ταύτην ηττήθησαν, και περί της αυτών εκινδύνευσαν. Χρη δε τας αιτίας επιφέρειν, ου τοις κακοίς τοις επί τη τελευτή γιγνομένοις, αλλά τοις πρώτοις των αμαρτημάτων, εξ ων επί την τελευτήν ταύτην κατηνέχθησαν»⁹⁶. Και ο Κοραής παράλλασε τα λεγόμενα του πρώτου ως εξής : «...σοφώς ειρημένον τούτο, ως και έτερα πλείστα του Ισοκράτους. Αρμόζοι τ' αν μάλιστα λεγόμενον προς

⁹⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 84.

⁹⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 86.

⁹⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 91.

ενίους των προσποιουμένων είναι σοφών, οίτινες ουκ αισχύνονται των της Ελλάδος συμφέρων τας αιτίας τοις νυν Έλλησιν απαξάσας επιφέροντες. Τοσούτου γάρ δέουσιν οι νυν όντες αυτών αίτιοι είναι, ώστε τά δι' ας γεγόνασιν αμαρτήματα επανορθούν καθ' εκάστην ημέραν πειρώνται...»⁹⁷.

Επίσης ο Κοραής υπήρξε θαυμαστής του Αριστοτέλη⁹⁸ και μετέφρασε πολλά έργα του Σταγειρίτη φιλοσόφου. Συγκεκριμένα έδινε το κέντρο βάρους στα στοιχεία της πολιτικής θεωρίας των αρχαίων Ελλήνων, πιστεύοντας ότι βάσει αυτών οι σύγχρονοί του θα μπορούσαν να διοικήσουν την επαναστατημένη Ελλάδα. Στα «Πολιτικά» και στα «Ηθικά Νικομάχεια» επομένως επιχειρεί με την πένα του να προβάλλει την πολιτική εμπειρία του ελληνικού λαού, όπως αυτή απορρέει από την ιστορική και θεωρητική παρουσίαση της παθολογίας των πολιτευμάτων του Αριστοτέλη. Βέβαια κίνητρο για ένα τέτοιο εκδοτικό εγχείρημα εκ μέρους του πρώτου στάθηκε – σύμφωνα με την ομολογία του ίδιου – και «...η παρούσα της Ελλάδος απροσδόκητος κατάσταση...»⁹⁹. Η σύνδεση των ιδεών της αρχαιότητας με την κατάσταση των ημερών του επιβεβαιώνουν στη σκέψη του το γεγονός ότι οι πολιτικές ελλείψεις είναι αποτέλεσμα της διχόνοιας και των ανθρώπινων παθών. Και αυτά τα τελευταία περιορίζονται μόνο με την επιβολή και την ισχύ των νόμων, αλλά δεν «ημερώνουν» δίχως την παιδευτική διεργασία. Επομένως η φιλοσοφική

⁹⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 91.

⁹⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 37 – 38.

⁹⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 36.

κοσμοθεωρία και των δύο ανδρών γυρνά γύρω από τους 4 βασικούς σπονδύλους μια ορθά ευνομούμενης πολιτείας, την Ευδαιμονία, την Αρετή, το Νόμο και την Ελευθερία¹⁰⁰. Γι' αυτό και τολμά να δανειστεί τη φράση του Αριστοτέλη «...άπειρος η της επιθυμίας φύσις, ης προς την αναπλήρωσιν οι πολλοί ζώσιν...»¹⁰¹ για να ερμηνεύσει το πάθος για πλούτο ως βασική αιτία των εμφύλιων διενέξεων των Ελλήνων.

Ο Κοραής ωστόσο δεν αποδέχεται άκριτα όλες τις θέσεις του Σταγειρίτη. Η βασική διαφορά τους έγκειται στο θέμα της δουλείας, η οποία για τον Αριστοτέλη αποτελεί φυσική κατάσταση. Αντίθετα, ο Κοραής βασίζεται στην αρχή ότι «... η ελευθερία είναι χρήμα δυσφύλακτον και ευπαράγωγον ...»¹⁰². Εξιστορεί τις πλάνες, στις οποίες περιέπεσαν οι αρχαίοι πρόγονοι μας κατά την άσκηση της πολιτικής ελευθερίας, καθώς και τα αρνητικά στοιχεία του παρελθόντος, με την ελπίδα οι σύγχρονοι του να αποφύγουν παρόμοια λάθη και να συνειδητοποιήσουν ότι η διχόνοια υπήρξε πάντοτε καταστροφική.

Για να επιτύχει τον τελευταίο στόχο του δανείζεται τις ιδέες του Αριστοτέλη περί ισότητας, αξιοσύνης, ευδαιμονίας και ορθού λόγου : «...και ταύτην την λέξιν («γνώριμος») μεταχειρίζεται ο Αριστοτέλης ως συνώνυμον του «ευγενής». Όστε οι Γραικοί δέον να ευγενισθώσιν ευγένειαν προσωπικήν,

¹⁰⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 43.

¹⁰¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΈΚΤΟΝ, «ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ», ΣΕΛΙΔΑ ΡΕ΄

¹⁰² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 41.

ήτις κάμνει τον άνθρωπον γνώριμον και ονομαστόν, όχι διότι κατάγεται από γνωρίμους, αλλά ότι πράσσει αυτός έργα εις κοινήν όλου του γένους ωφέλειαν, άξια να γνωρίζονται και να εγκωμιάζονται από όλον το γένος....όταν η πολιτεία δεν στηρίζεται εις την ισότητα, εξ' ανάγκης έχει να κλονήται αδιαλείπτως έως ου να πέση και να καταπλακώση και τους φίλους της ισότητος και τους εχθρούς...»¹⁰³. Χαρακτηριστικό είναι και το πρίσμα υπό το οποίο ορίζει αυτήν την ισότητα ο Κοραής. Έτσι ενώ αναφέρει ότι «..η φύσις μας εγέννησε την αρχήν όλους ίσους, επειδή εις όλους έδωκε τās αυτās αισθήσεις, τά αυτā πάθη, τās αυτās χρείας ...»¹⁰⁴, συμπληρώνει ότι ο καθένας μας είναι προικισμένος με διαφορετικές ικανότητες και προτερήματα, πράγμα που εκλαμβάνεται ως φυσική ανισότητα. Επομένως υιοθετεί τελικά τη θέση του Αριστοτέλη ότι «...αληθής ισότης είναι η κατ' αξίαν...»¹⁰⁵ και ότι η υπεροχή δε βασίζεται στην ποσότητα, αλλά στην ποιότητα ανθρώπων και πράξεων¹⁰⁶.

Μάλιστα δίνει καινούριο περιεχόμενο στην έννοια αρετή, ταυτίζοντας την με την αγάπη και τη φροντίδα για το κοινωνικό σύνολο. Η δικαιοσύνη – η «εύνοια» όπως αποκαλείται από το φιλόσοφο της αρχαιότητας – πρέπει να διακατέχει κάθε πολίτη και να επικρατεί τελικά βάσει των νόμων, η δύναμη των οποίων

¹⁰³ ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 335 - 336.

¹⁰⁴ ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 336.

¹⁰⁵ ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 336.

¹⁰⁶ ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 18.

κρύβεται στη συνήθεια και την άσκηση και όχι στο φόβο της μελλοντικής τιμωρίας. Έτσι επικρατεί περιορισμός της προσωπικής ελευθερίας για λογαριασμό της συλλογικής ¹⁰⁷. Εν κατακλείδι λοιπόν συμφωνεί με τον Σταγειρίτη ως προς το ότι η υπερβολική ελευθερία είναι εύκολο να οδηγήσει στην αναρχία και την ασυδοσία και τελικά μετουσιώνει τη ρήση του αρχαίου φιλόσοφου «... ως περ γάρ, τελειωθέν, βέλτιστον των ζων άνθρωπος εστίν, ούτω και χωρισθέν νόμου και δίκης, χείριστον πάντων ...» ¹⁰⁸ σε δόγμα και τρόπο ζωής.

Όμως ο διψασμένος για μάθηση Κοραής δεν σταματάει εδώ. Μελετά τα φιλοσοφικά κείμενα των προγόνων του και δίνει έναν ορισμό της φιλοσοφίας πολύ εγγύ σ' αυτόν των Στωϊκών και του Σενέκα. Φιλοσοφία λοιπόν είναι η επιστήμη εκείνη που έχει τη δύναμη να αναπτύσσει και να μορφοποιεί το νου και το ήθος των ανθρώπων ¹⁰⁹.

Αλλά και οι αναφορές και οι προτάσεις των αρχαίων Ελλήνων σχετικά με τη διοίκηση των πόλεων γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας από το Νεοέλληνα διαφωτιστή. Έτσι από την ανάγνωση των κειμένων αυτών γεννιέται στο μυαλό του μια «περίεργη» ιδέα. Πιστεύει ότι πρέπει να δημιουργηθεί ένα «κοινόν», ένα σύνολο πολιτειών δηλαδή με στόχο την αναγέννηση της πατρίδας. Σημαντικό ρόλο εδώ παίζει – σύμφωνα και με τα αρχαία αθηναϊκά δημοκρατικά πρότυπα – η ενεργός συμμετοχή των πολιτών και κυρίως των ευπόρων που

¹⁰⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 46.

¹⁰⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 323 – 324.

¹⁰⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 37.

θα αναλάμβαναν το χρέος ενός είδους χορηγιών υπέρ της αναγέννησης της Ελλάδος ¹¹⁰. Κάτω απ' αυτό το ιδεολογικό πλαίσιο κινούνται και ερμηνεύονται και οι παραινήσεις του Κοραή προς τους πλούσιους Χίους για την ίδρυση και τη στελέχωση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και βιβλιοθηκών.

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι ο Νεοέλληνας διαφωτιστής ακόμη και όταν μελετά την αρχαία ελληνική γραμματεία, έχει στο μυαλό του την υποδουλωμένη πατρίδα του και την απέχθειά του προς τους Οθωμανούς, γεγονός που δεν μπορεί να κρυφτεί εύκολα : «...Η στρατηγία του Τυρταίου και τα ποιήματα έγιναν αιτία να στερηθώσιν τελευταίον και την πατρίδα οι ταλαίπωροι Μεσσήνιοι, αφού έπαθαν άλλα μύρια κακά, ουχί ολιγώτερον φρικτά όσα ημείς υπεφέραμεν από τους άγριους Τούρκους...» ¹¹¹ «...Εκείνων (εννοεί των αρχαίων Ελλήνων) οι πόλεμοι ήσαν ομογενών προς ομογενείς πόλεμοι. ημείς πολεμούμεν ξένον, άγριον και φονικώτατον έθνος, δια να ελευθερωθώμεν από τον προφανή κίνδυνον του τελείου μας αφανισμού. Κατά τοιούτων τυράννων το ελεγείον του Τυρταίου γίνεται ύμνος της ελευθερίας ιερός και άγιος» ¹¹². Η θύμηση οποιουδήποτε αρνητικού γεγονότος του παρελθόντος λαμβάνεται από την Κοραή ως αφορμή για σύγκριση με τη σύγχρονή του κατάσταση, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που καταφεύγει στα διδάγματα της αρχαιότητας, ώστε να εντοπίσει συνειδητά πλέον τις ομοιότητες τις εποχής του μ' αυτήν. Επίσης από τα

¹¹⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 59.

¹¹¹ ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ', ΣΕΛΙΔΑ 63.

¹¹² ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 64.

περισσότερα κείμενα του δεν απουσιάζουν οι χαρακτηρισμοί που δηλώνουν την αγριότητα των κατακτητών.

Από την άλλη πλευρά, υιοθετεί τις απόψεις του Ιπποκράτη για την επίδραση του κλίματος στους ανθρώπους και στους λαούς ¹¹³. Υποστηρίζει, δηλαδή, ότι η άγρια και βάρβαρη φύση των Τούρκων έχει άμεση σχέση με τον χώρο που ζουν. Πιο συγκεκριμένα στο έργο του «Περί αέρων, υδάτων, τόπων» μελετά την στρατιωτική αρετή και αποδίδει τη νίκη των Ελλήνων κατά των Ασιατών (Περσών) στα ηθικά και κοινωνικά αποτελέσματα της ελευθερίας. Στην ουσία προβαίνει σε σύγκριση των δύο καθεστώτων (της ελληνικής ελευθερίας και του ασιατικού δεσποτισμού) και διεισδύει στις ψυχολογικές, κοινωνικές και πολιτικές τους διαφορές ¹¹⁴. Το στοιχείο αυτό θα εκμεταλλευτεί αργότερα στο έπακρο για να δικαιολογήσει τους χαρακτηρισμούς του εναντίον των Τούρκων. Αλλά η πολιτική – φιλοσοφική και κοινωνική θεώρηση των συμβάντων εκ μέρους του Ιπποκράτη δεν επηρεάζει μόνον τη σκέψη του Κοραή, αλλά και τις επιλογές του. Και δεν θα ήταν παράτολμο να ισχυριστούμε ότι η ενασχόλησή του με τον πρώτο μεγάλο γιατρό της Ελλάδας και της Ευρώπης αποτέλεσε και την πηγή έμπνευσης του, ώστε να σπουδάσει και ο ίδιος της ιατρική.

Τέλος, πρέπει να τονίσουμε ότι ο Κοραής υπήρξε πολυγραφότατος και καταπιάστηκε με όλους σχεδόν τους αρχαίους συγγραφείς, αλλά και τους μεταγενέστερους. Στο

¹¹³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1889, ΤΟΜΟΣ 1 – 3, ΣΕΛΙΔΑ 282 – 283.

¹¹⁴ - ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ ΠΑΣΧΑΛΗ Μ., «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ» ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΝΩΝΤΑΣ ΤΑΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1996, ΣΕΛΙΔΑ 267.

έργο του περιλαμβάνονται μελέτες για τον Όμηρο, το Στράβωνα, τον Ξενοκράτη, το Μάρκο Αντώνιο, τους μύθους του Αισώπου και εκείνους των Βυζαντινών. Επίσης πρόβαλλε ως πρότυπο ζωής τον Παπατρέχα, έναν απλοϊκό ιερέα που μεταμορφώθηκε σε φλογερό διδάσκαλο του ποιμνίου του ¹¹⁵.

Και όλα αυτά, γιατί στόχος του ήταν μέσω της σύγκρισης με τα κείμενα του παρελθόντος να αποδείξει στους Έλληνες πόσο γρήγορα βυθίστηκε πνευματικά το γένος και πόσος κόπος απαιτείται για να παιδευθεί ξανά. Από την κριτική του δε διέφυγε ούτε και ο ρόλος της θρησκείας, για την οποία έλεγε ότι είχε τη δύναμη να διορθώσει τους κακούς τρόπους και την ανθρώπινη φύση, φτάνει όμως να υπάρχουν πεπαιδευμένοι και σώφρονες λειτουργοί αυτής.

Σημαντικό είναι επίσης ότι ο Κοραής μετουσιώθηκε στην πράξη στο γνωστό σε μας Νεοέλληνα διαφωτιστή βασιζόμενος σε αυτά τα οράματα και τις ιδέες των προγόνων μας. Έτσι χάρη σε αυτόν δημιουργήθηκε στο Παρίσι η μία από τις δύο ομάδες του ελληνικού Διαφωτισμού - η άλλη και πιο ακραία βρισκόταν στα Ιωάννινα ¹¹⁶ - που μετέφερε το μήνυμα των νέων ιδεών στον υπόδουλο ελληνισμό και συνέβαλε στην παιδεία αυτού με απώτερο στόχο την κατάκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας.

Κλείνοντας, πρέπει να τονίσουμε ότι το κεφάλαιο αυτό για τη σχέση του Αδαμάντιου Κοραή με την αρχαιότητα αποτελεί μία σύντομη παρέκβαση μέσα στη μελέτη των γενικότερων

¹¹⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β, ΣΕΛΙΔΑ 172 - 177 (ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ).

¹¹⁶ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ ΠΑΣΧΑΛΗ Μ., «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ» ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΝΩΝΤΑΣ ΤΑΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1996, ΣΕΛΙΔΑ 77.

αντιλήψεών του για τους Οθωμανούς. Η ύπαρξή του κρίθηκε απαραίτητη, προκειμένου να καταστούν εμφανείς οι πηγές της έμπνευσής του, αλλά και να κατανοηθεί η κοσμοθεωρία του, όπως και οι όποιες αντιθέσεις προκύπτουν μέσα από το έργο του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΑΠΟΔΙΔΟΝΤΑΙ ΣΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ

Όπως ήδη έχει τονιστεί, μέσα από το πολυπληθές έργο του Κοραή μπορούν να διαφανούν οι απόψεις του για τους Τούρκους, το Ισλάμ και γενικότερα την κατάσταση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στα χρόνια του. Κυρίως όμως ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι διάφοροι χαρακτηρισμοί που αποδίδει ο Έλληνας λόγιος στον τουρκικό λαό.

Η μελέτη των στοιχείων αυτών θεωρήθηκε ότι πρέπει να ξεκινήσει από την Αυτοβιογραφία του, αφού εκεί προκύπτει ότι ο Κοραής έχει συνδέσει τη ζωή και το έργο του με την τουρκική παρουσία. Στα περισσότερα χωρία μιλά για το άσβεστο μίσος που νιώθει απέναντι σε αυτό το έθνος. Έτσι παρουσιάζεται απόλυτος και υποκειμενικός, αλλά από την άλλη δικαιολογείται λόγω της ψυχικής φόρτισης στην οποία βρίσκεται. Δεν πρέπει, δηλαδή, να ξεχνάμε ότι έχει ως βασικό στόχο του την επανάσταση των Ελλήνων για την κατάκτηση της εθνικής ελευθερίας και της πολιτικής ανεξαρτησίας τους και είναι λογικό να αντιμετωπίζει τους Τούρκους ως δυνάστες.

Στην Αυτοβιογραφία του, λοιπόν, εξομολογείται την επιθυμία που είχε στο παρελθόν να διδαχθεί την αραβική γλώσσα. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι έτρεφε ιδιαίτερο θαυμασμό για τους Άραβες και τον πολιτισμό τους, σε αντίθεση με τη γνώμη που είχε για τους Οθωμανούς.

Μάλιστα σε επιστολή του προς τον Κεύνο εγκωμιάζε τους Άραβες, κάνοντας λόγο για «... το φιλομουσότατον και ημερώτατον των ισλαμικών εθνών σημιτικής καταγωγής ...»¹¹⁷, επειδή εκείνοι πρώτοι ανέπτυξαν τις επιστήμες. Αυτό όμως που τροχοπεδούσε την εφαρμογή του σχεδίου του ήταν η διαπίστωση ότι έπρεπε να προσλάβει Τούρκο διδάσκαλο. Η ιδέα και μόνο αυτής της προοπτικής φαίνεται ότι ήταν αρκετή για να αναστατώσει τον Κοραή, ο οποίος αντιδρά υπερβολικά : «...Αλλ' έπρεπε εξανάγκης να λάβω διδάσκαλον Τούρκον. Και τούτο ήταν αδύνατον εις εμέ, επειδή και μόνον τόνομα, Τούρκος, μ' επροξένει σπασμούς αλλοκότους.....»¹¹⁸. Είναι επομένως εμφανές το μίσος που τρέφει ο Έλληνας σοφός κατά του τουρκικού γένους και δη τόσο έντονο, σε σημείο που να εμποδίζει ένα μορφωμένο άνδρα να διατηρεί οποιουδήποτε είδους επαφή – ακόμα και επαγγελματική – με άτομα τέτοιας καταγωγής. Και η αντίθεση αυτή μεγαλώνει, όταν στη συνέχεια της Αυτοβιογραφίας του αναφέρει επί λέξει : «.... Μ'όλον τούτο εσπούδαζα την Εβραϊκήν γλώσσαν ως προειδοποίησιν της Αραβικής, μ' ελπίδα να εύρω ποτέ και ταύτης διδάσκαλον όχι Τούρκον.....»¹¹⁹. Ο «εραστής» των ιδεών του Διαφωτισμού παρασύρεται από τα αρνητικά του συναισθήματα κατά των Οθωμανών σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αναζητά εναλλακτικές και

¹¹⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α- Γ, ΣΕΛΙΔΑ 98 - 99.

¹¹⁸ - ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, «ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ, ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1996, ΜΗ ΑΡΙΘΜΗΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ.

¹¹⁹ - ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, «ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ, ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1996, ΜΗ ΑΡΙΘΜΗΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ.

να ελπίζει σε μια μελλοντική πραγμάτωση της αρχικής του επιθυμίας δίχως όμως να εμπλέκεται η παρουσία των Τούρκων.

Φυσικά η εμμονή του και η αντιπάθειά του προς το λαό αυτό είναι κάτι παραπάνω από έκδηλη, ακόμα και όταν το βασικό θέμα των επιστολών του δεν είναι οι Οθωμανοί. Στις 10 Αυγούστου 1796 τόνιζε με αφορμή τη μελέτη των Εβδομήκοντα και των Ιπποκρατικών έργων : «...επί τέλους προβλέπων ότι, επανερχόμενος εις Παρισίους θα αναγκασθώ να επαναλάβω την περί τους Εβδομήκοντα ασχολίαν, ην απεχθαίρω ως τους Τούρκους....» ¹²⁰. Έδώ συγκρίνει υποσυνείδητα μια ενοχλητική υποχρέωσή του με το τουρκικό γένος. Η χρήση του φορτισμένου συναισθηματικά ρήματος «απεχθαίρω» δίνει έμφαση σ' αυτήν την κίνηση, αλλά και υποδηλώνει πόσα βαθιά διαμορφωμένη στη ψυχή και τη σκέψη του είναι η αρνητική εικόνα των Τούρκων.

Από την άλλη πλευρά, η μακρόχρονη παραμονή του στο εξωτερικό και η επαφή του με το ευρωπαϊκό πνεύμα φαίνεται ότι ενδυνάμωσαν ακόμα περισσότερο την απέχθειά του αυτή : «....Εις το Αμστελόδαμον διέτριψα εξ έτη, καταγινόμενος εις το εμπόριον, και, καθόσον μ' εσυγχώρει η ασχολία του εμπορίου, εις την παιδείαν, ενοχλούμενος αδιαλείπτως από σφοδράν όρεξιν να μην επιστρέψω πλέον εις την τυραννούμενην πατρίδα μου. Το παιδιόθεν τρεφόμενον εις την ψυχήν μου κατά των Τούρκων μίσος, εκατήντησεν, αφού εγεύθην ευνομούμενης πολιτείας ελευθερίαν, εις αποστροφήν μανιώδη. Τούρκος και θηρίον άγριον ήσαν εις το λογισμόν μου λέξεις συνώνυμοι, και

¹²⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 274.

τοιαύτα είναι ακόμη, αν και εις των μισοχρίστων φίλων του τυράννου το Λεξικόν σημαίνωσι διάφορα πράγματα....»¹²¹. Για άλλη μια φορά ο Κοραής δηλώνει απερίφραστα ότι βρίσκεται μακριά από τη Σμύρνη εξαιτίας της εδραίωσης του τουρκικού στοιχείου στην περιοχή. Μάλιστα χρησιμοποιεί τη μετοχή «τυραννούμενη», η οποία έχει έντονη συγκινησιακή χροιά, για να περιγράψει την κατάσταση που επικρατεί στον ελληνικό χώρο. Επομένως κατηγορεί εκ νέου τους Τούρκους για σκληρή και άδικη διακυβέρνηση, καθώς και για βάρβαρη συμπεριφορά. Ωστόσο το σημείο αυτό του λόγου θα μπορούσε να θεωρηθεί ήπιο εν συγκρίσει με τα όσα παρουσιάζονται στη συνέχεια. Εκεί ο Κοραής δε διστάζει να ομολογήσει ότι το μίσος του κατά των Τούρκων είναι ριζωμένο μέσα του ήδη από την παιδική ηλικία. Αυτό προφανώς σχετίζεται άμεσα με τα στερεότυπα εκείνης της εποχής, τα οποία μεταβιβάζονταν από γενιά σε γενιά. Δεν πρέπει επίσης να λησμονούμε ότι για εκείνον ελευθερία σήμαινε «... (ο πολίτης) να πράττη όσα οι νόμοι δεν εμποδίζουν ...»¹²², επιδίωξη που τροχοπεδούσε κατά τη γνώμη του η τουρκική κατάκτηση. Ζώντας σ'ένα καθόλα δημοκρατικό ευρωπαϊκό περιβάλλον, έρχεται σε άμεση επαφή με τις αρχές της ελευθερίας και της ισότητας, με αποτέλεσμα να μεταβάλλει την αρχική του αντιπάθεια κατά των Τούρκων σε «μανιώδη αποστροφή». Και εδώ ο ρόλος των λέξεων είναι καταλυτικής σημασίας, αφού δίνεται έμφαση στα συναισθήματα του Έλληνα

¹²¹ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 12.

- ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ, ΤΟΜΟΣ Α1, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΣΕΛΙΔΑ 5 .

¹²² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 317.

λόγιου με παραστατικότητα και ζωντάνια. Το τέλος του χωρίου είναι ακόμα πιο έντονο (κορύφωση), δεδομένου ότι ο Κοραής παρομοιάζει – ταυτίζει στη συνείδησή του – τους Οθωμανούς με τα θηρία που λειτουργούν βάσει ενστίκτου. Μάλιστα, ο συγγραφέας αναφέρει ότι οι αρνητικές αυτές αντιλήψεις του περί των Οθωμανών εκφράζουν και τη σημερινή του κοσμοθεωρία (δεν έχουν μεταβληθεί στο πέρασμα του χρόνου).

Παρ' όλες τις ταλαιπωρίες που είχε υποστεί στο Παρίσι και κουρασμένος από την αντιπαραβολή αντιγράφων (εργασία που του ανατέθηκε από τον Άγγλο θεολόγο Holmes), δεν επιστρέφει στην ιδιαίτερη πατρίδα του και πάλι για τους ίδιους λόγους : «...Η εργασία αυτή, φίλε Ραχέτιε, με καταστρέφει, αλλά υφίσταμαι αγογγύστως ως κακόν έλασσον η το εμής επανόδου ανά μέσων των Τούρκων ...» ¹²³. Τα όσα διατυπώνονται σε αυτή του την επιστολή δικαιολογούν και τη θέση ότι η Ευρώπη – για ένα διάστημα τουλάχιστον – αποτελούσε το προσωπικό καταφύγιό του. Αυτό φυσικά δε σημαίνει ότι δεν εκφράζουν την υπερβολή του Κοραή σε οτιδήποτε σχετίζεται με τους Οθωμανούς, καθώς και την προσφιλή του συνήθεια να «χρεώνει» σ' αυτούς την απομάκρυνσή του από τα πατρώα εδάφη.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις φαίνεται ότι επαληθεύονται και απ' όσα γράφει στα τέλη του Ιουλίου του 1793 πάλι προς το Ραχέτιο : «...Ουδέν άπορον αν οι Έλληνες υπερεφίλουν τοσούτον την πατρίδα, ης ουδέν γλυκόν. Οι Τούρκοι με

¹²³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 196.

εστέρησαν της ηδονής ταύτης»¹²⁴. Εδώ, λοιπόν, εκφράζει έντονα το παράπονο και τη θλίψη του εξαιτίας της αναγκαστικής του αποχώρησης από την Σμύρνη. Το ίδιο νόημα έχουν και όσα αναφέρει σε άλλη του επιστολή : «..Χωρίς ουσίας, χωρίς υγείας, χωρίς πατρίδος, είμαι αναγκασμένος να κύπτω υπό τον ζυγόν της ανάγκης και να ποθώ την κακοδαίμονα πατρίδα μου καθ' όν τρόπον επόθουν οι Αθηναίοι τον συβαρίζοντα Αλκιβιάδην...»¹²⁵.

Η θέα της υπόδουλης πατρίδας και η παραβίαση βασικών αρχών, όπως εκείνης της προσωπικής και εθνικής ανεξαρτησίας, αποτελούν βαρύ φορτίο για τον Έλληνα διαφωτιστή, ο οποίος μη μπορώντας να το αντέξει μετατρέπεται σε «εκούσιο φυγά» : «... Εκούσιος εξώρισα εμαυτόν εκ των κόλπων σου (απευθύνεται στην προσωποποιημένη Ελλάδα), διότι δεν ήθελον να βλέπω σε καθ' ημέραν σπαραττομένην υπό των ανομιών των βαρβάρων...»¹²⁶. «....Έμεινα μέχρι σήμερον πένης, μέρος ίσως δι' ανοησίαν μου, αλλά το περισσότερο, σε βεβαιώνω, μα την προς σε φιλίαν μου! Διά να φυλάξω την ανεξαρτησίαν μου, χάριν της οποίας έγινα και φυγάς εκούσιος της πατρίδος μου...»¹²⁷.

¹²⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 205.

¹²⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 208.

¹²⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΈΚΤΟΝ, «ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ», ΣΕΛΙΔΑ ΡΛΗ'.

¹²⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Β', ΣΕΛΙΔΑ 198.

Αλλά ακόμη και τότε, μακριά από το τουρκικό στοιχείο, δε μπορεί να διάγει ευτυχή βίο, αφού ο νόστος για την Ελλάδα δεν είναι υποφερτός. Έτσι λοιπόν παραπονούμενος για τα δεινά που έχει υποστεί εξαιτίας της άσχημης οικονομικής του κατάστασης, αλλά και της φιλάσθενης υγείας του, λαμβάνει για άλλη μια φορά την αφορμή να αναθεματίσει τους Τούρκους : «...Βεβαίως οι καιροί είναι χαλεποί (γράφει στο Ραχέτιο), γινώσκω δε ότι ούτε υμείς κοιμάσθε επί ρωδίνης στρωμνής. Αλλ' ενθυμηθήτε ότι ουδεμία δυστυχία δύναται να συγκριθή προς την «του τὰ αλλότρια δειπνείν». Ενθάδε δεν διάγω καλώς, ενίοτε δε καταλαμβάνομαι υπό απελπισμού. Γίνομαι έξω εμαυτού, αναλογιζόμενος ότι κινδυνεύω να διέλθω ενθάδε και τον επίοντα χειμώνα. Όταν δε καταρασθώ ως ο Ιώβ την ημέραν της γεννήσεως μου και αναθεματίσω τους τυράννους, οίτινες με απήλασαν μακράν της πατρίδος, μακράν των εφεστίων μου θεών και με ηνάγκασαν να άγω βίον αλήτην, ως κοινός κακούργος, είπω δε μυριάκις «των είη μέλα αίμα πιείν» - τότε δή εκχέω δάκρυα τοσούτω πικρότερα ώστε ουδεμίαν βλέπω της οδυνηράς μου καταστάσεως απαλλαγήν...» ¹²⁸.

Η οποιαδήποτε δε αντιξοότητα και η απογοήτευση που συνεπάγεται αυτή, φέρει για τον Κοραή – έστω και έμμεσα - την ηθική αυτοουργία των Τούρκων. Και αν και κάτι τέτοιο αποτελεί σχήμα οξύμωρο για τον κοινό νου, στο μυαλό του συγγραφέα βρίσκει λογική εξήγηση μέσω ενός παράξενου σχήματος : η τουρκική εδραίωση στον ελληνικό χώρο τον οδήγησε στο εξωτερικό. Εκεί όμως αντιμετωπίζει πληθώρα

¹²⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1889, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 216.

προβλημάτων, που δε θα εμφανίζονταν ποτέ ή δε θα μεγενθύνονταν τόσο, αν είχε την πολυτέλεια να παραμείνει στην πατρίδα του. Υπό αυτό το πρίσμα μπορούν να ερμηνευτούν όσα εκμυστηρεύεται το 1793 και πάλι προς το Ραχέτιο : «... Εν τη πατρώα εστία θα ηδυνάμην τουλάχιστον να ανακουφίσω την λύπην μου, διότι ειχον αυτόθι φίλους και ομοδούλους, θα άνοιγον δε την καρδίαν μου εις την καρδίαν εκείνων ίνα συγκεράσω την εμήν οδύνην εν τη οδύνη των ομοπαθών μου. Ηδυνάμην πάρ' αυτοίς να καταρώμαι εν ασφαλεία τους τυράννους, να επιλανθάνωμαι δε ενίστε αυτών αποφεύγων την θέαν των. Εκεί, ου μακράν της πόλεως, έβοσκον την ρεμβάζουσαν ψυχήν μου δι' ονειροπολιών και αναμνήσεων. Παρά θινά θαλάσσης απήγγελλον τον ομηρικόν στίχον "Αιολίδα Σμύρνην αλιγείτονα ποτνιανάκτα"» ¹²⁹.

Η εξομολόγηση αυτή είναι αποκαλυπτική για τα συναισθήματα που έτρεφε ο Κοραής έναντι των Τούρκων. Το μίσος του είναι τόσο έντονο, ώστε τον οδηγεί να καταριέται το γένος τους. Άλλοτε πάλι επιδείκνυε αδιαφορία απέναντι τους, προσπαθώντας κατά αυτό τον τρόπο να ξεχάσει την παρουσία τους. Βέβαια τα όσα λέει για την ανάπαυλα που του προσέφερε η Σμύρνη έρχονται σε αντίθεση με εκείνα που δήλωνε στην Αυτοβιογραφία του, ακόμα και μετά από την απομάκρυνσή του από την ιδιαίτερη πατρίδα του : «...Εκεί (εννοεί στην ιατρική σχολή του Μομπελλιέ) διέτριψα έξ έτη, και όχι οκτώ σπουδάζων

¹²⁹ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 124.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 200.

- ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ, «ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ», ΤΟΜΟΣ Α, ΑΘΗΝΑ 1964 – 1984, ΕΠΙΣΤΟΛΗ 101 (28 – 7 – 1793), ΣΕΛΙΔΑ 343 – 347.

την ιατρικήν, όσον μ' εσυγχωρούσε σώμα ασθενημένον από τους καθημερινούς κόπους της σπουδής και από τον σκώληκα λογισμόν ότι έμελλα τελευταίον να επιστρέψω εις τυραννούμενην από Τούρκους πατρίδα...»¹³⁰. Προφανώς αυτή η αλλαγή οφείλεται στην πικρία που ένιωσε λόγω του τρόπου αντιμετώπισης των Ελλήνων από τους Ευρωπαίους.

Ωστόσο η τουρκική κατοχή δεν επηρεάζει μόνο την επιστροφή του Κοραή στη Σμύρνη, αλλά φαίνεται ότι λειτουργεί πολλαπλά και καθορίζει ακόμα και την επαγγελματική του σταδιοδρομία : «.... Ο σκοπός μου δεν ήτο να καταστώ ιατρός. Εις δύο μόνα πράγματα απέβλεπα, να κερδαίνω τον καιρόν να μην βλέπω Τούρκους, ή αν αναγκασθώ να τους ιδώ, να ζω μεταξύ των ως ιατρός, επειδή το θηριώδες έθνος τούτο εις μόνο τους ιατρούς αναγκάζεται να υποκρίνεται κάποιαν ημερότητα...»¹³¹. Άρα η απόφασή του να σπουδάσει την ιατρική επιστήμη προκύπτει από τη θέλησή του να μείνει όσο το δυνατόν μακριά από το τουρκικό στοιχείο. Η οργή του έναντι αυτού είναι τέτοια, ώστε ούτε ακόμα και την όψη των Οθωμανών δεν μπορεί να αντέξει. Χαρακτηριστική είναι και η συνέχεια του αποσπάσματος. Ο Κοραής θεωρεί ότι ακόμα και αν εξαναγκασθεί – ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στο ρήμα που χρησιμοποιεί - να ζήσει ανάμεσα στο Μουσουλμανικό πληθυσμό, η ιατρική του ιδιότητα θα του προσφέρει ασφάλεια και ηρεμία. Σημαντικό είναι επίσης ότι αποδίδει στους Τούρκους

¹³⁰ - ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, «ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ, ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1996, ΜΗ ΑΡΙΘΜΗΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ.

¹³¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 106.

στοιχεία αγριότητας (παρομοίωση αυτών με θηρία) και εν γένει επικαλείται μια συμπεριφορά που δεν ταιριάζει σε πολιτισμένους ανθρώπους. Η επανάληψη του ρήματος «αναγκάζομαι» - για την πλευρά των Οθωμανών τώρα - και τα όσα λέγονται περί υποκριτικής ημερότητας σκιαγραφούν ένα λαό με βάρβαρες προθέσεις, αλλά και απολίτιστο και αμόρφωτο. Το τελευταίο αυτό συμπέρασμα τεκμηριώνεται έμμεσα, αφού σύμφωνα με τον Κοραή οι Τούρκοι μεταβάλλουν τη στάση τους προς τους μορφωμένους Έλληνες εξαιτίας της χρείας (της έλλειψης δηλαδή Τούρκων επιστημόνων), γεγονός που θα εξασφάλιζε στον ίδιο κάποια ελευθερία και σεβασμό. Στο σημείο αυτό διαφαίνεται και ένα δευτερεύον θέμα που σχετίζεται άμεσα με την ψυχολογία των ανθρώπων. Ότι δηλαδή όλοι μπροστά στα προβλήματα υγείας νιώθουν αδύναμοι και αναζητούν θεραπεία και βοήθεια, από όπου και αν προέρχεται αυτή.

Τα λόγια του Έλληνα διαφωτιστή περί υποχρεωτικής του επιστροφής στη Σμύρνη φαίνεται ότι τελικά επαληθεύτηκαν. Η πατρίδα του δοκιμάστηκε διπλά, αφού ξέσπασε πυρκαγιά στην οποία κάηκε και ο πατρικός του οίκος και μετά από λίγες μέρες έγινε σεισμός. Έτσι, εκ των πραγμάτων ο Κοραής υποχρεώθηκε να συμβιώσει για ένα μικρό χρονικό διάστημα με τους Οθωμανούς : «...Αι κοιναί δυστυχίαι ενωμένοι με τας ιδίας (επειδή πυρπολήθη και ο γονικός μου οίκος) μου μετέβαλλαν την αποστροφήν της με Τούρκους συγκατοικήσεως, εις τόσην μελαγχολίαν, ώστε κινδύνευσαν να πέσω εις αληθινήν παραφροσύνην. Και εδώ το όνομα π α ρ α φ ρ ο σ ύ ν η, δεν είναι ρητορική υπερβολή. Σήμεραν ακόμα ενθυμούμενος την τότε ταραχήν της κεφαλής μου, βεβαιούμαι, ότι ήθελα

αφεύκτως παραφρονήσιν, χωρίς τα καθημερινάς παρηγορίας του διδασκάλου και φίλου μου Βερνάρδου. Με σχεδόν μόνον αυτόν ήτον η συχνότερα μου συναστροφή εις τεσσάρων ετών διάστημα, όσον διέτριψα ακόμα εις την Σμύρνην, και του λοιπού του καιρού κατέφευγα ολίγα στάδια μακράν της πόλεως εις την εξοχήν, δια να μη βλέπω Τούρκους...»¹³².

Η εμπειρία αυτή, όπως δηλώνεται και με σαφήνεια από τον συγγραφέα, ήταν φρικτή. Ο Κοραής δε μπορεί να συμβιώσει με τους Τούρκους, καταπιέζει τον εαυτό του και γίνεται μελαγχολικός (επιπτώσεις στη ψυχική του υγεία). Ακόμα χειρότερα, πιστεύει ότι η λογική κρίση τον εγκαταλείπει σταδιακά και βρίσκεται στο στάδιο πριν την παράνοια, από την οποία ξεφεύγει χάρη στην ηθική στήριξη του φίλου και δασκάλου του Εϋνάρδου. Ο Έλληνας λόγιος αντιλαμβάνεται και ο ίδιος ότι τα όσα λέει είναι υπερβολικά – και κυρίως ο τρόπος έκφρασής του – και γι' αυτό σπεύδει να βεβαιώσει την αλήθεια του λόγου του («Και εδώυπερβολήν»). Επιπρόσθετα αναφέρεται και στην προσωρινή λύση που έβρισκε, προκειμένου να αποφύγει έστω και για λίγο τις επαφές με τους Τούρκους (απομακρυνόταν από την πόλη της Σμύρνης, όπου η παρουσία του τουρκικού στοιχείου ήταν πιο έντονη).

Από την κριτική του Κοραή δεν ξεφεύγει όμως ούτε η Μουσουλμανική θρησκεία, δεδομένου ότι γι' αυτόν ήταν άμεσα

¹³² - ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ, «ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1986, ΣΕΛΙΔΑ ΚΑ – ΚΒ.

- ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ, ΤΟΜΟΣ Α1, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΣΕΛΙΔΑ 5.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1889, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 107.

συνυφασμένη με την τουρκική φύση. Στον «Α΄ Καποδιστριακό Διάλογο» τονίζει με έμφαση το ρόλο του Ισλάμ : «.... Έξω τούτου, επροσκολλήθησαν και εις Θρησκείαν, η οποία αποστρέφεται και φοβείται τα φώτα. Όθεν δεν είναι παράδοξον, εάν ευρίσκωνται την σήμερον βυθισμένοι εις σχεδόν την αυτήν αμαθίαν και βαρβαρότητα, εις την οποίαν ήσαν, όταν ήρπασαν το σκήπτρον από των βαρβαρηθέντων Ρωμαίων αυτοκρατόρων τας αναξίους χείρας...» ¹³³. Με αυτό τον τρόπο, ο Κοραής συνδέει το Μουσουλμανισμό με την αγριότητα και την έλλειψη παιδείας. Θεωρεί ότι το Ισλάμ δεν μπορεί να συμβαδίσει με τον πολιτισμό και τις καινοτόμες ιδέες του. Μάλιστα έμμεσα προκύπτει και το σχόλιο του για την σύγχρονη πολιτιστική κατάσταση αυτού του λαού, αφού μιλά για αμάθεια και βαρβαρότητα. Ωστόσο δεν αρνείται ότι η πτώση της Πόλης οφείλεται και στις αδυναμίες των Βυζαντινών αυτοκρατόρων, οι οποίοι – όπως υπαινίσσεται – οδήγησαν το κράτος με τις λανθασμένες τους κινήσεις στην υποδούλωση, άποψη που τεκμηριώνεται πολλάκις στο έργο του : « ...Γιγνώσκετε ότι οι επαράτω τη μνήμη βασιλείς του Βυζαντίου ησμένιζον συγκαλούντες συνόδους και ερίζοντες σπουδαίως περί της Εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος, καθ' όσον χρόνον οι Τούρκοι, ουδέν άλλον έχοντες πνεύμα ή την σπάθην, επόρθουν αλλεπαλλήλους τας πόλεις...» ¹³⁴.... «...και αφίνοντες εις ερήμωσιν τὰ οχυρώματα και τὰ τείχη των πόλεων, ηύξυσαν

¹³³ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΔΥΟ ΓΡΑΙΚΩΝ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α1, ΣΕΛΙΔΑ 431.
- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 33.

¹³⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 207.

κατά μικρόν την ουτιδανήν επικράτειαν των Τούρκων, έως ου
τους ανεβίβασαν και εις αυτόν του Βυζαντίου τον θρόνον...»

135 .

Στο «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» ο Κοραής προχωρά ακόμα παραπέρα και συνδέει τη Μουσουλμανική θρησκεία με την πολεμοχαρή φύση των ατόμων : «... Το άσπλαχνον γένος των Μουσουλμάνων είναι μαθημένον να τρέφεται με αίματα, να κυλίνεται εις τα αίματα. Αίματα, και πάλιν αίματα χρειάζονται να σβέσωσι την δίψαν των αγριοτέρων και παρά τους λύκους Αγαρηνών...» ¹³⁶. Με αυτά τα γλαφυρά λόγια συμπληρώνει την προηγούμενη εικόνα των Τούρκων, οι οποίοι προβάλλονται ως ιδιαίτερα μοχθηροί και αιμοδιψείς. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο δάσκαλος του γένους ως άφογος γνώστης της ελληνικής γλώσσας χρησιμοποιεί σκόπιμα λέξεις με φορτισμένη συναισθηματική αξία (επίκληση στο συναίσθημα, π.χ. «άσπλαχνον γένος»), επαναλήψεις (π.χ : «αίμα»), αλλά και παρομοιώσεις – συγκρίσεις («αγριότεροι και από τους λύκους»). Επίσης η χρήση της λέξης «Αγαρηνοί» ως προσδιοριστικής των Τούρκων εντάσσεται στη συνήθεια εκείνης της εποχής, αφού απαντάται συχνά και σε άλλα κείμενα και δη στα λαογραφικά.

Μια τρίτη αναφορά στο θέμα της θρησκείας συναντάμε στα «Προλεγόμενα εις τα Αριστοτέλους Πολιτικά». Εκεί ο Κοραής μιλώντας για τις ευρωπαϊκές θρησκείες και την έννοια της

¹³⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 314.

¹³⁶ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΣΑΛΠΙΣΜΑ ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΡΙΟΝ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α1, ΣΕΛΙΔΑ 68..
- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 33.

ανεξιθρησκίας γράφει τα εξής : «...Ένας μόνο διωγμός όλων των θρησκειών έμεινεν ακόμη εις την Ευρώπην, ο τύραννος της Ελλάδος, τόσον αγριώτερος, όσον η θρησκεία, της οποίας ονομάζεται Καλίφης, είναι των ψευδών όλων θρησκειών, η ψευδεστάτη. Ημείς, οπαδοί της αληθινής θρησκείας του πραοτάτου Ιησού, την αυτήν πραότητα χρεωστούμεν να δείξωμεν εις όλας τας άλλας θρησκείας, και εις αυτήν ακόμη την θρησκεία των τυράννων μας, αν ημερεθώσι και συνυποταχθώσιν εις τους αυτούς νόμους με ημάς ...» ¹³⁷.

Στο παραπάνω χωρίο οφείλουμε να διαπιστώσουμε την αντίφαση, στην οποία πέφτει ο συγγραφέας του. Ενώ κάνει λόγο για το δικαίωμα των ατόμων να πιστεύουν σε όποιον θεό επιθυμούν, χρησιμοποιεί βαρύτατους χαρακτηρισμούς για το Μουσουλμανισμό. Δε θεωρεί ότι πρόκειται για αληθινή, γνήσια θρησκεία και μάλιστα τη συνδέει με την αγριότητα των Τούρκων σε μία σχέση αιτίας – αιτιατού. Πρεσβεύει δηλαδή ότι το Ισλάμ και οι κανόνες του είναι ιδιαίτερα σκληροί (αιτία) και διαμορφώνουν αρνητικά την προσωπικότητα των πιστών (η βαρβαρότητα και η απάνθρωπη συμπεριφορά το αποτέλεσμα). Μάλιστα προχωρεί στη σύγκρισή της με τις υπόλοιπες θρησκείες («ψευδεστάτη όλων») και κυρίως με την Χριστιανική. Προφανώς η ενέργεια αυτή είναι εσκεμμένη για να καταδείξει την ανωτερότητα των αρχών του Χριστιανικού πνεύματος. Σημαντικό είναι να παρατηρήσουμε το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί για τις δύο περιπτώσεις : η λέξη «ψευδεστάτη»

¹³⁷ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΣΑΛΠΙΣΜΑ ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΡΙΟΝ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α1, ΣΕΛΙΔΑ 310.
- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 107.

έρχεται σε αντίθεση με την «αληθινή», αλλά και οι λέξεις «τύραννος, αγριώτερος» με την «πραότητα» (μέσω των αντιθέσεων δηλαδή τονίζονται τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των δύο θρησκειών, όπως τουλάχιστον τα προβάλλει εκείνος). Κατά τον Κοραή η ανωτερότητα του Χριστιανισμού αποδεικνύεται και από τον τρόπο, με τον οποίο καλούνται οι Χριστιανοί να αντιμετωπίσουν τους Τούρκους. Απέναντι στην αδικία των δευτέρων, εκείνοι οφείλουν να επιδείξουν καλοσύνη και ανεκτικότητα, ακολουθώντας τα πρότυπα που έθεσε ο ίδιος ο Ιησούς. Βέβαια ο εμπνευστής της «μετακένωσης» θέτει και τους όρους – τις προϋποθέσεις για να συντελεστεί κάτι τέτοιο : θα πρέπει οι Μουσουλμάνοι να δείξουν καλή διάθεση και υπακοή (με δύο λόγια, ζητά να μεταστρέψουν τη συμπεριφορά τους).

Στο «Αυτόθι» όμως συμπληρώνει : « ... Αλλ' η προς τας άλλας θρησκείας χρεωστούμενη ανοχή και πραότης, δεν πρέπει να γένη αδιαφορία εις την ιδικήν μας. Αποστρεφόμενοι ως αδικίαν τον κατά των άλλων διωγμόν, δίκαιον είναι να προσέχωμεν μη διωκώμεθα από τας άλλας ...» ¹³⁸. Το κομμάτι αυτό, αν και δεν αναφέρεται συγκεκριμένα στους Τούρκους, μπορούμε να το γενικεύσουμε και να πούμε ότι ισχύει και για τη δική τους περίπτωση. Στην ουσία εδώ ο Κοραής επεξηγεί τα όσα είπε πρωύτερα περί πραότητας, αφού την τοποθετεί σε όρια. Διευκρινίζει λοιπόν ότι η επίδειξη ήπιας συμπεριφοράς δεν είναι απεριόριστη, αντιθέτως τερματίζεται στην περίπτωση που θίγονται τα ζωτικά τους συμφέροντα. Θα τολμούσαμε να

¹³⁸ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 107 – 108.

ισχυριστούμε ότι μια τέτοια ιδέα διαφέρει αρκετά από το πνεύμα του Χριστιανισμού που μιλά για διαρκή ανεκτικότητα. Παρόλα αυτά, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι ο Κοραής παλεύει να προετοιμάσει ιδεολογικά και πνευματικά τους Έλληνες για να εγκαινιάσουν τον αγώνα κατά του εχθρού. Επομένως, ένα κήρυγμα απόλυτης αλτρουσοσύνης και υποταγής δεν συμβαδίζει με το σκοπό του.

Στον Α' Καποδιστριακό Διάλογο πάλι αφήνει να υπονοηθεί ότι η θρησκεία των Τούρκων αποτελεί την αιτία για την πολιτιστική παρακμή των ίδιων των Οθωμανών : «... Εις τούτο το διάστημα η παιδεία του τυράννου (χάρις εις την μισόμουσον θρησκείαν του) έμενε πάντοτ' η αυτή, και η αδυναμία του επροχώρει εις παράλυσιν. Οπότε εξεναντίας ημείς οι τυραννούμενοι επροκόπταμεν καθημέραν εις παιδείαν, και καθημέραν επλουτιζόμεθα από το εμπόριον ...» ¹³⁹. Σημαντικό είναι ότι ο Κοραής για άλλη μια φορά «αποδεικνύει» την ανωτερότητα του Χριστιανισμού, ενώ η σύγκριση των Οθωμανών με τους Έλληνες επεκτείνεται και στον οικονομικό παράγοντα, όπου και κερδίζουν οι δεύτεροι λόγω των εμπορικών τους δραστηριοτήτων.

Σε εκείνους που εξυμνούν την στρατιωτική αρετή των Τούρκων ο Έλληνας λόγιος απαντά συνδυάζοντας το θέμα αυτό μ' εκείνο της θρησκείας : «... Ο Τούρκος φύσει ων ράθυμος, επιχειρεί πολλάκις παράβολα έργα, άπερ ηθέλησαν τινες να εικονίσωσιν ως καρτεροψυχίας και ανδρείας κατορθώματα, εν ω, ορθώς εξεταζόμενα ουδέν έτερον είναι ή σπασμώδεις και

¹³⁹ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», Α' ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ` 1964, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 699.

θηριώδεις κινήσεις θρησκοληψίας, ισχυροποιουμένης δια του δόγματος του αυτοματισμού... »¹⁴⁰. Αρνείται δηλαδή ακόμα και την πολεμική ικανότητα των Οθωμανών, αν και αυτή ήταν ιδιαίτερα γνωστή και κατά το παρελθόν. Υποστηρίζει ότι οι πολεμικές επιχειρήσεις των Τούρκων δεν οφείλονται στις γνώσεις που διαθέτουν πάνω στο συγκεκριμένο τομέα ή στη γενναιότητά τους, αλλά πρόκειται για ενέργειες που υπαγορεύει η θρησκοληψία τους – ούτε καν η Μουσουλμανική θρησκεία – και οι οποίες επαναλαμβάνονται μηχανικά σε κάθε νέα περίπτωση κατάκτησης.

Η προσοχή όμως του Κοραή επικεντρώνεται και στον τρόπο διακυβέρνησης των κατακτημένων στο πλαίσιο της αρχικά πανίσχυρης Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Αποκαλυπτική ως προς αυτό είναι η επιστολή του στον Πρόεδρο του Νομοθετικού και Νομοτελεστικού Συνεδρίου και τους Αντιπροσώπους (2 Αυγούστου 1825). Εκεί ανάμεσα στα όσα αναφέρει για τον χρόνο τέλεσης της επανάστασης, το ρόλο της παιδείας και τη διχόνοια των Ελλήνων εκφράζει εκ νέου το μίσος του κατά των Τούρκων και μιλά για την αγριότητα αυτών : «....Το κατά Τούρκων μίσος ήτο εκ γενετής φυτευόμενον εις όλων ημάς τας ψυχάς. Αλλ' εχρειάζοντο ακόμη ολίγοι χρόνοι, δια να φυτεύσωμεν εις αυτάς και παιδείαν ικανήν να μας φέρη εις αποστροφήν και μίσος κατά πάσης τουρκικής πράξεως.....Δια την άωρον και μωράν αυτών ταύτην επιχείρησιν, ήθελ' αφανισθήν ολότελα από την ελληνικήν γην και αυτό των Ελλήνων το όνομα, αν η Θεία Πρόνοια δεν μας ευσπλαχνίζετο,

¹⁴⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1889, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 288.

παραβλέπουμε τις αφροσύνας μας δια τις πολύ βαρυτέρας ανομίας των τυράννων μας. Ναι, αγαπητοί αδελφοί, μην αμφιβάλλετε ότι η Θεία Πρόνοια σας εκατάστησε καλούς να διορθώσετε με τις λαμπράς σας νίκας την ανόητον και άωρον επιχείρησιν της αποστασίας, και να σώσετε από τον όλεθρον όσους δεν έφθασαν να σφάξω ο τύραννος ...» ¹⁴¹.

Προκύπτει λοιπόν ότι τα αρνητικά συναισθήματα των Ελλήνων προς τους Οθωμανούς ήταν βαθιά ριζωμένα ακόμα και πριν την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα, αλλά έπρεπε να μεσολαβήσει ένα σημαντικό χρονικό διάστημα, ώστε να παιδευθεί ο λαός, να κατανοήσει τη θέση του έναντι των τυράννων και να ζητήσει με τα όπλα την ανεξαρτησία του. Ο λόγος περί της Θείας Πρόνοιας φέρνει στο φως την αντίληψη του Κοραή ότι η επανάσταση των Ελλήνων ήταν δίκαιη και παράλληλα μας βοηθά έμμεσα να καταλάβουμε την εικόνα που είχε σχηματίσει για τους Τούρκους. Οι τελευταίοι παρουσιάζονται να αδικούν, να καταπιέζουν και κυρίως να συμπεριφέρονται απάνθρωπα, αφού - όπως λέγεται - επιθυμούν να αφανίσουν το ελληνικό όνομα και προβαίνουν σε εγκληματικές πράξεις κατά της ζωής των Ελλήνων.

Το τελευταίο αυτό στοιχείο εκμεταλλεύεται στο «Υπόμνημά» του, για να δικαιολογήσει κατά μία έννοια το μίσος που τρέφει ο ίδιος και όλοι γενικότερα οι Έλληνες έναντι των Τούρκων. Ισχυρίζεται δηλαδή ότι πρόκειται για μια φυσιολογική αντίδραση εξαιτίας της επαχθούς και βάνανσης στάσης των Οθωμανών, η οποία είχε άμεσες επιπτώσεις ακόμα και στη

¹⁴¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 21.

ψυχροσύνθεση των Ελλήνων. Μάλιστα επικαλείται και τις διαφορές στο επίπεδο της θρησκείας, της κουλτούρας και των ηθών ως ενισχυτικά στοιχεία της τοποθέτησής του αυτής : «.....Αυτή η κενοδοξία, συνταιριασμένη με την διαφορά θρησκείας και ηθών και την μισητή και απάνθρωπη συμπεριφορά των κατακτητών τους, που δοκίμαζαν αδιάκοπα οι Έλληνες, έκανε ώστε μια πολύ μεγάλη μερίδα του έθνους να θεωρή τον εαυτό της σαν παντοτεινό αιχμάλωτο πολέμου και σε καμμία περίπτωση απλό σκλάβο... » ¹⁴². Η τελευταία αυτή παρατήρηση του Κοραή εμβαθύνει και στην αυτοεικόνα των συμπατριωτών του. Εκείνοι δεν ένιωθαν ως δούλοι, αλλά ως αιχμάλωτοι, γεγονός που τους έδωσε την ψυχολογική ώθηση να εξελιχθούν πνευματικά έστω και με αργά αλλά σταθερά βήματα.

Στο «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» με αφορμή την γαλλική κατάκτηση της Αιγύπτου τονίζει εκ νέου τη βαναυσότητα των Τούρκων : «(Οι Γάλλοι) έπεσαν επάνω εις ταύτην την μακαρίαν γην, την οποία εφώτισαν εις των Πτολεμαίων τον καιρόν οι πρόγονοι σας, και εσκότισαν πάλιν οι τρισβάρβαροι Μουσουλμάνοι, έπεσαν λέγω επάνω εις την γην της Αιγύπτου, όχι ως Τούρκοι, όχι ως κεραυνός εξολοθρεύων, αλλά ως δρόσος απ' ουρανού, φέροντες εις τους Αιγυπτίους, τα φώτα

¹⁴² - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α1, ΣΕΛΙΔΑ 142.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ, «ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ», ΣΕΛΙΔΑ ΝΒ'.

και την ελευθερίαν... » ¹⁴³. Ο συγγραφέας του έργου προβάλλει έντονα (με τη χρήση συνυποδηλωτικής γλώσσας, με εκφραστικά μέσα και σχήματα λόγου – παρομοιώσεις) το διαφορετικό τρόπο αντιμετώπισης των κατακτημένων από Γάλλους και Τούρκους, καθώς και την πολιτιστική ανωτερότητα των πρώτων (αντίθεση στην ποιότητα των δύο κόσμων). Παράλληλα, πιστεύει ότι οι Ευρωπαίοι ακολουθώντας το παράδειγμα των αρχαίων Ελλήνων όχι μόνο σεβάστηκαν τα ήθη, τα έθιμα και εν γένει την παράδοση των υπηκόων τους, αλλά συνέβαλαν και στην περαιτέρω ανάπτυξη τους. Επομένως δεν αποτέλεσαν για τους Αιγυπτίους καταστροφική δύναμη («κεραυνός εξολοθρεύων»), - κάτι που υπαινίσσεται ότι ίσχυε στην περίπτωση των Τούρκων, αλλά δύναμη λυτρωτική. Αξιοσημείωτη είναι και η χρήση του σύνθετου επιθέτου «τρισβάρβαροι» που αγγίζει τα όρια της υπερβολής για λόγους έμφασης.

Από την άλλη πλευρά, στο «Διάλογο των δύο Γραικών» ο Κοραής κάνει λόγο για την καταγωγή των Τούρκων και προβάλλει τα βασικά – πάντοτε κατά τη γνώμη του – πολιτικά, κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά τους, επιχειρώντας ένα είδος αναπαράστασης της ψυχοσύνθεσης και της νοοτροπίας τους. Συγκεκριμένα αναφέρονται τα εξής : «..... Σουλτάνοι σαπημένοι και την ψυχήν και το σώμα από τας τρυφάς, εις τας οποίας εγεννήθησαν, και εις τας οποίας ζητούν

¹⁴³ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 135.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 321.

- ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΣΑΛΠΙΣΜΑ ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΡΙΟΝ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α1, ΣΕΛΙΔΑ 67

καθ' ημέραν τον θάνατον Οι Τούρκοι, φίλε μου, κατάγονται από Σκύθας, εις των οποίων την ιστορίαν άλλο δεν ευρίσκεις παρά καταδρομάς, αρπαγάς, πόλεων αλώσεις, αιχμαλωτισμούς και φόνους ολόκληρων εθνών Τοιούτου γένους και τοιούτων αρετών κληρονόμοι είναι οι Τούρκοι.....» ¹⁴⁴.

Το παραπάνω χωρίο μπορεί να χωριστεί για πρακτικούς λόγους σε δύο τμήματα. Αρχικά ο Κοραής καυτηριάζει την κολασμένη και ανήθικη ζωή των Τούρκων ηγεμόνων, οι οποίοι επιδίδονται σε υλικές απολαύσεις και πολυτέλειες. Ο τρόπος αυτός ζωής τους οδηγεί όχι μόνο στο σωματικό θάνατο, αλλά και στη νέκρωση της ψυχής και του πνεύματος. Έπειτα μιλά για ένα γένος που, όπως αποδεικνύει το παρελθόν του, είναι ιδιαίτερα άγριο και βάρβαρο και καταστρέφει άλλα έθνη. Φυσικά στα τελευταία εντάσσει και την ελληνική περίπτωση.

Παρόμοιο είναι και το ύφος του στο σχόλιο που κάνει για τον Σουλτάνο (όχι για κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο, αλλά γενικότερα για όποιον φέρει το συγκεκριμένο τίτλο) στον Α' Καποδιστριακό Διάλογο : «... Ο Σουλτάνος είναι λύκος, αλλά λύκος κάν ανυπόκριτος...» ¹⁴⁵. Ούτε η επίσημη ηγεσία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας δε ξεφεύγει από τα βέλη του Κοραή, αφού εκείνη υπαγορεύει και επιβραβεύει την πολιτική τακτική έναντι των υπόδουλων λαών.

Σε άλλο σημείο του έργου του επιχειρεί μια αναδρομή στο ιστορικό παρελθόν της πατρίδας του και στους κατακτητές της

¹⁴⁴ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΔΥΟ ΓΡΑΙΚΩΝ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, 1964, ΤΟΜΟΣ Α1, ΣΕΛΙΔΑ 431.

¹⁴⁵ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», Α' ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ` 1964 - 1984, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 729.

και προχωρά στη σύγκριση Οθωμανών και Ρωμαίων, τους οποίους αποκαλεί «αξιόλογον έθνος». Έτσι η θλίψη του και η οργή του τον οδηγούν να δηλώσει με πάθος : «....αλλά να δουλωθώσι τέλος πάντων από Μουσταφάδας, Χασάνιδας, Ιμπραήμιδας και άλλους τοιούτους ηλιθίους, αγενείς και ρυπαρούς διαβόλους.....αλλ' ο κάλαμος πίπτει από τας χείρας μου, αι δυνάμεις του σώματος και του νόος μου παραλύονται, και δεν ηξεύρω πλέον τι να ειπώ, οσάκις συλλογισθώ αυτήν την αξιοθρήνητον περιπέτειαν του ελληνικού γένους...» ¹⁴⁶.

Φαίνεται ότι για τον Έλληνα διαφωτιστή το μεγαλύτερο πλήγμα δεν έχει να κάνει με την υποδούλωση αυτή καθ' εαυτήν, αλλά με το πρόσωπο του δυνάστη. Στο χωρίο αυτό οι χαρακτηρισμοί είναι βαριοί και απεχθείς για τους Τούρκους, τους οποίους δεν τους αναφέρει με το εθνικό τους όνομα. Αντίθετα χρησιμοποιεί απαξιωτικά κάποια τουρκικά ονόματα, τα οποία συνοδεύει με υβριστικά επίθετα. Κατ' αυτόν τον τρόπο δίνει την εικόνα ενός λαού με χαμηλό νοητικό και μορφωτικό επίπεδο, που στερείται τρόπων καλής συμπεριφοράς και είναι εξαιρετικά σατανικός και δόλιος. Αυτό το τελευταίο συμπέρασμα φαίνεται ότι προκύπτει καθαρά και από την παρομοίωση των Οθωμανών με «διαβόλους», εκφραστικό μέσο υπερβολικό μεν, αποκαλυπτικό των σκέψεών του δε. Αξιοσημείωτο είναι και το ότι θεωρεί την τουρκική κατάκτηση ως τη μεγαλύτερη και χειρότερη περιπέτεια που γνώρισε το ελληνικό γένος.

¹⁴⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 188.

Το θέμα της κοινωνικής αδικίας των Τούρκων εις βάρος των Ελλήνων θίγεται ξανά, αν και επιφανειακά είναι η αλήθεια, και στα «Προλεγόμενα εις τα Αριστοτέλους Πολιτικά»¹⁴⁷. Εκεί ανάμεσα στα όσα λέει για την προσπάθεια προσηλυτισμού της Ρώμης και των Προτεσταντών, κάνει λόγο και για τις καθημερινές κοινωνικές αδικίες των Τούρκων έναντι των ελληνικών πληθυσμών. Παράλληλα, στο «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» μιλώντας για τους νόμους λέει ότι οι Έλληνες πρέπει να προστατευθούν «... από την θηριώδη των Τούρκων αλογίαν ...»¹⁴⁸. Με τη φράση του αυτή στρέφεται κατά της άδικης κοινωνικής τουρκικής πολιτικής, ενώ κατηγορεί για πολλοστή φορά τους δυνάστες για αλαζονική και απάνθρωπη διακυβέρνηση, καθώς και για έλλειψη λογικής.

Στις «Πολιτικάί Παραινέσεις προς τους Έλληνες», από την άλλη πλευρά, ταυτίζει το τουρκικό γένος με την αδικία : « ...Εις μὲν τας γενναίας ψυχὰς ραδίως θα εμφυτεύσετε το προς την αδικίαν μίσος. Εις δε τας υποδεεστέρας και υπό των παθών μάλλον ή του λόγου κινουμένας ψυχὰς εμβάλλετε βδελυγμίαν μεταχειρισόμενοι τας λέξεις *τ ο υ ρ κ ι σ ί α, τ ο υ ρ κ ί ζ ω, τ ο ύ ρ κ ο ς*, συνωνύμους και ισοδυνάμους προς τας *α δ ι κ ί α, α δ ι κ ώ, ά δ ι κ ο ς* ...»¹⁴⁹.

¹⁴⁷ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 101.

¹⁴⁸ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 101.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 338.

¹⁴⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΈΚΤΟΝ, «ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ», ΣΕΛΙΔΑ ΡΛΗ΄

Το ίδιο νόημα έχουν και οι λόγοι του στο «Άσμα Πολεμιστήριον» : «... Φίλοι μου συμπατριώται, δούλοι νάμεθα ως πότε των αχρείων Μουσουλμάνων της Ελλάδος των τυράννων ;Με μεγάλην αφροσύνην των Γραικών και καταισχύνην, Τούρκος, φευ! Μας ετυράννει, και άλλου που δεν εφάνη τόση βία κ' αδικία, τόση καταδυναστεία. Των αχρειεστάτων Τούρκων, των αγρίων Μαμελούκων ήσαν, όλα εις τας χείρας. Κι αν απέθνησκε της πείνας ο Γραικός εσιωπούσε. Να λαλήση δεν τολμούσε. Έως πότε Μουσουλμάνους υποφέρομεν τυράννους ;... Που νυν τέχνη ; Που επιστήμη, των Γραικών η τόση φήμη ; Κατηργήθησαν, φευ ! όλα. Κ' αντ' αυτών πάσχομεν τώρα Μουσουλμάνων τυραννίαν, αθυμίαν και πτωχίαν, βάσανα, μόχθους και πόνους, μάστιγας, σφαγάς και φόνους, και ξενιτευμόν Πατρίδος, στερευμόν πάσης ελπίδος....»

150

Ο Κοραής περιγράφει με ποιητικό και λυρικό τρόπο τα δεινά που έχουν υποστεί οι Έλληνες όλα αυτά τα χρόνια της κατοχής. Τα όσα αναφέρει ο συγγραφέας σκιαγραφούν ένα εφιαλτικό σκηνικό, αφού φαίνεται να απουσιάζει παντελώς η έννοια του δικαίου και να επικρατεί ο τρόμος, ο φόβος και η έλλειψη παιδείας. Χαρακτηριστική είναι η επανάληψη της λέξεων «τυραννία», «αχρείοι» και «Μουσουλμάνοι», στοιχείο που δείχνει την εμμονή του Κοραή στο ζήτημα της θρησκείας. Η καταγωγή των Οθωμανών είναι και εδώ στοιχείο που στρέφει τελικά εναντίον τους, αφού η αναφορά στους Μαμελούκους

¹⁵⁰ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ. Θ., «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ», ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ 9, ΑΘΗΝΑ, ΑΣΜΑ ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΡΙΟΝ, ΣΕΛΙΔΑ 84 – 85.

έχει ως στόχο να δηλώσει ένα λαό δούλων και ανελεύθερων πολεμιστών.

Ακόμα και όταν απευθύνει ένα μήνυμα ξεσηκωμού προς τους Σμυρνιούς για το ρόλο της παιδείας, δεν ξεχνά να καταφερθεί έμμεσα στις άνομες πράξεις των κυβερνώντων : «.....Έξω των χρεωστούμενων της Ελλάδος όλης εις εσάς χαρίτων, ω φίλοι Σμυρναίοι, ότι την εκδικείτε από των εχθρών αυτής τας αδίκους λαιδορίας, εις πολλά ολίγων χρόνων διάστημα, των όσων τώρα σπείρετε θέλετε θερίσειν τους καρπούς πολυπλασίους ...» ¹⁵¹.

Αλλού πάλι δεν παραλείπει να αναφερθεί στις πιέσεις που δέχτηκαν οι Κρήτες για να αλλάξουν θρησκεία, καθώς και στην γενικότερη εκμετάλλευση – οικονομικής και οποιασδήποτε άλλης μορφής – των Ελλήνων, κινήσεις που τελικά οδήγησαν στη φυγή τους από την πατρίδα : «...Τις δεν ηξεύρει το πλήθος των Γραικών της Κρήτης, οίτινες ηναγκάσθησαν να αρνηθώσι την πατρικήν αυτών θρησκείαν, διά να φύγωσι των δεσποτών τας καταδρομάς ; Τις αγνοεί τας βίας και τας αρπαγάς, όσαι κάθ' ημέραν συμβαίνουσι εις την Θεσσαλονίκην ; Τις δεν έφριξεν ακούων την καταδυναστείαν και τους αφόρητους φόρους, όσους οι δυστυχείς Γραικοί βιάζονται να πληρώνωσι ; Τις δεν εθρήνησε τους εκτοπισμούς και τας μετοικεσίας τοσούτων Γραικών, όσοι μη υποφέροντες τον ζυγόν εσκορπίσθησαν εις διάφορους της Ευρώπης τόπους...; » ¹⁵². Ο συγγραφέας του κειμένου λοιπόν υπαινίσσεται ότι πρωταρχικό

¹⁵¹ - ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, «ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1996, ΣΕΛΙΔΑ 387.

¹⁵² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 313.

μέλημα των Τούρκων ήταν να πλήξουν την Ορθόδοξη Χριστιανική θρησκεία, προφανώς για να είναι ευκολότερη η αφομοίωση των κατακτημένων.

Ακόμα και όταν η ιδέα της κήρυξης της Ελληνικής Επανάστασης και της πολυπόθητης ελευθερίας άρχισε να διαφαίνεται, ο Κοραής δεν έπαυσε με την πένα του να δίνει την εικόνα ενός οθωμανικού κράτους που λειτουργούσε βάσει της αδικίας και της καταπίεσης. Στις 14 Σεπτεμβρίου 1819 έγραφε προς τον φίλο του Α. Κοντόσταυλον : «... Είναι βέβαια των αδυνάτων να ιδώ τον εξοστρακισμό των τυράννων της Ελλάδος. Η ηλικία μου δεν με συγχωρεί να ελπίζω τα αδύνατα. Παράγγειλε όμως κανένα από τους εγγόνους σου, αν κατά τύχην έλθη ποτέ εις Παρισίους, να ζητήσει τον τάφον μου και να μου φωνάξη τρις η λ ε υ θ ε ρ ώ θ η η Ε λ λ ά ς α π ό τ ο ά ν ο μ ο έ θ ν ο ς ...» ¹⁵³.

Δύο χρόνια μετά (στις 5 Σεπτεμβρίου του 1821) στα «Πολιτικά Προλεγόμενα του Αριστοτέλη», απευθυνόμενος στην προσωποποιημένη πατρίδα επικαλείται και πάλι τον χαρακτηρισμό «βάρβαροι και τύραννοι» για να περιγράψει τους Τούρκους : «...Εξωρίσθην εκουσίως από τους κόλπους σου, μην υποφέρων να σε βλέπω καθημέραν σπαρασσομένην από τας ανομίας των βαρβάρων. Εις τας τελευταίας ημέρας της οδυνηράς μου ζωής, ακούω, παρά πάσαν ελπίδα, ότι εξήνθησε και πάλιν από τους τυράννους σου καταμαραμμένην σου ελευθερία...» ¹⁵⁴.

¹⁵³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 3.

¹⁵⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 3 - 4.

Ο Κοραής δεν έκρυβε τις επιφυλάξεις και την ανησυχία του και για τον χρόνο τέλεσης της επανάστασης, αλλά και δεν σταματούσε να τονίζει την αναγκαιότητα της νίκης : «... Βλέπω τον οργασμόν των πνευμάτων όχι πλέον κάθ' ημέραν, αλλά κατά πάσαν στιγμήν αυξάνοντα τόσον, ώστε ήρχισα να φοβούμαι, όχι μη φωτισθή το γένος, αλλά μη, πριν αποκτήση φώτα αρκετά, κεφαλαί τινές ενθουσιαστικάί επιχειρήσωσι πριν του πρόποντος καιρού την συντριβήν του ζυγού, και γενή η εσχάτη πλάνη χείρων της πρώτης. Ο οργασμός αντί να μετριασθή, πρέπει όμως ολονέν να ριπίζεται από τους φιλογενείς. Τούτο μόνον εχρειάζεται να προνοώσιν οι ριπίζοντες ενταυτώ και της φλογός την διεύθυνσιν, ώστε να θερμαίνεται το γένος χωρίς να καίεται, ή κατά το θαύμα της βάτου, να καίεται χωρίς να κατακαίεται... » ¹⁵⁵. Εκείνο που απασχολεί περισσότερο τον Κοραή δεν είναι η απόκτηση της ελευθερίας, κάτι που το θεωρεί αυτονόητο, αλλά η διατήρησή της. Το ίδιο νόημα επαναλαμβάνεται και σε άλλο κείμενο : «...Δεν είναι πλέον καιρός να εξετάσωμεν, εάν έγεινεν η επανάστασις εις ερμόδιον καιρόν, μήτε αν οι αρχηγοί αυτής έκαμαν τα πρόποντα. Η μωρία της εξουσίας, φονευούσης τους ιδίους φίλους και κηρυττούσης ανυποστόλως να εξολοθρεύση το γένος ημών, έδοσεν εθνικήν μορφήν εις την επανάστασιν και

¹⁵⁵ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 14.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 2.

μας έθεσεν εις την ανάγκην του ή να νικήσωμεν ή να αποθάνωμεν...»¹⁵⁶.

Βέβαια λίγα χρόνια αργότερα, η διχόνοια μεταξύ των Ελλήνων και ο φόβος για την τροπή που λάμβαναν τα πράγματα, τον έκαναν να δηλώνει απερίφραστα ότι : « η επανάστασις έγινεν άωρος, πριν το έθνος αποκτήση παιδείαν ικανήν να οργανίση και να διατάξη την νέαν πολιτείαν...»¹⁵⁷.

Ο ίδιος μέχρι τα βαθιά γεράματα λοιπόν δεν σταμάτησε να διακηρύσσει την αισιοδοξία του για την πολυπόθητη στιγμή της απελευθέρωσης των Ελλήνων και να «παραπονιέται» που το προχωρημένο της ηλικίας του δεν του επέτρεπε τη συμμετοχή στον Αγώνα (1821 : «..είκοσι έτη ηλικίας ολιγώτερα αν είχα, ούτε θεοί ούτε δαίμονες ήθελαν να μ' εμποδίσουν... »¹⁵⁸).

Αυτό όμως δε σημαίνει ότι εθελοτυφλούσε μπροστά και στα λάθη και τις παραλείψεις της ελληνικής πλευράς. Σε κάποια σημεία του έργου του χρεώνει αποκλειστικά στους Έλληνες την υποδούλωση λέγοντας : «... η μεγάλη, η σοφή, η ανίκητος Ελλάς εγένετο εξ ιδίας ατασθαλίας υποχείριος εις βαρβάρους και πιναρούς Ασianούς...»¹⁵⁹. Υπό αυτήν την έννοια όχι μόνο

¹⁵⁶ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΛΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 14.

¹⁵⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 4.

¹⁵⁸ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ» ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 110.

¹⁵⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α - Γ, ΣΕΛΙΔΑ 186 - 187.

αποδίδει ευθύνες στους συμπατριώτες του, αλλά και τονίζει ότι υποδουλώθηκαν σε έναν λαό που απέχει πολύ από τους χαρακτηρισμούς «πολιτισμένος και φωτισμένος». Εντούτοις το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης βαραίνει τους Βυζαντινούς, τους οποίους ως γνωστόν δεν είχε σε εκτίμηση ο Νεοέλληνας διαφωτιστής.

Παράλληλα σε επιστολή του στις 2 Αυγούστου 1825 δηλώνει ειλικρινά ότι η απομάκρυνσή του από τη Σμύρνη δεν οφείλεται μόνο στη δυσφορία που νιώθει έναντι του τουρκικού στοιχείου, αλλά και στην απογοητευτική εικόνα των εκεί Ελλήνων, οι οποίοι βυθίζονται ολοένα και περισσότερο στα ελαττώματα τους : «....Αλλά να βλέπη τις και ν' ακούη καθημέραν πράξεις και λόγους τυραννικούς από ομογενείς, ομογλώσσους, ομοθρήσκους, εκκλησιαζομένους εις τους αυτούς ιερούς ναούς και μεταλαμβάνοντας τὰ αυτά άχραντα μυστήρια, τουτο είναι το βαρύ! Τούτο το ανυπόφορον! Τούτο μ' έξώρισεν από την πατρίδα μου! Διά να ελαφρύνω οπωσοούν την παρηγόρητον της εξορίας θλίψην, ησχολήθην όσον εσυγχώρει η μικρά μου δύναμις να συνεργήσω κ' εγώ, ως και άλλοι δυνατώτεροι μου αδελφοί, εις την παιδείαν του γένους. Διότι επρόβλεπα, ότι και αν ευτυχούσε το γένος να ελευθερωθή από αλλοφύλους τυράννους, ολίγον ήθελ' ωφεληθών από την ελευθερίαν, αν δεν ήτο προετοιμασμένον εις αυτήν με την "παιδείαν την εν δικαιοσύνη", ως την ονομάζει ο Απόστολος, μόνον μέσο δραστικόν να φυλάξη την ελευθερίαν...» ¹⁶⁰. «.....περιέρχονται ως λιμώττοντες λύκοι τās επαρχίας, διά να

¹⁶⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 109.

αρπάζωσιν ανηλεώς από των πεινώντων χριστιανών τὰ στόματα τον ολίγον εκείνον άρτον, τον οποίον και αυτή των Τούρκων η απληστία εντρέπεται να αρπάση. Εύκολον είναι να καταλάβη τις από ταύτα ότι οι τοιούτοι πλεονέκται πρέπει να φοβούνται την καταστροφήν των Τούρκων, ως ιδίαν αυτών καταστροφήν, και των Γραικών την ελευθερίαν ως απαρηγόρητον αυτών δυστυχίαν...»¹⁶¹.

Η πικρία που αποπνέει εδώ ο λόγος του Κοραή είναι κάτι παραπάνω από προφανές. Μιλά λοιπόν για την υποκριτική συμπεριφορά κάποιων Ελλήνων, οι οποίοι ξεπερνούν τα ιερά και όσια των συνεκτικών δεσμών του έθνους και επιδίδονται σε ακόλαστες πράξεις. Όμως με τη συνδηλωτική χρήση του λόγου υπογραμμίζονται όχι μόνο τα αρνητικά συναισθήματα του συγγραφέα, αλλά και το δυσοίωνο μέλλον του μετέπειτα ελληνικού κράτους : η αδυναμία δηλαδή των Ελλήνων να σταθούν στο ύψος των περιστάσεων, όταν κατακτηθεί η πολυπόθητη ελευθερία, εξαιτίας της έλλειψης παιδείας και των βασικών αρχών αυτής, της δικαιοσύνης και της ισότητας. Η ίδια αυτή στιγμή θα σημάνει και την καταστροφή όσων συμπεριφέρθηκαν χειρότερα και από τους Τούρκους.

Στην ίδια επιστολή σημείωνε : « ...Πενήντα χρόνοι είναι αφού απεσπάσθην από τας αγκάλας της πατρίδος, όχι τόσο διά τους αγρίους τυράννους, με τους οποίους δεν είχα καμμία κοινωνίαν, όσον δι' ομογενείς επαγγελλομένους Χριστιανούς, και μολυσμένους με ήθη ψυχής αγριωτέρα των τουρκικών ηθών. Ευκολώτερον αποφεύγονται και μακροθυμότερον

¹⁶¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 315.

υποφέρονται αι αδικίαι των αλλοφύλων τυράννων, διότι ο αδικούμενος τας κρίνει και τας φυλάσσεται ως λυσσασμένων σκύλων τα δαγκώματα»¹⁶². Ο κεντρικός πυρήνας του αποσπάσματος αυτού αναφέρεται στους διεφθαρμένους Έλληνες, αλλά υπάρχουν και νύξεις κατά των Τούρκων. Έτσι για άλλη μια φορά δηλώνεται η απέχθειά του Κοραή απέναντι στους Οθωμανούς, με τους οποίους δεν είχε και δεν ήθελε να έχει καμία είδους επικοινωνία. Υπαινιγμός γίνεται και για την τουρκική παράδοση, την οποία ο συγγραφέας δεν εκτιμά. Επιπλέον χρησιμοποιείται ξανά το επίθετο «άγριοι» ως προσδιοριστικό των Οθωμανών, ενώ θίγεται και το θέμα των κοινωνικών αδικιών αυτών. Μάλιστα προκειμένου να δοθεί έμφαση στο σημείο αυτό, παρομοιάζει την άνομη δράση των Τούρκων με «τα δαγκώματα επικίνδυνων και λυσσασμένων σκύλων».

Ουσιαστικά όμως εδώ κρύβεται και μία βασική αντίθεση με τα όσα έγραφε ο ίδιος στην Αυτοβιογραφία του. Εκεί η φυγή από την πατρίδα είχε ως βασική αιτία την τουρκική παρουσία, ενώ εδώ την απογοήτευσή του από τη συμπεριφορά των Ελλήνων. Η αντίθεση αυτή εύλογα αίρεται αν αναλογιστεί κανείς ότι στην παρούσα φάση στόχος του Έλληνα λογίου είναι να σωφρονήσει και να επαναφέρει στην τάξη του συμπατριώτες του.

Υπό αυτό το πρίσμα είναι δυνατόν να ερμηνευθούν και τα παρακάτω κείμενα : «... Μην ελπίζωμεν καμμίαν ωφέλειαν από την πολιτικήν ελευθερίαν, αν δεν ελευθερώσωμεν και τας

¹⁶² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 108 – 109.

ψυχάς μας από τα τυραννικά και μισάδελφα πάθη. Δεν αρκεί ότι ερρήξαμεν τας αλύσεις μας, αν δεν φροντίσωμεν να εξαλείψωμεν και τους οποίους αι αλύσεις μας αφήκασι μωλώπας. Δεν αρκεί ότι απετινάξαμεν τον ζυγόν του μιαρού τυράννου, αν δεν πλύνωμεν και τους ρύπους με τους οποίους εμίανε τας ψυχάς μας η τυραννία. Δια οποίαν αιτίαν, ερωτώ σας, φίλοι ομογενείς, επαναστάθητε κατά του τυράννου ; δια τι τον πολεμείτε ; Δια τας αδικίας του. Διότι είχε δύο ζύγια, δύο μέτρα άνισα, δύο νόμους ο άνομος, ένα δια τους ομόθρησκους του, και άλλον δι' ημάς τους ασεβείς, ως ετόλμα να μας ονομάζη ο ασεβέστατος. Αν αυτή είναι η αιτία δια την οποίαν εχύσατε και χύνεται καθ' ημέραν το αίμα σας. την ζωήν αυτήν εγίνεστε αίτιοι να στερηθώσι τόσαι μυριάδες αθών ομογενών, όσαι έσφαξαν και σφάζουν καθημερινά οι αιμοβόροι Τούρκοι.....» ¹⁶³.

Στο χωρίο αυτό ο Κοραής απευθύνει ένα μήνυμα συμφιλίωσης προς τους Έλληνες, λέγοντας τους ότι όσα κέρδισαν με αγώνα και αίμα κινδυνεύουν να χαθούν εξαιτίας της διχόνοιας και της απερίσκεψίας τους. Παρόλα αυτά εκείνο που μας ενδιαφέρει είναι ότι μιλά για μια τυραννική διακυβέρνηση των Τούρκων, ενώ συγχρόνως τους κατηγορεί για ανηθικότητα και άδικη αντιμετώπιση. Θεωρεί ότι υπήρχε άνιση μεταχείριση των υπηκόων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας βάσει της θρησκείας. Ίσως στο σημείο αυτό να φαίνεται και η επιρροή των ιδεών των Ελλήνων κλασικών, αλλά και των μηνυμάτων του Ευρωπαϊκού διαφωτισμού και της

¹⁶³ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 95 -96.

Γαλλικής επανάστασης (ισονομία, ισότητα, κ.τ.λ.). Επιπλέον φαίνεται ο ρόλος που έχει η θρησκεία για τον Κοραή, αλλά και η αντιφατική πραγματικότητα. (για τους Μουσουλμάνους οι Χριστιανοί είναι ασεβείς και το αντίστροφο). Αν δεχτούμε επομένως ότι αυτή τη θέση την αποδέχεται και ο συγγραφέας, συμπεραίνουμε ότι πέφτει και ο ίδιος σε αντιφάσεις, αφού πράττει ακριβώς ό,τι και οι «άλλοι» και αναιρεί τα όσα ειπώθηκαν περί των αντιλήψεων του Διαφωτισμού.

Το ίδιο ύφος έχουν και οι παραινέσεις του Έλληνα λογίου προς τους κατοίκους της Σμύρνης με αφορμή την επιδημία της πανώλης : «...Υιοί των Ελλήνων έως τότε βαρυκάρδιοι ; Έως τότε δεν εγείρεσθε απ' αυτόν τον βαρύν ύπνο της αλόγου δεισιδαιμονίας ; Έως τότε υπομένετε να καταπατήσθε ως κνώδαλα από τοιούτους ανθρωπίσκους ; Αυτού έχετε μίαν παροιμίαν, την οποίαν σέβεσθε ως ευαγγελικήν ρήσιν, λέγοντες ότι οι καλόγηροι είναι άνθρακες, τους οποίους αν πιάσης σβεστούς, αμαυρώνεις τās χείρας, αν αναμμένους και διαπύρους, καίεσαι. Αλλά δεν στοχάζεσθε ότι αυτά τὰ δυσχερή μας έδωκεν ο Θεός νουν και λόγον διά να τὰ αποφεύγωμεν ; Δεν συλλογίζεσθε ότι καθώς τους άνθρακας και ζεστούς και σβεστούς δυνάμεθα να τους πιάσωμεν με το πτύον ή την πυράγραν χωρίς τινός βλάβης, ούτω και τον ατακτούντα και παραβάτην των ευαγγελικών προσταγών καλόγηρον είναι τρόπος να τον σωφρονίσωμεν ή καν να τον εμποδίσωμεν από τās κακίας του, με αυτό το πτύον, το οποίον μεταχειρίσθη αυτός ο καλός πρωτοκαλόγερος ο Χριστός διά να καθαρίση τον αλώνα του, χωρίς κίνδυνον καύσεως ή ζοφώσεως ; Αν οι σημερινοί Έλληνες, Δημήτριε (προφανώς απευθύνεται προς το

Λωτό), ήσαν φωτισμένοι δεν λέγω επιστημάς και τέχνας, αν ήξευραν καν το πνεύμα της θρησκείας αυτών, τοιαύτα ούτε αυτοί τὰ υπέφεραν, ούτε αυτός ετόλμα να τὰ βάλῃ εἰς ἔργον. Αλλ’ οἱ Ρωμαῖοι φαντάζονται ὅτι ἡ θρησκεία στέκει εἰς μερικάς εξωτερικάς παρατηρήσεις τοῦ γράμματος, καὶ δὲν ηξεύρουσι ὅτι ἔ’το γράμμα αποκτείνει, τὸ δὲ πνεύμα ζωοποιεῖ” . Ἡ ἀληθὴς θρησκεία εἶναι ὅχι μόνον νὰ μὴν ἀδικῇ ἢ νὰ ἐπηρρεάζῃ τὴν τὸν ἄλλον, ἀλλὰ νὰ ἐμποδίζῃ τοὺς ἀδικούντας, ὅταν ἡ Πρόνοια τὸν ἔδωκεν τοιαύτην δύναμιν. Αλλ’ εἰς ἡμᾶς συμβαίνει τὸ ἐνάντιον. Ἐν ὧσιν ὁ προστάτης θλίβει καὶ τυραννεῖ τοὺς ἀδυνάτους καὶ πτωχοὺς, σιωπὴ μεγάλη. Καὶ τότε μόνον κινούνται οἱ δυνατοί, ὅταν ἐγγίσῃ τινὰ ἀπ’ αὐτοῦς....» ¹⁶⁴.

Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι μετὰ τῶν νουθεσιῶν αὐτῶν ὑπάρχουν νύξεις κατὰ τοῦ Γρηγόριου, Μητροπολίτη καὶ ἐν συνεχείᾳ Πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως. Εξάλλου εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Κοραὴς δὲν ἔδειχνε ἰδιαίτερη συμπάθεια πρὸς τὴν ἀνώτερη ἡγεσία τῆς ἐκκλησίας, ἐπειδὴ θεωροῦσε ὅτι τὰ λόγια καὶ τὰ ἔργα τῆς δὲν προστάτευαν τὴν χριστιανικὴ κοινότητα, ἀλλὰ τὰ πάγια συμφέροντά τοὺς. Γι’ αὐτὸ κιόλας προέτρεπαν τὸ λαὸ νὰ δείχνει υπακοή στοὺς δυνάστες, βάζοντας σὲ δεύτερη μοῖρα τὰ ἐγκλήματα τῶν Τούρκων.

Ἀπὸ τὴν κριτικὴν τοῦ φαίνεται ὅτι δὲν ξεφεύγουν οὔτε οἱ Φαναριῶτες, οἱ ὁποῖοι συμπεριφέρονται δουλοπρεπῶς προκειμένου νὰ διατηρήσουν τὰ οικονομικά καὶ κοινωνικά τοὺς προνόμια : «... Ὅλοι φυσικά οἱ Ἕλληνες ἐμολύνθημεν ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν Μουσουλμάνων. Ἀλλὰ ὁ μολυσμὸς τῶν

¹⁶⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 173 – 174.

Φαναριωτών έγινε τόσον βαθύτερος, τόσον πλέον δισέκπλυτος, όσον ήσαν πλησιέστεροι εις τον τύραννον, όσον συχνότερα κατεφίλουν και τα κράσπεδα και τα υποδήματα των δούλων αυτών, ψημοζητούντας δωρεάς... » ¹⁶⁵.

Παρόμοιας αντιμετώπισης ετύγχαναν και οι Κοτζαμπάσηδες εξαιτίας της φιλαρχίας που τους είχε κυριεύσει : «...Η χρείαν έχουσα θεραπείας αρρωστία (έγραφε στις 26 Δεκεμβρίου) είναι εκεί όπου οι περιβόητοι την πλεονεξίαν και πρό της παρούσης μεταβολής Κοτζαμπασίδαι φαίνεται, κατά τα θρυλούμενα, ότι μεταχειρίζονται την ελευθερίαν ως όργανον της φιλαρχίας των. Και τούτο με φαίνεται τόσον ολιγώτερον παράδοξον, όσον το επρόσμενα και το εφοβούμεν απ' αυτής της αρχής. Το πράγμα ήρχισεν άωρος εις έθνος, το οποίον δεν έχει ακόμη αρκετά φώτα να καταλάβη τα αληθή του συμφέροντα. Και πώς να τα καταλάβωσιν, οπότε μόλις οι φωτισμένοι της Ευρώπης λαοί τα καταλαμβάνουν ; Αν ήρχιζε μετά 20 χρόνους, τότε ήθελε ευρεθή ωριμότεροι οι καρποί της Χίου και των Κυδωνιών εξ ενός μέρους, και από το άλλο πλειότερος ο αριθμός των σπουδαζόντων εις την Ευρώπην νέων, και πλειότερος θερισμός γερόντων από τον θάνατον και μάλιστα ιερωμένων...» ¹⁶⁶.

Στις 10 Ιανουαρίου 1822 συμπλήρωνε σχετικά με το ίδιο θέμα : « ...Με απαρηγόρητον θλίψην της ψυχής μου ακούω ότι, αφού καταπολεμήσατε γενναίως τους άγριους τυράννους της Ελλάδος, πολεμείσθε τώρα από ασυγκρίτως αγριωτέραν τυραννίαν, την τυραννία των παθών.. Η κατάρατος αυτή

¹⁶⁵ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», Α' ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 710.

¹⁶⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 8 - 9.

φιλαρχία εγέννησεν τη διχόνοια, διήγειρε τας πόλεις και τους πολίτας κατ' αλλήλων, και υπέταξε τους Έλληνας πρώτον εις τους Μακεδόνας, έπειτα εις τους Ρωμαίους και τελευταίον εις το βαρβαρώτατον και αγριότατων όλων των εθνών του κόσμου, τους Τούρκους. Η τόσον αισχρά και μακρά δουλεία δεν εμπορεί βέβαια να μας διορθώση.....Τίς από ημάς τολμά να αρνηθή, ότι όσα έπασχεν το ταλαίπωρον ημών γένος από τους ομογενείς, εξισούτο σχεδόν με τα κακά, τα οποία υπέφερεν από τους αγρίους Μουσουλμάνους ; ... Τίς ελησμόνησε πολλών εκκλησιαστικών μας προεστώτων την πλεονεξίαν, οι οποίοι λαμπροφορεμένοι και δορυφορούμενοι, ως οι Σατράπαι του τυράννου, περιήρχοντο τας επαρχίας δια να αρπάσωσιν από του φτωχού το στόμα ό,τι δεν ετόλμησε να αρπάση ούδ' αυτή των Τούρκων η αχορτασία ;Μην πλανώμεθα αδελφοί μου. Επτάκις της ημέρας εμπορεί τις να ομολογή την ορθοδοξίαν του και επτάκις της ημέρας να γίνεται χειρότερος παρά τους Τούρκους....» ¹⁶⁷. Και φοβόταν ότι όλη αυτή η κατάσταση, όπως είχε πλέον διαμορφωθεί και ελάμβανε τεράστιες διαστάσεις, θα λειτουργούσε εις βάρος των πολιτικών αιτημάτων του γένους : «...όπως αν ήναι, η διχόνοια αυτή θέλει μας στερήσιν την χρεωστούμένην εις τας τόσας θυσίας και τόσας ηρωικάς μάχας του ταλαίπωρου γένους αυτονομίαν...» ¹⁶⁸. Αλλού πάλι

¹⁶⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 9 - 11.

¹⁶⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 8.

χαρακτήριζε το έθνος των Οθωμανών ως «... σαπρόν και ανίατον ...»¹⁶⁹.

Επίσης λίγους μήνες μετά σημείωνε ότι δεν φοβόταν πλέον τους Οθωμανούς : «...Φόβους, λέγω, όχι πλέον από Τούρκους.....Καλήν και εύνομον πολιτείαν δεν θέλουν δυνηθήν να συγκροτήσωσιν (εννοεί οι Έλληνες), αν δεν πληροφορηθώσιν ότι μας εμίανεν όλους το μιαρώτατον έθνος των μουσουλμάνων και εφύτευsen εις όλων μας τας ψυχάς το φαρμακερόν φυτόν της φιλαρχίας και του δεσποτισμού... »¹⁷⁰ .

Στην πρώτη επιστολή, σε αυτήν προς τους προεστώτες της Πελοποννήσου, επαναλαμβάνεται ο χαρακτηρισμός «τύραννος» για τους Οθωμανούς. Ο Κοραής μιλά πάλι για τη βάρβαρη συμπεριφορά των Τούρκων και μάλιστα αναφέρεται στο παρελθόν της Ελλάδας. Συγκρίνοντας τους με τους κατακτητές του ελληνικού χώρου, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αυτοί ήταν χείριστοι όλων και ταλάνισαν τους Έλληνες με τη βαναυσότητα και την αγριότητα του χαρακτήρα τους. Η υπερβολική αυτή τοποθέτηση εξισορροπείται ωστόσο με τη διαπίστωση ότι η υποδούλωση ήταν το άμεσο αποτέλεσμα της διχόνοιας και της αδυναμίας συνεννόησης των ίδιων των Ελλήνων. Επίσης η περίοδος της Τουρκοκρατίας χαρακτηρίζεται

¹⁶⁹- ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», Α' ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 710.

¹⁷⁰ - ΚΟΡΑΗ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ, «ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ», ΤΟΜΟΣ Δ', ΕΠΙΣΤΟΛΗ 934 (28 - 4 - 1822), ΣΕΛΙΔΑ 346.

- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 22 - 23.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 11.

ως «μακρά» και «αισχροά», στοιχείο που και αυτό υπογραμμίζει την άδικη, ανήθικη και διεφθαρμένη διακυβέρνηση των Οθωμανών. Μιλώντας τώρα για την πλεονεξία κάποιων Ελλήνων, προκύπτει το έμμεσο σχόλιο για την οικονομική εκμετάλλευση που υφίσταντο οι υπόδουλοι από το τουρκικό στοιχείο, καθώς και η άκρατη αδιαφορία του τελευταίου για την κατάσταση και το επίπεδο διαβίωσης των υπηκόων της αυτοκρατορίας. Παράλληλα, η με φρίκη ομολογία του Κοραή ότι ορισμένοι Έλληνες με τις πράξεις τους αποδεικνύονται χειρότεροι του τυράννου, είναι αποκαλυπτική για την εικόνα που είχε σχηματίσει για τους Οθωμανούς. Συνειρμικά γίνεται σύγκριση των δύο λαών και μέσω αυτής αναδεικνύεται η υπεροχή του ελληνικού (διαφορετική η ποιότητα των δύο κόσμων).

Τα αμέσως μετά λόγια του απηχούν την αισιοδοξία του Κοραή ότι η πολιτική ανεξαρτησία του έθνους θα γίνει σύντομα πραγματικότητα, αλλά ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο τρόπος με τον οποίο αναφέρεται στους Τούρκους. Γί' αυτόν η διχόνοια που ταλανίζει τους Έλληνες δεν είναι χαρακτηριστικό του έθνους τους, αλλά απόρροια της μακρόχρονης επαφής με τους Οθωμανούς και του προτύπου που αυτοί πρόβαλλαν (τακτική που είχε τονιστεί και προηγουμένως). Σημαντικό είναι ότι ο Κοραής, έχοντας ως αρωγό την ελληνική γλώσσα δημιουργεί λογοπαίγνιο χρησιμοποιώντας το ρήμα «μιαίνω» και το επίθετο «μιαρώτατον» (κοινή ρίζα). (Εδώ πρέπει να ανοίξουμε μία παρένθεση και να τονίσουμε ότι το ίδιο ρήμα είχε επιλέξει και στην επιστολή της 2^{ης} ή 7^{ης} Φλεβάρη 1824 προς τους Χιώτες. Εκεί, αφού εξέφραζε τη χαρά του για το γεγονός ότι το νησί «...

μένει αμόλυντος εις το εξής από τους τυράννους ...»¹⁷¹, τους ζητούσε να προετοιμαστούν στρατιωτικά, «... ώστε να αφανίσετε πάσαν ελπίδα του Τούρκου να μιάνη και δεύτερον με τα φονικά του βήματα την πατρίδα μας... »¹⁷²). Με την επιλογή του αυτή, όπως και με τη χρήση του υπερθετικού βαθμού του επιθέτου δηλώνεται με έμφαση η απέχθεια που τρέφει έναντι της οθωμανικής πλευράς (Οι Τούρκοι «μολύνουν» τους Έλληνες, άρα είναι αχρείοι και διεφθαρμένοι). Να σημειωθεί επιπρόσθετα ότι δεν κάνει λόγο για τουρκικό γένος, αλλά για έθνος Μουσουλμάνων, πράγμα που δηλώνει ότι ο Κοραής ταύτιζε ολοκληρωτικά το λαό αυτό με το Ισλάμ και τη θρησκεία (θεωρούσε τα στοιχεία αυτά αδιάσπαστο και αδιαίρετο σύνολο).

Φαίνεται, λοιπόν, καθαρά ότι γι' αυτόν η διχόνοια μεταξύ των Ελλήνων οφείλεται στην επαφή με τους Τούρκους και προφανώς στον τρόπο διοίκησης και ζωής τους. Μάλιστα το συγκεκριμένο χωρίο μπορεί να συνδεθεί και με άλλη επιστολή του, μεταγενέστερη (9 – 10 – 1821, «Αυτόθι», επιστολή 1018 και 1019). Εκεί εκφράζει την πικρία του για τα έκτροπα της ελληνικής πλευράς και διατυπώνει τη θέση ότι αυτή την αρνητική συνήθεια την απέκτησαν οι συμπολίτες του εξαιτίας της επαφής με τους Τούρκους.

Συγκεκριμένα αναφέρει : «Λυπούμαι διά τας διχονοίας των Ελλήνων αλλά δεν παραξενίζομαι. Από τουρκικόν σχολείον ξεπηδήσαμε όλοι. Εδείραμεν τον διδάσκαλον, κατεσχίσαμεν τα φυλλάδια, εσυντρίψαμεν και τας πινακίδας και τα ρόπαλα και

¹⁷¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 28

¹⁷² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 28.

τον φάλαγγα του Σχολείου, αλλά και τα ολέθρια του μαθήματα έχουν ακόμη να μείνωσι δια πολύν καιρόν εις τας ψυχάς μας Αν δεν ψοφήσομεν όλοι ημείς οι γέροντες, η Ελλάς δεν ορθοποδεί Λέγεις ότι η Ελλάς γεννά και πάλι Μιλτιάδας, Λεωνίδα, Αριστείδα και Σωκράτας. Τους πρώτους δύο ευτύχησα και εγώ, πριν αποθάνω, να ακούσω. Τους Αριστείδα και Σωκράτας εύχομαι σε να ιδής! Από Τουρκικόν σχολείον, Αριστείδα και Σωκράται δεν εκβαίνουν. Χρειάζεται καιρός δια να μάθωσιν άλλων σχολείων μαθήματα» ¹⁷³. Παράλληλα με το αρνητικό πρότυπο συμπεριφοράς των Τούρκων θίγεται και το ζήτημα του χαμηλού πολιτισμικού επιπέδου τους. Από την άλλη πλευρά όμως δεν αρνείται ότι απαιτείται χρόνος για να αποκτήσει ο ελληνικός πολιτισμός την παλιά του αίγλη.

Με όλες αυτές τις αρνητικές σκέψεις να τον βασανίζουν, ο Κοραής αναρωτιέται : «...Άνθρωποι γεννημένοι, θραμμένοι, αυξημένοι εις τυραννούμενην γην, και ποτισμένοι με αυτό το μητρικόν γάλα τα ήθη των τυράννων, μηδέ γνωρίσαντες ποτέ άλλας ηδονάς παρά τας μόνας συγχωρημένας εις τους δούλους δουλικάς απολαύσεις, πως εμπορούμεν να μεταμορφωθώμεν αιφνιδίως εις ελευθερίας αξίους άνδρας ; Εις τους νέους ειν' ευκολωτέρα τοιαύτη μεταμόρφωσις, ουδ' εις αυτούς όμως, κατά δυστυχίαν, όλους.....» ¹⁷⁴. Η απορία του έχει να κάνει με το γεγονός της μακροχρόνιας υποταγής των Ελλήνων στον τουρκικό ζυγό και της επίδρασης αυτής στον χαρακτήρα, στην ηθική και την ιδιοσυγκρασία των τελευταίων. Για άλλη μια

¹⁷³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 17.

¹⁷⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 22 – 23.

φορά αποδίδει την αιτία ύπαρξης των ελαττωμάτων των συμπατριωτών του στους Οθωμανούς, οι οποίοι λειτουργούν ως παράδειγμα προς αποφυγήν. Αξιοσημείωτο είναι ότι αποκαλεί τον εαυτό του και τους ομοϊδεάτες του «δούλους», λέξη που δηλώνει τη σχέση που είχαν με τους κατακτητές τους. Με δύο λόγια μιλά για εκμετάλλευση, σκληρότητα και κακοδιοίκηση από πλευράς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (απολαμβάνουν μόνο όσα αγαθά τους επιτρέπει η επίσημη τουρκική ηγεσία). Φοβάται επομένως μήπως οι επιπτώσεις όλων αυτών είναι μόνιμες. Σημειωτέον διαφαίνεται κάποια αντίθεση, αφού αλλού τονίζει ότι η κατάκτηση δεν μπόρεσε να αλλοιώσει την ελληνική ψυχή.

Με το οθωμανικό «πρότυπο» καταπιάνεται και η επιστολή του της 21^{ης} Φλεβάρη 1824 προς την «Ελληνικήν Αποστολήν» του Λονδίνου : «... Εξεπηδήσαμεν όλοι από σχολείον ανομίας, αλλά τα φαρμακερά των Τούρκων μαθήματα έμειναν εις όλων ημών τας ψυχάς χαραγμένα, και η εκρίζωσις των είναι έργον και κόπου πολλού και χρόνου μακρού. Από σας τους νέους μόνον ελπίζει την σωτηρίαν της η πατρίς. Σεις μόνοι ή καθαρεύετε από τουρκικά μαθήματα ή έχετε καν ακόμη δύναμιν να αποπλύνετε τας ψυχάς σας από τον μολυσμόν αυτών και να αναβαπτισθήτε εις το σωτήριο λουτρόν της ισότητος...» ¹⁷⁵. Επαναλαμβάνεται για άλλη μια φορά η πεποίθησή του ότι οι Τούρκοι διέφθειραν με την συμπεριφορά τους τούς Έλληνες εξαιτίας της μακρόχρονης υποδούλωσης. Προσπαθεί δε να παροτρύνει τη

¹⁷⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 18.

νέα γενιά να προσπεράσει τα αρνητικά του παρελθόντος και να απαλλαχθεί από τα μεταξύ τους μίσση και πάθη.

Στο σημείο αυτό αξίζει να παρατηρηθεί ότι ο Κοραής συχνά χρησιμοποιεί τα ίδια λόγια και τις ίδιες εκφράσεις μιλώντας για τις παρανομίες και την ανήθικη φύση των Οθωμανών. Για παράδειγμα, άλλη μία τέτοια αναφορά συναντάμε στο γράμμα της 17^{ης} Ιουνίου 1821 προς τον ήρωα της Γραβιάς : «Η επιστολή σου κατέβρεξε τους γηραλέους οφθαλμούς μου με δάκρυα λύπης και χαράς. Χαράς, ότι βλέπω τα τέκνα της Ελλάδος αγωνιζόμεθα προθύμως να αναστήσωσι την νεκρωμένην από τον τύραννον μητέρα της Το μέγα τούτο κακόν (εννοείται η διχόνοια) πηγάζει από τα φαρμακερά μαθήματα, τα οποία όλοι κοινώς εδιδασκθήκαμεν εις σχολείον άνομον, από διδασκάλους ανόμους, τους Τούρκους. Αν δεν μας έφθειραν όλους ισομέτρως, όλους όμως σχεδόν μας εμπόδισαν να μάθωμεν το μόνον σωστικόν της ελευθερίας μάθημα, την δικαιοσύνην....» ¹⁷⁶. Οι αναλογίες με το προηγούμενο απόσπασμα είναι κάτι παραπάνω από εμφανείς. Ο Κοραής, αφού πρώτα τονίζει την αδράνεια και την παρακμή στην οποία είχε περιπέσει ο ελληνικός χώρος, χρεώνει τη διχόνοια των σύγχρονων του στο πρότυπο ζωής που πέρασαν οι Τούρκοι. Για άλλη μια φορά η παραστατική παρομοίωση της ελληνικής κοινωνίας με σχολείο, όπου διδάσκουν ανήθικοι δάσκαλοι (συμβολίζουν τους Οθωμανούς), απενοχοποιεί - εν μέρει πάντοτε - τους Έλληνες από τις προσωπικές τους ευθύνες (τη φιλαρχία, κτλ). Από την άλλη, επαναλαμβάνεται η βασική θέση

¹⁷⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 19 – 20.

του λόγιου ότι η Οθωμανική αυτοκρατορία δεν είναι κράτος δικαίου και αποτελεί η διαφθορά τον πυρήνα λειτουργίας της (τουλάχιστον έναντι των Ελλήνων).

Το φρόνημα και η ανιαρότητα των Οθωμανών είναι και το αντικείμενο του λόγου του στον «Ιερατικό Συνέκδημο» : «...Από τας μακράς των Γραικορωμαίων προσευχάς και τας νηστείας και τα πολλά των μοναστήρια, και με την διαφθοράν όλου του λαού, ανεφύτρωσαν οι Τούρκοι, τούτο μόνο διαφέροντες από τους Γραικορωμαίους θείους δεσπότας, ότι ήσαν αλλόφυλοι και αλλόγλωσσοι. Ελευθερώσαμεν την ελληνικήν γην από Τούρκους, αλλά πόσοι και ποιοι εξ ημών ελευθέρωσαν και τας ψυχάς των από τα μιανρά των Τούρκων φρονήματα ; ...» ¹⁷⁷. Στο χωρίο αυτό αρχικά δίνεται η εντύπωση ότι ο Κοραής διαφοροποιείται από την προηγούμενη τοποθέτησή του και επαναλαμβάνει την κατά καιρούς πεποίθησή του ότι οι πράξεις των Ελλήνων εδραίωσαν την τουρκική δύναμη στη χώρα τους. Η συνέχεια όμως του κειμένου επιβεβαιώνει ότι ο συγγραφέας παραμένει αρνητικός έναντι των Οθωμανών. Και αυτό γιατί προχωρά στη σύγκριση με τους τυράννους του παρελθόντος και τους κατηγορεί για ανηθικότητα.

Αυτές τις ανομίες του οθωμανικού λαού καλεί στην «Αδελφική Διδασκαλία» να έχουν παντοτε κατά νου οι Έλληνες, εκφωνώντας ένα φλογερό και παθιασμένο λόγο με αναφορές στο ένδοξο ιστορικό παρελθόν : «...Μήτε πυρ, μήτε σίδηρος ψυχράνη ποτέ εις τας υμετέρας καρδίας την διάπυρον

¹⁷⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 137 - 138.

της ελευθερίας αγάπην, το άσπονδον κατά της τυραννίας μίσος. Έχετε πάντοτε πρό οφθαλμών τὰ πάνδεια κακά, όσα κάθ' εκάστην υποφέρετε, και ενθυμείσθε όσα έλεγον οι ημέτεροι πρόγονοι, παροξύνοντες αλλήλους κατά των Περσών....»¹⁷⁸.

Εν τοις πράγμασι λοιπόν αποδεικνύεται ότι στο νου και τη ψυχή του πρόδρομου του Νεοελληνικού διαφωτισμού όλα συνδέονται με το ζήτημα της τουρκικής κυριαρχίας και γι' αυτό οι όποιες αναφορές στις εμφύλιες διενέξεις των συμπατριωτών του ή οι παραινέσεις προς αυτούς δεν είναι δυνατόν να ξεφύγουν απ' αυτήν τη λογική.

¹⁷⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 313.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο ΚΟΡΑΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΟΥ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Όπως ήδη τονίστηκε στην εισαγωγή, ο Κοραής διαπιστώνει με θλίψη την αντίθεση που επικρατεί στο πολιτιστικό επίπεδο της Ελλάδας και της Ευρώπης, καθώς και στο ιστορικό παρελθόν και παρόν της πατρίδας του. Αυτή του τη διαπίστωση μεταφέρει αμέσως μετά τη εγκατάστασή του στο Παρίσι σε επιστολή του προς το φίλο του Δημήτριο Λώτο : «...δυναστεύει την σήμερον η αμάθεια, η κακία, η βία, το ζορμπαλίκι, η αυθάδεια και η αναισχυντία, ότι αντί των Μιλτιάδων και Θεμιστοκλέων, τους οποίους ακόμη θαυμάζει η Ευρώπη, κυβερνώμεθα οίμοι! Από ποίους ; Ή από χαμαλήδες και ντεβετζήδες ή από βάρβαρους καλογερίσκους, χειρότερους και απ' αυτούς τους εξωτερικούς τυράννους {...} Όταν {...} ο δυστυχής Έλλην, βλέπων ταύτα, συλλογίσθη εκείνα, τότε {...} η μελαγχολία μεταβάλλεται εις αγανάκτησιν και απόγνωσιν...»¹⁷⁹. «... Κλαίω την δυστυχίαν του γένους, οδύρομαι την αμάθειαν, εις την οποίαν κατηντήσαμεν οι απόγονοι των θαυμαστών, των όντως σοφών και αγχινουστάτων Ελλήνων...»¹⁸⁰.

¹⁷⁹ - ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ ΠΑΣΧΑΛΗ Μ., «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ» ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΝΩΝΤΑΣ ΤΑΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1996, ΣΕΛΙΔΑ 253.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 171.

¹⁸⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 140.

Αλλού πάλι η οδύνη της απομάκρυνσης από τη Σμύρνη και η πνευματική στασιμότητα των Ελλήνων τροχοπεδούν ακόμη και το προσωπικό του έργο : «...Εκλείπων την δυστυχή πατρίδα μου ουδεμίαν είχαν ιατρικής έννοιαν Η λύπη, ήν νυν αισθάνομαι επί τούτω, είναι τοσοῦτω μάλλον οξεία ὅσω δεν θα ευτυχίσω πλέον να απανίδω την προσφιλή μου πατρίδα, άλλοτε εστίαν των επιστημών και των τεχνών, νυν δε διαλελωβημένην υπό της βαρβαρότητος ...»¹⁸¹.

Η σύγκριση του παρελθόντος με το παρόν λειτουργεί εις βάρος του σύγχρονου του ελληνισμού, αφού πλέον επικρατεί η παρακμή και η στασιμότητα. Η κατάσταση αυτή δεν είναι δυνατόν παρά μόνο να προκαλεί αρνητικά συναισθήματα σε όλους τους Έλληνες, συναισθήματα που ο Κοραής μεταφέρει χάρη στη δύναμη της πένας του. Αξιοπρόσεκτη είναι και η επιλογή των λέξεων που στις περισσότερες περιπτώσεις είναι ιδιαίτερα σκληρές, μέχρι του σημείου να ισχυριστεί κανείς ότι δεν ταιριάζουν σ' ένα λόγιο άνδρα. Και όμως και το στοιχείο αυτό δικαιολογείται από την ψυχολογική κατάσταση του γράφοντος.

Ο λυρισμός ωστόσο του Κοραή φτάνει στο άκραιο σημείο του στο «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» : «...Φαντασθήτε ότι έχετε πρό οφθαλμών την μητέρα μας, την παλαιάν εκείνην και περίφημον εις όλα τα έθνη και εις όλους τους αιώνας Ελλάδα, η οποία με μαύρα και εξεσχισμένα φορέματα, εις όλα τὰ μέλη του σώματος πληγωμένα από τους τυράννους, με λυτούς της κεφαλής τους πλοκάμους, ανυπόδητος και σχεδόν γυμνή,

¹⁸¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 284.

οδυρομένη και κλαίουσα, τρέχει προς ημάς τὰ τέκνα της, μας δείχνει τὰ κατασχισμένα της φορέματα, μίαν προς μίαν μας ανακαλύπτει τὰς πληγὰς της, μας βάφει με τα αἱματὰ της, μας βρέχει με τα δάκρυά της εναγκαλίζεται και ασπάζεται έκαστον από ημάς κατ' ἰδίαν και ζητεί από όλους κοινῶς εκδίκησιν...»

¹⁸². Η συνυποδηλωτική χρήση του λόγου, οι συμβολισμοί και οι νοηματικές προεκτάσεις εδώ είναι κάτι παραπάνω από εμφανείς. Η προσωποποιημένη Ελλάδα λοιπόν απευθύνεται προς τα τέκνα της και αναφωνεί : «...Ἴδετε πως ἐξήρανε (το ἀπάνθρωπο γένος των Μουσουλμάνων) τους μαστούς μου, ὥστε μήτε σταλαγμός γάλακτος δεν ἔμεινεν εἰς αὐτοὺς διὰ να σας θρέψω. Ἴδετε πως ἀπὸ τους παντοτεινοὺς στεναγμούς και τα καθημερινὰ δάκρυα ἐβραγχίασε και αὐτὸς μου ο λάρυγξ, ὥστε δεν ἔμεινεν πλέον εἰς ἐμέ μήτε φωνή διὰ να σας παρηγορήσω...» ¹⁸³.

Ο δάσκαλος του γένους με θλίψη ομολογεί και σε άλλα σημεία του έργου του την επικράτηση της αμάθειας και της δεισιδαιμονίας στον χώρο εκείνο που ἔζησαν και δραστηριοποιήθηκαν τα μεγάλα πνεύματα της αρχαιότητας: «...Ἡ αμαθία, θυγάτηρ της τυραννίδος, οὐδέποτε βαδίζει ἀνευ της δεισιδαιμονίας. Ἡ δε δεισιδαιμονία ἀγει λεληθότως εἰς την διαφθοράν των ηθῶν. Ἐν κοινωνίᾳ μη κυβερνώμενη ὑπὸ νόμων σοφῶν και δικαίων μάτην περιζητεῖται ἡ ἀρετή. Ἐάν δε που γεννηθῇ τις ἐνάρετος, νομιστέος κατὰ Σωκράτην, δῶρον θεοῦ

¹⁸² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 320.

¹⁸³ - ΧΑΤΖΗΦΩΤΗ Ι. Μ., «Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΑΓΓΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ», ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ 1, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΛΚΑΙΟΣ, ΚΕΦΑΛΑΙΟ : Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΣΕΛΙΔΑ 71.

μάλλον ή κατόρθωμα της παιδείας και της αγωγής...»¹⁸⁴. Θεωρεί επομένως ότι όλα αυτά είναι συνέπεια της μακρόχρονης σκλαβιάς και καταφέρεται εναντίον των Τούρκων.

Στην «Αυτοβιογραφία» του πάλι εξομολογείται το διακαή του πόθο για την παιδεία, αλλά και υπογραμμίζει με πικρία ότι η πατρίδα του, η Σμύρνη, δε μπορεί να του προσφέρει τέτοιες ευκαιρίες για μάθηση εξαιτίας του τουρκικού στοιχείου. Βέβαια δεν απουσιάζουν και οι εκφράσεις που δηλώνουν το μίσος του προς αυτό : «....τα βιβλία του πάππου μου δεν ήταν πολλά. Ήσαν όμως αρκετά να με φέρωσιν εις αίσθησιν πόσο ήτον ευτελής η με πολλούς ραβδισμούς αποκτηθείσα παιδεία ... έφριξα όταν εκατάλαβα, πόσα βοηθήματα μ' έλειπαν ακόμη διά να καταλαμβάνω με πληροφορίαν τους ελληνικούς συγγραφείς... Μόνην παρηγορίαν εύρισκα το νέον ακόμη της ηλικίας, ήτις μ' εσυγχώρει να ανοικοδομήσω οπωσούν την κακοκτισμένην σοφίαν μου. Αλλ' εις πόλιν, αν και μεγαλόπολιν, οποίαν ήτον η Σμύρνη τότε, έλειπον τα μέσα τοιαύτης ανοικοδομής. Και τούτο εσφόδρυνε το εκ γενετής τρεφόμενον εις την ψυχήν μου μίσος κατά των Τούρκων, ως αιτίων της τοιαύτης ελλείψεως, και την επιθυμίαν να αρνηθώ την πατρίδα μου, την οποίαν έβλεπα πλέον ως μητρειάν μου παρά ως μητέρα μου»¹⁸⁵.

¹⁸⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ, «ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ», ΣΕΛΙΔΑ ΜΘ'.

¹⁸⁵ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Για έναν φιλομαθή άνδρα, όπως ήταν ο Κοραής, οι παιδευτικές ελλείψεις της πατρίδας του αποτελούσαν πηγή άγχους και απογοήτευσης. Ο ίδιος αναγνωρίζει ότι είχε την τύχη να μάθει τα πρώτα γράμματα στο ιδιωτικό του περιβάλλον, γεγονός που τον βοήθησε να συνειδητοποιήσει γρήγορα την κατάσταση του ελληνικού πληθυσμού. Σημαντικό είναι ότι δηλώνει απερίφραστα το μίσος που ένιωθε απέναντι σ' αυτό το λαό. Για άλλη μια φορά αναδεικνύεται το σχήμα αιτίας – αιτιατού, αφού η ενίσχυση των αρνητικών συναισθημάτων του Κοραή προς αυτούς αποτελούσε απόρροια της αδιαφορίας τους για τις τέχνες και τα γράμματα. Εξάλλου, η απογοήτευση του εξαιτίας της κατάστασης της ιδιαίτερης πατρίδας του δίνεται άμεσα και παραστατικά με ένα εκφραστικό μέσο (παρομοίωση), το οποίο - αν και κινείται στα όρια της υπερβολής - είναι αποκαλυπτικό των βαθύτερων σκέψεων και αισθημάτων του. Η απέχθειά του δηλαδή για τους Τούρκους είναι τόσο μεγάλη, ώστε θεωρεί τη Σμύρνη ως ξένη και αφιλόξενη γη εξαιτίας της παρουσίας και της δράσης των πρώτων.

Ξεκάθαρα φαίνονται οι απόψεις του και στο «Αυτόθι», όπου αναφέρει : «... Οι επιστήμες δραπετεύσαν από την παλιά τους κατοικία (εννοεί την Ελλάδα), γιατί δεν μπορούσαν να υποφέρουν τη βαρβαρότητα των Ασιατών ...» ¹⁸⁶. Αλλού πάλι

ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 4 – 5.

- ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, «ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ, ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1996, ΜΗ ΑΡΙΘΜΗΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ.

¹⁸⁶ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 19.

μιλά για έναν λαό τόσο απολίτιστο, ώστε : «... δεν εξέταζε καν ούτ' εφημερίδας, ούτε βιβλία....»¹⁸⁷.

Τα σχόλια κατά των Τούρκων είναι πιο πικρόχολα και κατακεραυνωτικά στο «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» : «... Εξαιτίας των Τούρκων, η κοινή πατρίς ημών, η πατρίς των τεχνών και των επιστημών, των φιλοσόφων και των ηρώων, έγινε σήμερα κατοικητήριο της αμαθίας και της βαρβαρότητας, αληθές σπήλαιον ληστών, των και από αυτούς τους ληστές αναιδεστέρων Οσμανλίδων. Δια τους Τούρκους ονειδιζόμεθα και καταφρονούμεθα από τους Ευρωπαίους, οι οποίοι χωρίς τα φώτα της Ελλάδος ήθελαν ίσως ακόμα κοιμάσθαι εις το σκότος της προγονικής αυτών βαρβαρότητας. Τοιαύτα και τοσαύτα, φίλοι και αδελφοί, επάθαμεν από το απάνθρωπον γένος των Μουσουλμάνων»¹⁸⁸.

Η κριτική του στο σημείο αυτό είναι διττή. Από τη μία απευθύνεται στους Ευρωπαίους κατακριτές του ελληνικού παρόντος, οι οποίοι οφείλουν τον πολιτισμό τους στους αρχαίους Έλληνες και από την άλλη αναγνωρίζει ως υπεύθυνους γι' αυτήν την κατάσταση τους Τούρκους. Σχετικά με την πρώτη περίπτωση πρέπει να επισημανθεί ότι δεν μιλάμε για ολοκληρωτική ρήξη του Κοραή με την Ευρώπη, της οποίας το πνεύμα θαυμάζει, αλλά με μια μερίδα ατόμων – στοιχείο που θα αποτελέσει το αντικείμενο μελέτης του επόμενου κεφαλαίου. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο Κοραής θεωρεί τους Τούρκους πιο απεχθείς και αναιδείς από τους ληστές, καθώς και βάρβαρο και

¹⁸⁷ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», Α' ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 737.

¹⁸⁸ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 19.

απολίτιστο γένος. Παρόμοιο χαρακτηρισμό συναντάμε και στον Α' Καποδιστριακό Διάλογο, λέγοντας ότι «...οι Μακεδόνες ήσαν δορικτήτορες, όχι πολλά μετριώτεροι του σουλτάνου λησταί...»¹⁸⁹.

Αλλού πάλι διηγούμενος στον φίλο του Πρωτοψάλτη τα σχετικά με τη μετακομιδή του λειψάνου του Βολταίρου, κάνει ένα ακόμη σχόλιο για τους Τούρκους : «... Βάρβαρον και αχρειέστατον γένος, έλεγον εις τον εαυτόν μου, κάκιστοι Τούρκοι, πολλοί και από του γένους μου (ίσως και εγώ ο ίδιος) ήθελον είναι την σήμερον ισότιμος του Βολταίρου, αν η ημετέρα τυραννία δεν είχε καταστήσειν στείρα και άγονον την καρποφόραν μητέρα των σοφών, την Ελλάδα ...»¹⁹⁰. Όπως φαίνεται, οι χαρακτηρισμοί του προς τους Τούρκους είναι ιδιαίτερα σκληροί και προσβλητικοί. Μιλά δηλαδή για ένα έθνος που δεν έχει καμία σχέση με τον πολιτισμό, διακατέχεται από άγρια ένστικτα και κακία και παράλληλα ευθύνεται για την πολιτιστική οπισθοχώρηση της Ελλάδας.

Παρόμοιο είναι και το πνεύμα της επιστολής με τον αριθμό 825 («Αλληλογραφία»). Στις 26 Μαΐου 1819 λοιπόν ο Κοραής έγραφε για την υπέρτατη προσπάθεια της πατρίδας του να αποφύγει το σκοτάδι της απαιδευσίας που «...το σοδομιτικόν έθνος ...»¹⁹¹ των Τούρκων είχε προκαλέσει. Κι αυτός ο χαρακτηρισμός είναι ιδιαίτερα αρνητικός και εκφράζει για άλλη

¹⁸⁹ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», Α' ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ` 1964, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 703..

¹⁹⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 186.

¹⁹¹ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 37.

μια φορά τη σιγουριά του συγγραφέα για την ανηθικότητα των Οθωμανών και την ευθύνη τους για την πνευματική δυσπραγία του ελληνικού χώρου.

Πρέπει εξάλλου να τονιστεί ότι ο Έλληνας λόγιος θεωρεί γενικότερα τους Οθωμανούς βάρβαρους και απολίτιστους, αφού δεν στράφηκαν μόνο εναντίον του αρχαίου ελληνικού μεγαλείου – πάντοτε βάσει των απόψεων του -, αλλά κατέστρεφαν γενικότερα το πολιτιστικό παρελθόν των κατακτημένων λαών. Μάλιστα, αυτό το συμπέρασμα προκύπτει από τα όσα αναφέρει ο ίδιος στο «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» για την περίπτωση της Αιγύπτου : «.....Εις την Αίγυπτον, αφού ημαρώθη των Αθηναίων η δόξα, κατέφυγαν αι τέχναι και επιστήμαι, και ανεζήτησαν πάλι το δεύτερον οι Γραικοί, συστήσαντες ακαδημίας, συναθροίσαντες βιβλιοθήκας θαυμαστάς, τας οποίας έπειτα κατέκευσαν οι εχθροί του ελληνικού γένους, οι σημερινοί τύραννοι της Ελλάδος.....» ¹⁹². Έτσι, δηλώνεται η αντίθεση ανάμεσα στον πολιτισμένο κόσμο των Ελλήνων και τον απολίτιστο των Τούρκων, διαπίστωση που ενισχύεται και από προαναφερθέντα χωρία.

Επιπρόσθετα στον Ιερατικό Συνέκδημο ομολογεί βέβαια ότι η κάθοδος του ελληνικού πνεύματος είχε ξεκινήσει πολύ νωρίτερα, αλλά πιστεύει ότι η οθωμανική κατάκτηση έδωσε και το τελειωτικό κτύπημα : «... ουδέ υπάρχει αμφιβολία ότι η αληθής του Χριστού ηθική ασθενεί πάρ' Έλλησι βαρυτάτην αρρώστιαν «... διά την προξενηθείσαν πρώτον από τον ζυγόν

¹⁹² - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 135 – 136.

- ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΣΑΛΠΙΣΜΑ ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΡΙΟΝ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α1, ΣΕΛΙΔΑ 67.

των Γραικορωμαίων αυτοκρατόρων, έπειτα των Τούρκων
απαιδευσίαν ...»¹⁹³.

Ωστόσο, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι γενικότερα ο Κοραής αναγνωρίζει ότι όσα ισχυρίζονται οι Ευρωπαίοι για την Ελλάδα είναι πραγματικότητα και δέχεται ότι και οι Έλληνες, όπως όλοι οι άνθρωποι, είχαν στιγμές παραφροσύνης, δεισιδαιμονιών και θρησκευτικών φανατισμών¹⁹⁴. Εκείνο που τον εξοργίζει περισσότερο είναι ότι οι ξένοι δε συνεκτιμούν τις δυσκολίες που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι συμπατριώτες του, αλλά και η πεποίθησή ότι οι τελευταίοι είχαν εξαχρειωθεί τόσο, ώστε να είναι κατώτεροι ηθικά από τους κατακτητές τους. Η διαπίστωση αυτή του Κοραή είναι ενδεικτική για τη γνώμη που έχει για τους Οθωμανούς και το πολιτιστικό τους επίπεδο. Και φυσικά η οποιαδήποτε σύγκριση – πνευματικής ή ηθικής φύσεως – ή ταύτιση των δύο λαών είναι κατακριτέα. Μάλιστα τονίζει ότι οι Τούρκοι δεν μπόρεσαν «...να βιάσουν και να διαστρέψουν την ψυχή και το φρόνημα των Ελλήνων...»¹⁹⁵.

Αυτή την τακτική υπεράσπισης του ελληνικού γένους και της φιλομάθειάς του συναντάμε και στο «Υπόμνημα για τη σημερινή κατάσταση του πολιτισμού στην Ελλάδα» : «... Ωστόσο, είναι σωστό να πούμε ότι μερικοί Ευρωπαίοι περιηγητές, κάποιοι μάλιστα που δεν είδαν καθόλου την Ελλάδα, πιστεύοντας ίσως πως για να γνωρίσει κανείς ένα έθνος δεν είναι καθόλου αναγκαίο να μετακινηθή από το γραφείο του

¹⁹³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 137.

¹⁹⁴ - ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.

¹⁹⁵ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 22.

και θέλοντας να δώσουν μια εικόνα της παρακμής των σύγχρονων Ελλήνων, δεν έδωσαν παρά μια γελοιογραφία τους. Δεν κατάλαβαν, πως αυτό που είδαν στους Έλληνες παρουσιάζεται σ' όλους τους υποδουλωμένους λαούς του κόσμου. Και παρουσιάζεται ακόμα και σήμερα σε πολλούς λαούς, που δεν είναι, ούτε λόγος να γίνεται, κυβερνημένοι τόσο τυραννικά, όσο οι σημερινοί Έλληνες. Μ' αυτό τον τρόπο που δεν τιμά ούτε τη δικαιοκρισία τους ούτε την ευαισθησία τους, οι περιηγητές αυτοί φόρτωσαν και καταλόγισαν εις βάρος της τωρινής γενιάς των Ελλήνων τα ελαττώματα και τις κακίες όλων των γενεών που προηγήθηκαν από την εποχή που η Ελλάδα έχασε την ελευθερία της. Δεν είδαν ή δεν θέλησαν να δουν, ότι οι σημερινοί Έλληνες είναι θύματα αμαρτημάτων και λαθών, για τα οποία δεν είναι καθόλου φταίχτες ...» ¹⁹⁶.

Στο παραπάνω παράθεμα ο Κοραής περιγράφει γλαφυρά την όντως αρνητική κατάσταση της πατρίδας του και κατηγορεί (έντονη ειρωνεία) εκείνους τους Ευρωπαίους που βγάζουν εύκολα συμπεράσματα και αναθεματίζουν τους Έλληνες. Βασική αιτία αυτής της παρακμής για τον Κοραή είναι ο τουρκικός ζυγός. Μολονότι στο χωρίο δεν υπάρχει ούτε μία άμεση αναφορά στη λέξη «Οθωμανός ή Τούρκος», ο Κοραής μιλά για την τυραννική τους διακυβέρνηση και προφανώς την

¹⁹⁶ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 18 – 19.

ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΥΠΟΜΝΗΜΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α1, ΣΕΛΙΔΑ 139.

αδιαφορία τους για τον ελληνικό πολιτισμό. Μάλιστα δε διστάζει να αποκαλέσει ακόμα και την Υψηλή Πύλη «αλαζόνα»¹⁹⁷.

Επιπρόσθετα για να αποδείξει περίτρανα την πολιτιστική κατωτερότητα των Οθωμανών χρησιμοποιεί ένα εμφυές και περίεργο τέχνασμα. Κάνοντας λόγο για τις σχέσεις Τούρκων και Ρώσων, δε διστάζει να συγκρίνει και το πολιτιστικό επίπεδο αυτών. Με μια τέτοια έξυπνη κίνηση απομακρύνει την κατηγορία της υποκειμενικής θεώρησης των πραγμάτων, αφού οι όποιες πολιτιστικές διαφορές Ελλήνων και Τούρκων προκύπτουν συνειρμικά. Συγκεκριμένα αναφέρει : «... Αν οι Τούρκοι ήσαν εξημερωμένοι, θα ενέπνεαν φόβο εις τους Ρώσους. Πρώτη δε απόδειξις ότι ο Τούρκος δεν είναι φωτισμένος, είναι ότι δεν εννοεί ότι εαυτόν βλάπτει οσάκις βλάπτει Γραικόν, εαυτόν πτωχαίνει όταν αρπάξη τα των Γραικών, εαυτόν εξασθενεί όταν θέλη τους Γραικούς να ήναι αδύνατοι. Ημείς παρά πάσαν την βαρβαρότηταν τοσούτων χρόνων και παρά πάντα τον ζυγόν, ηρχίσασμε να φωτιζώμεθα, διότι δεν απεβάλομεν εισέτι παντελώς την αίσθησιν της παλαιάς του γένους ευγενείας. Δεν είναι αδύνατον να φωτισθώσι και οι Τούρκοι, αλλά ο φωτισμός είναι πολλά δυσκολώτερος εις αυτούς ή εις ημάς, οίτινες, καταβαρβαρωθέντες, διεσώσαμεν ουδέν ήττον ολίγα και ασθενή ζώπυρα της παλαιάς σοφίας. Τα ζώπυρα ταύτα χρεωστούμεν εις την δύναμιν της ελληνικής γλώσσης και εις την χριστιανικήν θρησκείαν ...»¹⁹⁸.

¹⁹⁷ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», Α΄ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ` 1964, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 706.

¹⁹⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 373.

Το παραπάνω απόσπασμα είναι εξαιρετικά σημαντικό, αφού εκφράζει τις αντιλήψεις του Κοραή για πληθώρα θεμάτων. Αρχικά ισχυρίζεται ότι ο τουρκικός λαός είναι αμόρφωτος και απαίδευτος και τεκμηριώνει τη σκέψη του αυτή με δύο επιχειρήματα : Οι Ρώσοι δεν φαίνεται να λαμβάνουν υπόψη τους τη στρατιωτική δύναμη του Σουλτάνου και δε διστάζουν να συγκρουστούν ανοιχτά μαζί του, θεωρώντας ότι πρόκειται για ένα έθνος κατώτερο πνευματικά. Σε διαφορετική περίπτωση θα το αντιμετώπιζαν με φόβο. Από την άλλη οι Οθωμανοί δεν σέβονται, αλλά καταστρέφουν τον ελληνικό λαό, ο οποίος προσέφερε τα μέγιστα κατά το παρελθόν στην εξέλιξη των γραμμάτων. Η λογική δηλαδή εδώ του Κοραή είναι ότι ένας πολιτισμένος λαός – αν θέλει να αποκαλείται έτσι μεταξύ των υπολοίπων – αναγνωρίζει και διατηρεί την αξία ενός άλλου. Και αυτό, σύμφωνα με τη γνώμη του Έλληνα λόγιου, δε συμβαίνει στην προκειμένη περίπτωση. Ακόμα και από την οικονομική σκοπιά και να εξετάσουμε το θέμα, και πάλι η παντελής εξαθλίωση του υποταγμένου δεν είναι έξυπνη κίνηση εκ μέρους του κατακτητή.

Ο Κοραής λοιπόν κατηγορεί τους Οθωμανούς για ολοκληρωτική εκμετάλλευση του ελληνικού πληθυσμού, για βαρβαρότητα και προσπάθεια αφανισμού ακόμα και του ονόματός τους. Μάλιστα, έμμεσα χρεώνει την τουρκική αυτή συμπεριφορά στην άγρια φύση των Ασιατών μέσω της σύγκρισης με τους Έλληνες. Από αυτή τη διαδικασία νικητές αναδεικνύονται οι δεύτεροι, αφού βάσει των λεγομένων του η δική τους φύση είναι ευγενική και πολιτισμένη. Παράλληλα, αν

και δέχεται τη δυνατότητα πολιτιστικής ανόδου των Τούρκων, θεωρεί ότι οι Έλληνες θα τους προλάβουν και πάλι ανεξάρτητα από τα εμπόδια που καλούνται να ξεπεράσουν. Αφού όμως ένα από αυτά τα εμπόδια είναι η τουρκική κατοχή, προκύπτει ότι οι Οθωμανοί είναι υπεύθυνοι για την παροδική πολιτιστική παρακμή της χώρας. Επιπρόσθετα, η επιτυχία αυτού του ελληνικού εγχειρήματος βασίζεται στην υπεροχή της ελληνικής γλώσσας και της Χριστιανικής θρησκείας. Αντιστρέφοντας λοιπόν αυτό το επιχείρημα, η τουρκική γλώσσα και το Ισλάμ ως κατώτερα στοιχεία δεν μπορούν να λειτουργήσουν υποστηρικτικά στον εκπολιτισμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Διαφορετικός - ή τουλάχιστον όχι τόσο απόλυτος - παρουσιάζεται ο Κοραής σε επιστολή του στα τέλη Ιουλίου του 1805. Εκεί αντιμετωπίζει καχύποπτα τη φήμη ότι ο Σουλτάνος φοβούμενος ελληνική αναταραχή και έχοντας ήδη προβλήματα στις ρωσικές επαρχίες του Εύξεινου Πόντου και στην Πολωνία, θα προβεί σε μεταρρυθμίσεις υπέρ των Χριστιανών. Με αφορμή όλα αυτά μιλά και για τη σχέση των Τούρκων με τον πολιτισμό : «...Βλέπω και περιεργάζομαι και εγώ τα κινήματα των Τούρκων προς τον πολιτισμόν. Και πολύ λυπούμαι, όχι διότι πολιτίζονται, αλλά φοβούμενος μη πολιτισθώσι πρωτύτερα ημών ή μας πολιτίσωσιν αυτοί. “εχθρών άδωρα δώρα κουκονήσιμα”. Δεν ημπορείς να καταλάβης πόσον με ταραττει η άμιλλα των δύο γενών, και πόσο με ζαλοσκοτίζει ο φόβος μήπως προτρέξωσιν αυτό το στάδιον. Και μη νομίσεις μάταιον τον φόβον μου τούτον. Αν και δεισιδαιμονέστεροι και

παχύτεροι τον νουν πάρ' ημάς, έχουσιν όμως τούτο το προτέρημα. Λείπουσιν από αυτούς συγγραφείς θεολόγοι... »¹⁹⁹.

Το κείμενο θα μπορούσε να θεωρηθεί αντιφατικό συγκρινόμενο με όσα ο Κοραής ισχυριζόταν για το ίδιο θέμα σε άλλα σημεία του συνολικού του έργου. Αν και αμφιβάλλει για την επιτυχία των προσπαθειών των Τούρκων να εκπολιτισθούν, φοβάται μήπως αυτό τελικά συμβεί νωρίτερα από την πνευματική αφύπνιση των Ελλήνων. Και φυσικά το γεγονός αυτό θα τους στοιχίσει την πολιτική τους ανεξαρτησία. Ωστόσο η πεποίθηση του για την ανωτερότητα του ελληνικού λαού διατηρείται ακόμα, αφού δηλώνει ότι το γένος των Οθωμανών υστερεί λόγω των δεισιδαιμονιών και της έλλειψης λογικής και αγχίνουας

Προκειμένου όμως να είναι σίγουρος και για το μελλοντικό επιθυμητό αποτέλεσμα – που φυσικά δεν είναι άλλο από την εθνική ανεξαρτησία – προετοιμάζει ιδεολογικά και ηθικά τους Έλληνες. Έτσι στον Α' Καποδιστριακό Διάλογο στηρίζει τις ελπίδες του στην παιδεία για να διορθωθούν τα κακώς κείμενα που – κατά τη γνώμη του – δημιούργησε η τουρκική κατάκτηση : «... Αλλά η παιδεία θέλει διορθώσει και τούτο, ως και πολλά άλλα άτοπα, λείψανα της υπό τον τυραννικόν ζυγόν απαιδευσίας και κακοηθείας ημών ...»²⁰⁰.

Αλλά και τον Ιούνιο του 1822 παρότρυνε τους συμπατριώτες του (επιστολή προς τους Χιώτες) να φροντίσουν για το «φωτισμό» του γένους : «....Μια μόνη εκδίκησις

¹⁹⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 207.

²⁰⁰ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», Α' ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 732.

συγχωρείται ή μάλλον σας προτάσσεται, να μην διασκορπισθήτε, αλλά να αποφασίσετε όλοι μεθ' όρκου, όχι μόνον να επιστρέψετε εις την πατρίδα, ευθύς ότ' ελευθερωθή η πατρίς από τους Μουσουλμάνους, αλλά και να την καταστήσετε πολύ λαμπροτέρα της πρώτης ...» ²⁰¹. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι οι Έλληνες πρέπει να εκδικηθούν τους κατακτητές για τα δεινά που προκάλεσαν, όχι μόνο απομακρύνοντας τους από την πατρίδα τους, αλλά καταβάλλοντας προσπάθεια να προοδεύσει η χώρα. Και το στοιχείο αυτό της εκδίκησης, όταν μάλιστα αναφέρεται από έναν οπαδό του Διαφωτισμού, αποκαλύπτει το μέγεθος της αντιπάθειας που τρέφει κατά των Τούρκων.

Αισιόδοξος για την τύχη του ελληνικού γένους παρουσιάζεται οκτώ χρόνια νωρίτερα από την έκρηξη της επανάστασης : «...Υπάρχουσι σημεία αναντίρρητα ότι εξύπνισε τέλος πάντων η ταλαίπωρος Ελλάς. Και η εξύπνισις αυτή προετοιμάζει αναγκαίως και την μέλλουσαν ελευθερία της ...» ²⁰². Αυτή την πίστη του στην ανωτερότητα και στη φιλομάθεια των Ελλήνων εκφράζει και σε επιστολή του το 1815. Εκεί, ανάμεσα στα όσα τονίζει, πλέκει το εγκώμιο των Ελλήνων που προωθούν την παιδεία των συμπατριωτών τους με προσωπικό κόπο και κόστος, δηλώνοντας παράλληλα την αισιοδοξία και την ελπίδα του ότι η πατρίδα θα ξαναζήσει το παλαιό της μεγαλείο : «... δεν έμεινεν αμφιβολία, πλην εις τας κεφαλάς των μωρών ή των κακών, ότι έφθασε και των Γραικών ο καλός καιρός. Και έφθασε με τόσην ορμήν ώστε καμμία δύναμις

²⁰¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 27.

²⁰² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 2.

ανθρώπινος δεν είναι πλέον καλή να μας οπισθοποδίση ...»²⁰³
... «...Και δὴ, χάρις τῷ κρείττονι : ἐξ αὐτῶν μάλιστα τῶν
ἡμερῶν ἀρχεται φανερώτερον ὁ τοῦ βελτίονος Πίθου καιρὸς.
Νυν ἤδη Ἡγεμόνες καὶ Δυνατοὶ με βασιλικὸν καὶ φιλάνθρωπον
δόγμα, περιθάλπουσι τὴν Ελλάδα, φροντίζοντες κατὰ τὸ
δυνατὸν δια να επανελθῶσιν εἰς αὐτὴν αἱ Μοῦσαι. Νυν ἤδη
πολλοὶ φιλόμουσοι, φιλογενεῖς καὶ ευεργετικοὶ ἄνδρες ἐγείρουσι
καὶ συστήνουσι Μουσεία, δαπανῶσι καθ' ἐκάστην ἀφθόνως εἰς
εκτυπώσεις βιβλίων, διανέμουσιν αὐτὰ δωρεὰν εἰς τὸ γένος, καὶ
κατὰ πάντα τρόπον ζητοῦσι τὴν ἀναπτέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, καὶ
τὴν βελτίωσιν τῆς αὐτῶν πατρίδος. Νυν ἤδη νέοι καὶ ἱεροὶ τινες
ἄνδρες, ἀφίνοντες τὴν φιλτάτην πατρίδα, σπεύδουσι μακρὰν,
ὅπου ἐμφιλοχωροῦσιν αἱ Μοῦσαι, κακεὶ δαπανῶσιν ἀφθονὰ
χρήματα, μοχθοῦσι καὶ σπουδάζουσι να μετακομίσωσιν, οὐχὶ ἐν
μικρὰ λάρνακι μικρὰ τινα ζώπυρα, ἀλλ' ὅλον αὐτὸ τὸ σύνταγμα
τῶν Μουσῶν, καὶ ὅσον οὐπω, ἀν θεὸς θέλη, ἐλπίζεται εἰς τὴν
Ἑλλάδα μία εὐτυχὴς σύστασις παιδείας παντοδαπῆς ...»²⁰⁴.

Βρισκόμαστε επομένως μπροστὰ στὴν ἐξίσωση «ελληνικὴ
πρόοδος καὶ ἐλευθερία μέσω παιδείας», στοιχείο που τονίζεται
ἐπανειλημμένως στὸ ἔργο τοῦ Νεοέλληνα διαφωτιστῆ. Εἶναι
ἀξιοσημείωτο ὅτι με αὐτὰ τοῦ τα λόγια ὁ Κοραὴς ἐξαίρει καὶ τις
κινήσεις τῶν Εὐρωπαίων ἡγετῶν. Στὸ ἀρχικὸ αὐτὸ στάδιο
λοιπὸν τοὺς ἀναγνωρίζει ὡς ἀρωγούς καὶ συμπαραστάτες στὸ
δύσκολο ἔργο τῶν Ἑλλήνων, ἀποψη που ὅμως θὰ μεταβληθεῖ

²⁰³ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ»ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 305.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ
ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 2.

²⁰⁴ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ»ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 305 - 306.

αργότερα εξαιτίας της στάσης που θα κρατήσουν αυτοί έναντι της επανάστασης. Από την άλλη, η επίμονη αναφορά στη λέξη «Μούσες» αποδεικνύει τη σύνδεση και την εξάρτηση του παρόντος με την αρχαιότητα, που προβάλλεται ως αναγκαιότητα για την επίτευξη του πρωταρχικού σκοπού, δηλαδή της κατάκτησης της ελευθερίας. Επομένως δηλώνεται επομένως απερίφραστα η προσπάθεια του ελληνικού λαού να ξεφύγει «..εκ της βαρβαρότητας, εις ην πλείστα αίτια τον εβύθισαν» ²⁰⁵.

Και αρκετά χρόνια μετά την επανάσταση, όταν οι προσωπικές και εθνικές προσδοκίες είχαν πλέον υλοποιηθεί, ερμήνευε την επιτυχία αυτή βάσει των οικονομικών και πνευματικών παραγόντων. Έχοντας κατά νου το λαμπρό παράδειγμα της Ύδρας πίστευε ότι η εξελικτική πρόοδος των Ελλήνων επήλθε από τη στιγμή που δημιούργησαν ναυτικό, κίνηση που δεν κατέπνιξε ο σουλτάνος εξαιτίας της αδυναμίας των Τούρκων στη ναυτιλία. Η οικονομική άνοδος οδήγησε εύλογα στη συνειδητοποίηση της αξίας των φώτων και των γραμμάτων, προς την οποία κατεύθυνση τελικά κινήθηκαν. Έτσι άρχιζαν να κτίζονται και βιβλιοθήκες, να μεταφράζονται ξένα έργα και να μετακινούνται οι νέοι προς την Ευρώπη για σπουδές ²⁰⁶, με τελικό αποτέλεσμα να οργανωθούν για την πραγμάτωση της ιδέας της ελευθερίας.

²⁰⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ, «ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ», ΣΕΛΙΔΑ ΜΗ΄

²⁰⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ, «ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ», ΣΕΛΙΔΑ ΝΘ΄ - Ξ΄.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΕΞΑΙΤΙΑΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

Οι Ευρωπαίοι περιηγητές συνήθιζαν να μιλούν για το χαμηλό πνευματικό και πολιτιστικό επίπεδο της Ελλάδας, κάτι που ο Κοραής αντίκρουε με βασικό επιχείρημα τη μακρόχρονη σκλαβιά. Μάλιστα θεώρησε υποχρέωσή του να συγγράψει την «Αδελφική Διδασκαλία» μπροστά στο ενδεχόμενο το ελληνικό γένος να πληγεί από τα όσα λέγονταν από τους αλλοδαπούς, αλλά και την «Πατρική Διδασκαλία» (το κείμενο που πιθανόν είχε κυκλοφορήσει ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄ και αποτέλεσε την αιτία για την αντιδικία του με τον Κοραή). Ο ίδιος λοιπόν έγραφε «...Έν μόνο έτι λέγω, έπειτα δίδω τέλος εις την μακράν μου αυτήν αντίρρησιν, την οποίαν έγγραψα περισσότερον δια να δικαιώσω τους Γραικούς ενώπιον εκείνων όσοι τους διαβάλλωσιν ως ανδράποδα... »²⁰⁷. Ακόμα και όταν η υγεία του κλονίζεται ισχυρά, κύριο μέλημα του Κοραή είναι η συνειδητοποίηση από την πλευρά των Ελλήνων των δυνατοτήτων τους και η μεταστροφή της γνώμης των λογίων

²⁰⁷ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 11.

της Ευρώπης γι' αυτούς, στοιχείο που τεκμηριώνεται και παρακάτω : «...Η υγεία μου είναι σε αθλίαν κατάστασιν και φοβούμαι μήπως δώσω τὰ κώλα εις το Παρίσιον, πρὶν να δείξω εις τους Γραικούς, ποίοι είναι και τι δύνανται να κατορθώσωσιν, αν θέλωσιν να εξυπνήσωσιν από τον βαθύν ύπνον εἰς τον οποίον ευρίσκονται, διὰ να μην είναι πλέον μυκτηρισμός και χλευασμός των Ευρωπαίων...» ²⁰⁸.

Εκείνος όμως που ουσιαστικά εγκαινίασε τη σύγκρουση με τον Έλληνα διαφωτιστή ήταν ο Γερμανός Ιάκωβος Βαρθόλδου. Αυτός ισχυριζόταν ότι κατά την περιπλάνησή του στον ελληνικό χώρο είδε τους Έλληνες απρόθυμους να ασχοληθούν με το θέμα της παιδείας και ότι η δουλεία υπήρξε απλώς ένα άλλοθι για να δικαιολογήσουν την αμάθειά τους.

«... Είναι τελείως ψευδές, γράφει ο Βαρθόλδου, ότι οι Τούρκοι εμποδίζουν την μάθηση. Αντίθετα, τιμούν και βραβεύουν τους μορφωμένους και δεν αναμειγνύονται στο θέμα της λειτουργίας των ελληνικών σχολείων ...» ²⁰⁹. Αλλού πάλι σημείωνε ότι : «... Εν Ελλάδι γεωργοί, εργάται, χειρωνάκτες ούτε γραφήν επίστανται ούτε ανάγνωσιν. ... Τα τέκνα των Ελλήνων καθόλου ούτε εις σχολεία ή γυμνάσια φοιτώσιν, ούτε εις πανεπιστήμια, ουδέ βιβλία αγοράζουσιν ...» ²¹⁰. Καταπέλτης ήταν και το σχόλιο του Βαρθόλδου σχετικά με το ρόλο του κλήρου στον ελληνικό χώρο : «... Μήπως άρα γε δεν κρατεί και δεσπόζει και σήμερον έτι απανταχού της Ελλάδος κλήρος απαίδευτος και

²⁰⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 193.

²⁰⁹ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 25.

²¹⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 362.

δεισιδαίμων, παντί τρόπω υπεκκαίων τη μισαλλοδοξίαν, εξαγριαίνων το ποίμνιον μάλιστα κατά των Δυτικών, προθύμως δε αμαρτιών επαγγελλόμενος παντί τω εξαπαντήσαντι ή βουλομένω να εξαπατήση ετερόθρησκον ; ... » ²¹¹. Αν και ο Κοραής συνήθιζε να επιπλήττει τον κλήρο – και δη τους φέροντες υψηλόβαθμη θέση – εξεγείρεται αγρίως κατά του Γερμανού καθηγητή, διότι θεωρεί τα λεγόμενά του υπερβολικά και εμπαθή.

Ένα άλλο σημείο αντιπαράθεσης των δύο προσώπων ήταν η πεποίθηση του Κοραή ότι μόνον οι Φαναριώτες ακολουθούν τα προδοτικά και σκληρά συναισθήματα των Τούρκων. Για τον Βαρθόλδου τα ελαττώματα αυτά ανήκουν σε όλους τους Έλληνες, αφού «... η Ελλάς ομοιάζει προς δάσος άλλοτε λαμπρότατων και πλήρες σπανιώτατων δέντρων, τα οποία όμως κατεκόπησαν και δεν υπάρχει πλέον ελπίς εκ των παλαιών κορμών των να ανακύψουν ποτέ νέα στελέχη. Δεν μένουν παρά οι φαύλοι κύκλοι, οι οποίοι παρεμποδίζουν πάσαν την καλλιέργειαν, φαίνεται δε όλως αδύνατον να εκριζωθούν αυτοί δια να αντικατασταθούν υπό νέων φυτών θα αποδεικνύετο γελοίως εκείνος ο οποίος θα ανέμενε μεγάλα και υψηλά έργα από τους σημερινούς Έλληνες, αλλά και δια την περίπτωσιν αυτήν θα χρειαζέτο να παρέλθη λίαν μακρός χρόνος έως ότου δυνηθούν οι Έλληνες να φθάσουν εις το επίπεδον των λοιπών λαών της Ευρώπης.. ...» ²¹². Με δύο λόγια, ο Βαρθόλδου τοποθετείται απέναντι στη σύγχρονη του ελληνική κατάσταση

²¹¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 361.

²¹² - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 25.

με έναν εκφραστικό τρόπο. Χρησιμοποιώντας μια παρομοίωση δηλώνει ότι οι Έλληνες είναι ανάξιοι των προγόνων τους, ανίκανοι να ξαναζωντανέψουν τη δύναμη του παρελθόντος – τουλάχιστον εν τάχει. Και κατά τη γνώμη του υπεύθυνοι είναι μόνο οι ίδιοι και όχι οι Τούρκοι.

Η απάντηση του Κοραή ήρθε άμεσα και ήταν ιδιαίτερα σκληρή, όπως άλλωστε αναμενόταν. Απευθύνεται με ειρωνεία προς αυτόν και ανάμεσα στα άλλα γράφει «... Ο καλός αυτός Βαρθόλδους έκλεισε τους οφθαλμούς εις την φανεράν του ελληνικού γένους προθυμίαν να ελευθερωθή από την βαρβαρότητα και έδωκε προσοχήν εις ολίγων τινών ανοήτων φυλλάδας, ως να μην ευρίσκοντο και εις αυτά τα σοφά έθνη ανόητοι. Η ανοησία της ψυχής ομοιάζει τας σωματικές αρρωστίας, αι οποίαι δυνατόν είναι να ελαττωθώσιν, άλλ' όχι να παύσωσι ολοτελώς ...» ²¹³ «... Ο Γερμανός Βαρθόλδους, πρίν αρχίση την περιήγησιν, δεν εσυλλογίσθη ποια πρέπει να είναι τὰ εφόδια του περιηγητού. Είναι ταύτα, Νούς και Φιλανθρωπία. Νούς διά να παραβάλλη τὰ κακά και τὰ καλά του ιστορουμένου έθνους, και να τα ζυγίση αδεκάστως εις της δικαιοσύνης την στάθμην. Φιλανθρωπία διά να μη προσκολλάται ως η μυία, εις τὰ κόπρια του έθνους, αλλά να απανθίζη, ως η μέλισσα, και τα ευρισκόμενα καλά εις αυτό. Δεν είναι πολλού γέλωτος άξιον να τραγωδή και πάλιν και πάλιν την δεισιδαιμονίαν των Γραικών, χωρίς να συλλογισθή εις ποίαν κατάστασιν ευρίσκεται ο απαίδευτος όχλος της πατρίδος του ; Ποίαν δεισιδαιμονίαν των

²¹³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 368.

- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 27.

Γραικών δύναται να ονομάση, της οποίας ίχνη δεν σώζονται έτι εις την Γερμανίαν ; Στηλιτεύει τους Γραικούς διά το κατά των ετεροδόξων μίσος...» ²¹⁴.

Θεωρεί επομένως ότι όλες αυτές οι απόψεις υποκινούνται από μίσος και φανατισμό, ενώ οι Έλληνες είναι άξιοι για την επιτυχημένη προσπάθεια τους να απαλλαγούν από τους Τούρκους, κύριο χαρακτηριστικό των οποίων είναι η βαρβαρότητα και η απαιδευσία. Βέβαια δέχεται τις παροδικές συνέπειες της δουλείας, αλλά υπογραμμίζει ότι υπήρχαν και μεγάλες φυσιογνωμίες του πνεύματος που έδρασαν στον ελληνικό χώρο. Τέλος, υπενθυμίζει στον «αντίπαλο» του την πνευματική κατάσταση της Γερμανίας και τον συμβουλεύει να ασχοληθεί με αυτήν άμεσα. Σημαντικό είναι ότι ο Κοραής δεν απάντησε ποτέ απευθείας στον Βαρθόλδου, αλλά χρησιμοποίησε τις γνωριμίες του στον ευρωπαϊκό χώρο προκειμένου να κυκλοφορήσουν πολλά δημοσιεύματα που αντίκρουαν τις βασικές του θέσεις ²¹⁵.

Ο δεύτερος γνωστός Ευρωπαίος συγγραφέας που δέχτηκε τα πυρά του Κοραή ήταν ο Corneille de Pau ή γνωστός - από τις επιστολές του Νεοέλληνα διαφωτιστή - ως Παύιος. Αυτός λοιπόν είχε εκδώσει το έργο «Φιλοσοφικές Έρευνες», όπου καταφερόταν με σκληρά και σφοδρά λόγια εναντίον των Ελλήνων («... η λήθη των πολιτικών νόμων, η απαιδευσία και η δεισιδαιμονία τοσούτον βαθέως ερριζοβόλησαν παρά τοις νυν

²¹⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 369.

²¹⁵ - ΧΑΤΖΗΦΩΤΗ Ι. Μ., «Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΑΓΓΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ», ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ 1, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΛΚΑΙΟΣ, ΚΕΦΑΛΑΙΟ : Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΣΕΛΙΔΑ 75 – 76.

Ἕλλησιν, ὥστε ουδεμία δύναμις ἀνθρώπινη εἶναι ἰκανή να ἐκριζώσῃ αὐτάς ...» ²¹⁶). Ἡ ἐντονη αὐτή κριτική προκάλεσε τὴ μῆνη τοῦ Κοραή, ὥστε να γράφει σε ἐπιστολὴ τοῦ : «...Ἰδες, ἀδελφέ μου, κατάστασιν ; Καὶ περὶ τῆς ἀμάθειας κανέναν νους ἔχων Ρωμαῖος δὲν δύναται να το ἀρνηθῇ. Ἀλλὰ να το λέγῃ ὅτι ουδεμία ἀνθρώπινη δύναμις δὲν δύναται να θεραπεύσῃ τὴν πληγὴν, αὐτὸ εἶναι μία ἀναίσχυντος συκοφαντία. Ἐνεκρώθησαν λοιπὸν τόσο οἱ Ρωμαῖοι ὥστε χρειάζεται θαῦμα θεῖον διὰ να τοὺς ἀναστήσῃ ; Ὅχι βέβαια ! παύσον τὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἀλλαζονικὴν φιλαρχίαν τῶν καλογήρων, καὶ εἰς διάστημα χρόνων ὀλίγων, χωρὶς θαύματος θεοῦ, οἱ Ρωμαῖοι θέλει σοφισθῶσι ὡς οἱ Ευρωπαῖοι. Ἐνας ἀπὸ τοὺς φίλους μου, ἄνθρωπος σοφός, ὅταν με ἔδειξε τὸ βιβλίον αὐτό, εἰς τὸν τόπον μάλιστα τὸν κατὰ τῶν δύστυχων Γραικῶν, ἰδὲ, λέγει ἀστειευόμενος, τι γράφει ὁ Παῦσιος κατὰ τῶν Ἑλλήνων, τι δύνασαι να ἀποκριθῇς εἰς ταῦτα ; Ἀφοῦ τὰ ἀνέγνωσα, εἶπε με, τὸν λέγω, ὁμολογεῖς ὅτι εἶμαι γιαντρός ; Ναι, λέγει. Ὁμολογεῖς ὅτι μετέχω ὀλίγον φιλοσοφίας ; Καὶ μάλιστα, λέγει, ἐπειδὴ, ἔξω ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν διάλεκτον ἡξεύρεις προσέτι καὶ ἄλλας πολλὰς διαλέκτους τῆς Ευρώπης. Καὶ με ὅλον τοῦτο, τὸν ἀπεκρίθην, αὐτὰ ὅλα ἐγίναν, με θεῖαν βοήθειαν, χωρὶς ὅμως θαύματος θεοῦ. Καὶ με ὅλον τοῦτο, ὡς ἐμὲ εὐρίσκονται μῦριοι εἰς τὴν Ελλάδα ἰατροί, φιλόσοφοι, γραμματικοὶ κ.λ.π. Βλέπεις λοιπὸν, φίλε μου, τὸν εἶπα, ὅτι ὁ Παῦσιος, καίτοι φιλόσοφος καὶ θαυμαστός συγγραφεύς, φλυαρεῖ περὶ τῶν Ρωμαίων καὶ συκοφαντεῖ ἀναισχύντως τὸ γένος ἐκ μόνῃς τῆς ἀκοῆς, χωρὶς

²¹⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 172.

να το ιδή. Αυτή η απόκρισις τον ευχαρίστησε κατά πολλά. Αλλά εγώ δεν έμεινα ευχαριστημένος, αγαπητέ μου Δημήτριά, επειδή φοβούμαι ότι το γένος θέλει μείνιν ακόμα πολλούς αιώνας εις αυτήν την αθλιότητα, επειδή βλέπω ότι εξουθενείται από τους Ευρωπαίους, τους πότε τρισβαρβάρους, οι οποίοι εί τι σοφόν εί τι καλόν έχουσιν, όλων αυτών τὰ πρώτα σπέρματα, τὰ έλαβον παρ' ημών, καθώς το ομολογούσι αυτοί οι ίδιοι ...» ²¹⁷.

Η αντιπαράθεση όμως των δύο ανδρών δε φαίνεται να τελειώνει εδώ. Ο Κοραής αναφέρει σε άλλη επιστολή προς το φίλο του Πρωτοψάλτη τα εξής : «... Καταγίνομαι κατά το παρόν εις ένα ελληνογαλλικόν σύγγραμμα, εις το οποίο έχω σκοπό να τρίψω (αλλά να το τρίψω ισχυρά) το αναιδές πρόσωπον του γερμανού σοφιστού, του Παυίου, διά τας φρικώδεις συκοφαντίας, όσας εξέφρασε κατά του δύστυχου γένους των Γραικών, και να τον πληροφορήσω ότι εις το τέλος του 18 αιώνας, μετά από μια δεινήν αιχμαλωσίαν τεσσάρων σχεδόν εκατονταετηρίδων, ευρίσκονται ακόμα μεταξύ των Γραικών άνθρωποι, ικανοί και να συγγράψωσι καθώς και οι Ευρωπαίοι και να ανασκευάσωσι τας φλυαρίας ενός τερατολόγου σοφιστού. Φοβούμενος μην αποθάνω πρίν να τελειώσω αυτό το σύγγραμμα και να εκδικήσω το γένος μου (ταύτην την ώραν, φίλε μου, ρέουσι τὰ δάκρυα μου ποταμηδόν από την αγανάκτησιν και τον διακαή πόθον της εκδικήσεως) έγραψα ένα μικρό υπομνημάτιον και έκαμα να το τυπώσωσι με το όνομά μου εις μίαν φιλολογικήν εφημερίδαν» ²¹⁸.... «....

²¹⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 172.

²¹⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 149.

παρακάλει τον Θεόν, Πρωτοψάλτα μου, να ευοδώση τους κόπους μου, διά να καταισχύνωμεν κύν τον φιλόσοφον Παύιον. Επειδή, φίλε μου, σε βεβαιώνω, είναι οκτώ ημέραι αφ' ου με έφερε το βιβλίον ο φίλος, και ακόμη δεν δύναμαι να το χωνεύσω... » ²¹⁹.

Οι ομοιότητες των παραπάνω κειμένων είναι έκδηλες. Ο Κοραής προσπαθεί να υπερασπιστεί το γένος του και να αναιρέσει όλες εκείνες τις κατηγορίες που το βαραίνουν πνευματικά. Βέβαια στο πρώτο απόσπασμα δεν αποκρύπτει την πνευματική στασιμότητα των Ελλήνων, αλλά τη θεωρεί αποτέλεσμα της μακρόχρονης σκλαβιάς και της αδιαφορίας του κλήρου, δίνοντας ουσιαστικά «άλλοθι» στον απλό λαό. Εκείνο που τον ενοχλεί περισσότερο είναι η απολυτότητα του Παύιου, ο οποίος κατά τον Κοραή σκιαγραφεί με τα πιο μελανά χρώματα ένα δυσοίωνο μέλλον για τους Έλληνες. Και μιλώντας γι' αυτούς, πρέπει να τονιστεί ότι εδώ κατ' εξαίρεση τους αποκαλεί «Ρωμαίους», αφού στις περισσότερες επιστολές του αναφέρονται ως Γραικοί. Τα παραπάνω αποσπάσματα δικαιώνουν και με το παραπάνω την άποψη ότι η οποιαδήποτε κίνηση του Κοραή αφορμάται και εκτελείται με γνώμονα το καλό της πατρίδας και την αποκατάσταση του ελληνικού ονόματος. Ο φόβος του εδώ είναι μήπως ο θάνατος επέλθει νωρίς, δίχως να έχει ολοκληρωθεί το έργο εκείνο που θα αποτελούσε μια σκληρή απάντηση στον Παύιο και γενικότερα στους όποιους επικριτές του ελληνικού γένους. Και φυσικά αυτή η διαπίστωση δεν ξαφνιάζει όσους γνωρίζουν τον Κοραή

²¹⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 174.

και το σκοπό στον οποίο είχε αφιερώσει τη ζωή του, αλλά εκείνο που τραβά άμεσα την προσοχή του αναγνώστη είναι το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται – ιδίως στο δεύτερο απόσπασμα. Το ρήμα «τρίψω» και η χειρονομία που δηλώνεται μέσω αυτού δεν είναι αναμενόμενη για έναν άνθρωπο του κύρους του Κοραή. Από την άλλη, οι απόψεις του Παύιου αποκαλούνται «φρικώδεις συκοφαντίες», καθώς και ο ίδιος «αναιδής» και «τερατολόγος». Επίσης η λέξη «σοφιστής» συνδυασμένη με το όλο ύφος της αποστολής δημιουργεί την αίσθηση της ειρωνείας. Φορτισμένες συναισθηματικά είναι και οι λέξεις που επιλέγονται για την περίπτωση των Ελλήνων, αλλά η αίσθηση που απορρέει από αυτές είναι τελείως διαφορετική : Οι συμπατριώτες του είναι «δυστυχείς» εξαιτίας της «δεινής αιχμαλωσίας». Αξιοσημείωτο είναι επιπρόσθετα το γεγονός ότι ο Κοραής προσπαθεί να ισοδυναμήσει τις παιδευτικές και συγγραφικές ικανότητες των Ελλήνων με εκείνες των Ευρωπαίων, προβαίνοντας σε μια γενικόλογη γενίκευση και στην απολυτότητα της μονάδας (βασίζεται δηλαδή στις δικές του δυνατότητες και κάποιων άλλων λιγοστών περιπτώσεων και όχι στις πραγματικές δυνάμεις του έθνους και δη των Ελλήνων που ζούν στο εσωτερικό της «χώρας»). Και όπως και ο ίδιος δηλώνει, η ψυχική αναστάτωση που του προκαλούν τα αρνητικά σχόλια των Ευρωπαίων είναι τέτοια που τον οδηγεί στο ψυχοφθόρο συναίσθημα της εκδίκησης.

Υπό αυτή τη λογική πρέπει να εξεταστεί και η ευχαρίστηση που βιώνει ο Έλληνας φιλόλογος μπροστά στο άκουσμα των στρατιωτικών επιτυχιών των συμπατριωτών του και πιο συγκεκριμένα εδώ, του Λάμπρου Κατσώνη : « ...Γράψον με

(παρακαλεί τον Πρωτοψάλτη) περί του Λάμπρου όσα νέα μάθης, και μάλιστα αν ήναι αληθές ότι αυτός είχε σταθήν πρό του πολέμου καφετζής εν Λοβόρνω. Διότι, αν αυτό ήναι αληθές, πού έμεινε πλέον η συκοφαντία του Παύιου ; Αν οι καφετζήδες των Γραικών γίνονται Θεμιστοκλείς και Μιλτιάδαι, τι δεν δύνανται να πράξωσιν οι Πρωτοψάλται ; ... »²²⁰. Ακόμα και όταν γράφονται για τον ίδιο τον Κοραή κολακευτικά σχόλια – όπως συνέβη με το σχόλιο του Villoison σχετικά με τις παρατηρήσεις του πάνω στα Ιπποκρατικά κείμενα – ο Έλληνας λόγιος έχει στο μυαλό του τον Παύιο : «... Από το άλλο μέρος όμως, βλέπων τον τίτλον του Γραικού (έτσι τον είχε αποκαλέσει ο Villoison) , εστοχάσθην μήπως ανέφερεν αυτό, διά να εμφράξη καν τά στόματα των εχθρών του αθλίου και καταφρονημένου γένους ημών και μάλιστα του καταράτου Παύιου, τον οποίον, οσάκις ενθυμηθώ, σεληνιάζομαι...» ²²¹. Και εδώ λοιπόν ο συγγραφέας επιχειρεί μέσω της επίκλησης στο συναίσθημα να δημιουργήσει κλίμα συγκίνησης για το ελληνικό γένος, αντιπάθεια για τον εχθρό αυτού και παράλληλα αποκαλύπτει τα αρνητικά συναισθήματα του προς τον τελευταίο.

Ο Κοραής φυσικά δεν αρκείται μόνο στα καυστικά σχόλια που εκτοξεύει στις επιστολές του εναντίον του Παύιου. Αντίθετα επικαλείται όσα εκείνος είχε αναφέρει και τα σχολιάζει επίσημα πλέον στο γνωστό «Υπόμνημα περί της παρούσης καταστάσεως του πολιτισμού εν Ελλάδι» : «....Αλλ' όμως το 1788, δευτέρω

²²⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 142.

²²¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 273.

έτει από της εκδόσεως των Γεωργικών, ο Παύιος εν ταις περί Ελλήνων Φιλοσοφικαῖς Ἑρευναῖς, μετά στόμφου και πεποιθήσεως ανδρός θεοπρόπου, ενώπιον της Ευρώπης απάσης, προεφήτευσεν, ὅτι αμαθία και δεισιδαιμονία κατέβαλον παρά τοις Ἑλλησι ρίζας τοσούτον στερεάς και βαθείας, ὥστε ουδεμία δύναμις ανθρωπίνη ἴσχυε να ανασπάση αὐτάς. Αν εφίλοτιμείτο να ακριβῶση τα τότε παρά τοις Ἑλλησι συμβαίνοντα και αν ηρεύνα φιλοσοφικῶς, ὡς αγγέλλει η κομπῶδης του πονήματος αὐτοῦ επιγραφὴ, επισκοπῶν το ἔκτοπον τούτο φαινόμενον, την του Βεργιλίου δηλονότι μετάφρασιν παρά λαῷ μόλις ἀπὸ της βαρβαρότητος ανακύπτοντι, θα ετεκμαίρετο, ὅτι τα πνεύματα διετέλουν εν αναβρασμῷ. Οὕτω και οι κλάδοι ευθαλοῦς δένδρου και ευσθενούς, καμπτόμενοι ὑπὸ του βάρους δυνάμεως αλλοτρίας, εἰάν ποτέ ἀπαλλαγῶσι τούτου, υπερβαίνουνσι το σημεῖον της κινήσεως, εν ὧ ἔδει να σταθῶσιν, αναλαμβάνουσι δε την φυσικὴν αὐτῶν θέσιν οὐχι πρότερον ἢ μετὰ πλείους δονήσεις...» ²²². Και στην περίπτωση αὐτή η ἀναλογία – παρομοίωση ερχεται να ενισχύσει την πεποίθηση του συγγραφέα ὅτι η εργασία του Παύιου δεν εἶναι επιστημονικὰ τεκμηριωμένη, αφοῦ δεν βασίζεται σε προσωπικὴ ἔρευνα και αυτοψία.

Ὅλα τα παραπάνω ὁμως δεν συγκρίνονται ἐπ’ ουδενί με ἐκεῖνα που αναφέρει ο Νεοέλληνας διαφωτιστὴς στα «Προλεγόμενα» : «...Κατὰ τον φιλόσοφον Ἰπποκράτην πας ἕκαστος δύναται κατὰ το μᾶλλον ἢ ἥττον να ἀπαλλαγὴ οἰκοθεν

²²² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ, «ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ», ΣΕΛΙΔΑ ΝΔ’.

της κακοδαιμονίας, εις ήν εξ ιδίου πταίσματος περιέστη. Αλλά κατά τον φιλόσοφον Παύιον δέον να εξαιρεθώσιν οι Έλληνες, πάρ' οίς η απαιδευσία και η δεισιδαιμονία τοσούτον ισχυράς και βαθείας έβαλον ρίζας ώστε ουδεμία ανθρώπινη δύναμις θα ηδύνατο να εκριζώση αυτάς. Κατά τον Παύιον, «αν κατώρθουν οι νεώτεροι Έλληνες να γίνωσι πολιτικώς αυτόνομοι, την πολιτικής αυτών ελευθερίαν εις ουδέν έτερον θα μετεχειρίζοντο ή προς διέγερσιν μεγάλου θρησκευτικού πολέμου, εν ω οι λεγόμενοι ορθόδοξοι και οι λεγόμενοι σχισματικοί θα ηλληλοκτόνουν άπαντες χάριν λέξεων, άς ουδέ ορθώς δύνανται να απαγγείλωσι». Το δή παράδοξον, ο «κανονικός» Παύιος ισχυρίζεται ότι ταύτα ήκουσε δήθεν των Ελλήνων. Δυοιν θάτερον, ή οι άνανδροι ούτοι συκοφάνται (επί τη υποθέσει ότι εγνώρισεν ο Παύιος Έλληνας τοσούτον διεστραμμένους) ήσαν ευπαίδευτοι άνθρωποι και επομένως ελεύθεροι πάσης δεισιδαιμονίας, και τότε δεν βλέπω διατί και οι Έλληνες δεν είναι επ' ίσης δεκτικοί παιδείσεως ως οι συκοφαντήσαντες αυτούς. Ή είχαν ου μόνον παχυλωτάτην αμάθειαν αλλά και πονηρίαν κακούργων, εν τη περιπτώσει δε ταύτη ουδαμώς ώφειλεν ο Παύιος να αντλήση από πηγής τοσούτον δηλητηριώδους. Ουδέν άπορον αν άνθρωποι, θεραπεύοντες τους δυνάστας, σπουδάζουσιν όπως δυσφημώσι τους δυναστευομένους. Ότι όμως ο Παύιος, ο ουδέποτε χωρίς ευγενούς αγανακτήσεως προενεγκών το όνομα των αβελτέρων της Ελλάδος τυράννων, απετόλμησε να λοιδορήση άγνωστον αυτώ έθνος κατά τρόπον σκανδαλωδώς απρεπή και ήκιστα ομολόγως προς τους κανόνες της εφ' η εναβρύνεται υγιούς λογικής και φιλοσοφίας, τούτο δή φαίνεται μοι ακατανόητον.

Επειδή ο Παύιος ετελεύτησε πρό ολίγου τον βίον, δεν επιτρέπεται πλέον να αποτείνω προς αυτόν εν ονόματι του ελληνικού έθνους, πάντας τους αρμόζοντας ελέγχους. Διά των ειρημένων μοι ουδαμώς προεθέμην να υβρίσω εις μνήμην του Παυίου, ου τὰ πονήματα παραδοξολογιών τε και αμαρτημάτων, απέβησαν ενίοτε διδακτικά προς εμέ. Ηθέλησα μόνον να εκδικήσω την τιμήν των προπηλακισθέντων Ελλήνων, άμα δε νουθετήσω τους ενδεχομένους να παρασυρθώσι εκ της αυθεντίας του Παυίου. Οι νυν Έλληνες τοσούτον αισθάνονται την ανάγκην της παιδεύσεως, ώστε εν πάσι τοις ευρωπαϊκοις πανεπιστημίοις εύρηνται και Έλληνες φοιτηταί. Κατάπονοι υπό των ληστειών και φόνων, των καθ' εκάστην πραττομένων εν τω κόλπω της δυστυχούς αυτών πατρίδος, δυσχεραίνοντες επί τη ανοσίω αδιαφορία ήν η πεπολιτισμένη Ευρώπη επιδείκνυται προς την τύχην της Ελλάδος, δεν βλέπουσι άλλην προς λύσιν των δεσμών μηχανήν ή την παιδείαν. Προς ζήτησιν δε της παιδείας απέρχονται, επί ιδίω κινδύνω, εις χώρας αφεστώτας, παρά λαούς οφείλοντας κατά μεγάλο μέρος την εν τοις γράμμασιν ευδοξίαν των εις τα φώτα της Ελλάδος. Περί της δεισιδαιμονίας, εφ' η αιτιάται τους Έλληνας ο Παύιος, κακόνους μόνον και βάσκανος άνθρωπος θα ήτο ικανός να παραστήση τους Έλληνας δεισιδαιμονεστέρους ή όσον υπήρξαν ουχί πρό πολλού και υπάρχουν έτι και σήμερα ενιαχού οι Ευρωπαίοι. Ουδείς των καθ' ημάς Ελλήνων, ο ου φρίπτων προς μόνον το άκουσμα των φοβερών σφαγών, όσας οι Ευρωπαίοι εποίησαν κατά διαφόρους καιρούς εν ονόματι και εις δόξαν του Θεού της ειρήνης και του ελέους. Εν Ελλάδι όμως δεν ιδρύθησαν δικαστήρια της Ιεράς Εξετάσεως. Βεβαίως, και οι Έλληνες, ως

πάντες οι άλλοι λαοί, παρεξέκλιναν ενίοτε εις μωρίας και θρησκοληψίας. Αλλ' οι χρόνοι εκείνοι παρήλθον ανεπιστρεπτί...Ο Παύιος ονειδίζει προσέτι ημιν ότι κακώς προφέρομεν την ημετέραν γλώσσαν. Η αλλόκοτος αυτή πρόληψις δεν προσιδιάζει εις μόνον τον Παύιον, όστις λίαν επιπολαίως ηπίστατο την ελληνικήν, ως απέδειξα εν Magasin Encyclopedique, αλλά νέμεται και τινάς άλλους ελληνιστάς, πολλώ του Παυίου σοφωτέρους. Επί του παρόντος αρκούμεν παρατηρών, ότι, αν οι συγγραφείς οι ακμάσαντες επί των ευκλέων της Ελλάδος χρόνων επανήρχοντο προς ημάς, θα ήκουον εισέτι την ιδίαν γλώσσαν λαλουμένην υπό των δύστυχων απογόνων των, αλλά βεβαίως δεν θα αναγνώριζον πλέον αυτήν, τραχέως και βαρβαρικώς εκφωνουμένην υπό των πλείστων Ευρωπαίων ...» ²²³.

Το χωρίο αυτό επιβεβαιώνει τα όσα ήδη έχουν ειπωθεί σχετικά με τον τρόπο, με τον οποίο ο Κοραής αντιμετωπίζει τους επικριτές των Ελλήνων. Και βρισκόμαστε για άλλη μια φορά μπροστά στην προσφιλή συνήθεια του συγγραφέα να επικαλείται τα διδάγματα της ελληνικής αρχαιότητας για να τεκμηριώσει και να προσδώσει κύρος στις απόψεις του (επίδραση του αρχαίου ελληνικού λόγου). Βέβαια τα καινούρια στοιχεία που προστίθενται - και αξίζει να επισημανθούν - είναι η αναφορά του Κοραή στην προσπάθεια των σύγχρονων Ελλήνων να βγουν από το σκότος της αμάθειας, σπουδάζοντας στα πανεπιστήμια του εξωτερικού, όπως και εκείνο για τις μεσαιωνικές τακτικές της Ευρώπης. Με δύο λόγια, εδώ ο

²²³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 290 - 291.

Κοραής εννοεί ότι οι Ευρωπαίοι δεν έχουν το δικαίωμα να κατακρίνουν την πνευματική στασιμότητα των συμπατριωτών του, υπενθυμίζοντας τις δικές τους λανθασμένες κινήσεις του παρελθόντος. Εξάλλου και στο «Υπόμνημα περί της παρούσης καταστάσεως του πολιτισμού εν Ελλάδι» συνέκρινε την πνευματική στασιμότητα των Ελλήνων με το σκοταδισμό που επικράτησε στην Ευρώπη πριν από την Αναγέννηση : «...Των μεταβολών δ' η εσχάτη, η από τεσσάρων περίπου χρονολογουμένη αιώνων, εβύθισε αυτήν εις λήθαργον παραπλήσιον εκείνω, εν ω διετέλει βυθισμένη η Ευρώπη πριν από της Αναγεννήσεως των Γραμμάτων...» ²²⁴.

Όσον αφορά το θέμα της γλώσσας, δεν είναι η πρώτη φορά που θίγεται από τον Κοραή. Μύδρους εξαπολύει και κατά εκείνων που υπερασπίζονται την ερασμική προφορά : «...Το ισχυρίζεσθαι ότι οι Ευρωπαίοι απαγγέλλουσιν την ελληνικήν γλώσσαν ορθότερον των ιθαγενών Ελλήνων είναι παραλογισμός αντάξιος του εκκαιδεκάτου αιώνος, οπότε κατασκευάσθη η προφορά αυτή, ήτις έπρεπε να αφανισθή διά των φώτων του καθ' ημάς αιώνος...» ²²⁵.

Όμως, η διένεξη του Έλληνα σοφού με τους Ευρωπαίους δεν τελειώνει εδώ. Ο Φαλλμεράυερ αμφισβητούσε την ελληνικότητα των συγχρόνων των Κοραή και ξεσήκωσε την οργισμένη αντίδραση του τελευταίου. Μάλιστα στην απάντησή του υπάρχουν έμμεσες αναφορές στους Τούρκους. Ενδεικτικά

²²⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ, «ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ», ΣΕΛΙΔΑ ΜΗ'.

²²⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 288.

παραθέτουμε το παρακάτω απόσπασμα από την επιστολή του στις 16 Φεβρουαρίου 1812 προς τον φίλο του Ρώτα : «... Το γένος ημών αρρώστησεν κακήν αρρωστίαν. Δεν ΕΝΕΚΡΩΘΗ όμως ...» ²²⁶. Ο Κοραής δηλαδή παρομοιάζει την υποταγή στον τουρκικό ζυγό με βαρύτατη ασθένεια που κλόνισε την Ελλάδα μεν, αλλά δεν κατόρθωσε να την εξαφανίσει δε.

Στη συνέχεια του γράμματος υπογραμμίζει : «... Ο βρασμός των πνευμάτων, τον οποίον βλέπεις σήμεραν, άρχεται από την δεκάτην πέμπτην εκατοενταετηρίδα και χωρίς του Σοδομιτικού έθνους την έφοδον, ήθελεν ακολουθείν καθώς και εις τούτους εδώ, έως να εψήση την ωμότητα των Γραικών...» ²²⁷. Εμφανέστατα και εδώ ο Κοραής τονίζει ότι η πολιτιστική κατάσταση της χώρας του θα ήταν τελείως διαφορετική, εάν δεν είχε γίνει η άλωση. Επίσης, χρησιμοποιεί για πολλοστή φορά τον χαρακτηρισμό «σοδομιτικό έθνος» για την περίπτωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Παρακάτω ενθαρρύνει τους Έλληνες, υπερασπίζεται την αρχαία ελληνική τους καταγωγή και τους προτρέπει να αποδείξουν «... εις σύμπαντα τον κόσμον ότι δεν είσθε υπεύθυνοι δια τας αλύσεις σας, και ότι, μακράν του να υποφέρετε ταύτας μετά ηλιθίας υπομονής, υπήρξατε το μόνον υπόδουλον έθνος το οποίον τρέφει εις την καρδίαν του αιώνιον μίσος κατά των τυράννων του, μίσος μεταβιβαζομένου από πατρός εις υιόν ως μια ιερά κληρονομία ...» ²²⁸.

²²⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 1

²²⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 1.

²²⁸ - ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ ΑΠ., «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ», ΑΘΗΝΑΙ 1965, ΣΕΛΙΔΑ 178 (ΑΓΝΩΣΤΟΣ Ο ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ)..

Σύμφωνα με τα λόγια αυτά η έχθρα των Ελλήνων προς τους Τούρκους δεν έχει ως αφετηρία και αιτία την τουρκική κατάκτηση, αλλά η γένεση του συναισθήματος αυτού χάνεται στα βάθη του χρόνου. Χαρακτηριστικό είναι ότι για τον Κοραή η κατάσταση αυτή μεταβιβάζεται από τη μία γενιά στην άλλη, άρα προκύπτει γι' εμάς το βασικό συμπέρασμα ότι λόγω των στερεοτύπων παραμένει πάγια και αναλλοίωτη. Μάλιστα ο ίδιος χρησιμοποιεί τη συνεκφορά «ιερή κληρονομία» για να τη χαρακτηρίσει, γεγονός που δείχνει την εμμονή του Έλληνα λογίου στο θέμα αυτό.

Τέλος, ο Κοραής καταφέρεται και εναντίον του Βέϊκαρδ που είχε χαρακτηρίσει τους Έλληνες «ηλίθιους» εξαιτίας της αποχής τους από το κρασί και δήλωνε μάλιστα ότι οι Τούρκοι είχαν αποσπάσει τα κλήματα από τα αμπέλια ώστε να καταδικάσουν τους υπηκόους τους σε διηνεκή ηλιθιότητα ²²⁹. Ο πρόδρομος του Νεοελληνικού διαφωτισμού υπερασπίζεται το έθνος του – κατακεραυνώνοντας τον Βέϊκαρδ – και παράλληλα δηλώνει για τη σχέση των Τούρκων με το αλκόολ : « ... Αν τοιούτος συλλογισμός εξήρχετο εκ του καλάμου τινός των μωρών και αμαθών εκείνων ιατρών, οίτινες γιγνώσκουσι τους Έλληνας ουχί κάλλιον ή όσον γιγνώσκουσι τους εν τη σελήνη οικούντας, δεν έπρεπε να αξιωθή άλλης αποκρίσεως ή οίαν συνήθως έδινεν ο Βολταίρος εις παρομοίας αντιρρήσεις, *c' est puissaument raisonner !* Ανήρ όμως, επαξίως απολαύων αγαθής υπολήψεως ευπαιδευτού και φιλοσόφου ιατρού, δεν

ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 30.

²²⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 288 – 289.

έπρεπε, κάτ' εμέ, να αγνοή ούτε τὰ αληθή αίτια της υπεροχής των αρχαίων Ελλήνων (κατά τον Βεΐκαρ, η αγχίνοια των πάλαι Ελλήνων οφείλεται εις τον οίνον!) ούτε την παρούσαν των απογόνων του κατάστασιν. Αν η πόσις του οίνου συνετέλεσεν εις την παραγωγήν χαριεστάτων τινων αοιδών παρά τω θαυμαστώ τούτω έθνει, βεβαίως εις την οινοποσίαν ούτε οι Μιλτιάδαι, ούτε οι Σοφοκλείς, ούτε οι Αριστοτέλαι, ούτε οι Πλάτωνα, ούτε οι Δημοσθένα οφείλουσι τὰ αθάνατα άθλα δι' ων περιποίησαν και εις εαυτούς και εις το έθνος άφθιτον κλέος. Παράδοξον δε πως αγνοεί ο Κ. Βεΐκαρδ, ότι οι νυν Έλληνες, είναι κατά την χρήσιν του οίνου ουδαμώς υποδεέστεροι των προγόνων, φωρώνται δε εν γένει άλλο ή μωροί. Απ' εναντίας, ως δι' ετέρας υπερβολής κακοβουλίας άμα και αδικίας, κατηγορούνται d' etre trop fins. Ψευδές δε ότι οι Τούρκοι εκρίζουσι τας αμπέλους. Πολλοί τούτων είναι μάλιστα αμπελουργοί. Μέγα μέρος του θηριώδους τούτου έθνους είναι δη από πολλού εξοικειωμένον προς το ποτό τούτο, αλλά και ούτως ουδέν απέβαλλεν εκ της ιδίας η λ ι θ ι ό τ η τ ο ς. Και ουδέν θαυμαστόν, αφ' ου ο οίνος δεν δύναται να κωλύση ανθρώπους, κεκτημένους την αγχίνοιαν και παιδείαν του ιατρού Βεΐκαρδ, από σκέψεων, αίτινες θα ήσαν ασύγγνωστοι και πάρ' αυτοίς τοις μ ω ρ ο ί ς. Περαινω την παρέκβασιν ταύτην τοσούτω μάλλον προς εμέ δυσάρεστον όσω και σύνοιδα και εκτιμώ την αξίαν του Κ. Βεΐκαρδ, παραπέμπων αυτόν εις το πολύτιμον πόνημα του Eton "Tableau historique, politique et moderne de l' empire Ottoman" εξ ου θα διδαχθή να κρίνη δικαιότερον τους νύν Έλληνας ...» ²³⁰.

²³⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ

Στο χωρίο αυτό ουσιαστικά ο Κοραής αμφισβητεί την αξία και τις ικανότητες του Βέϊκαρδ, τον οποίο ειρωνεύεται και χλευάζει (υπονοεί ότι είναι ανόητος και αμαθής και τον κατηγορεί για υποκειμενικότητα, δεδομένου ότι μιλά για τον ελληνικό λαό δίχως να τον γνωρίζει). Η τοποθέτηση του τελευταίου απέναντι στους σύγχρονους Έλληνες κρίνεται ως δόλια και κακόβουλη, ενώ παράλληλα η αναίρεση του βασικού του επιχειρήματος πραγματοποιείται μέσω της ιστορικής αναδρομής στο ένδοξο ελληνικό παρελθόν και της σύνδεσης με τη σύγχρονη Ελλάδα. Εν συνεχεία ο Κοραής αντιστρέφει τον χαρακτηρισμό που αποδόθηκε στους Έλληνες και τον χρησιμοποιεί κατά των Οθωμανών, αλλά δε σταματάει εκεί. Βρίσκει την ευκαιρία και παρομοιάζει ξανά το λαό αυτό με θηρίο, προκειμένου να δηλώσει τον άγριο τρόπο αντίδρασής του. Και όταν πια αντιλαμβάνεται ότι ξεφεύγει από τα όρια της κοσμιότητας και της θέσης του – εξαιτίας των λέξεων που αποδίδει στο πρόσωπο του Βέϊκαρδ -, ξεδιπλώνει τη διπλωματική του αγχίνοια. Αυτό όμως δεν τον εμποδίζει να παρακινήσει τον Ευρωπαίο ιατρό να μελετήσει προσεκτικότερα τα συγγράμματα, ώστε να είναι σε θέση να προβαίνει σε ορθότερους χαρακτηρισμούς για τους Έλληνες.

Παρόμοιο είναι το ύφος και το περιεχόμενο των κειμένων του «Υπομνήματος», όπου ο Κοραής επιχειρεί να ανασκευάσει «τους χλευασμούς» που εκτόξευσαν οι ξένοι «κατήγοροι του γένους» εναντίον των Ελλήνων²³¹. Και θεωρεί ότι ο καλύτερος

ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 289.

²³¹ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ

τρόπος για να το επιτύχει αυτό είναι να αναφερθεί στα κατορθώματα και την πρόοδο του ελληνισμού είτε αυτά έχουν να κάνουν με τις πολεμικές επιτυχίες κατά του πολυάριθμου εχθρού είτε με τα διάφορα πνευματικά επιτεύγματα (ίδρυση σχολείων και βιβλιοθηκών, μεταφράσεις και εκδόσεις ξένων έργων, κ.τ.λ.) ²³². Ένας περαιτέρω στόχος του είναι να αποδείξει τη θέση που αξίζει να καταλαμβάνει ο ελληνισμός μέσα στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών κρατών ²³³.

Από όλα αυτά προκύπτει ότι όταν ο Κοραής ένιωθε ότι πλήττονταν η ελληνική του συνείδηση και αδικούνταν οι συμπατριώτες του, δεν δίσταζε να έρθει σε προσωπική αντιπαράθεση με τους πάντες, ακόμα και με τους προσωπικούς του φίλους. Μία τέτοια περίπτωση έχουμε και με τον Villoison, ο οποίος ήταν θαυμαστής του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, αλλά συχνά εγκωμίαζε τη μάθηση του Κοραή και στηλίτευε την απαιδευσία του γένους του. Και αυτή η τακτική του Γάλλου διανοητή εκλαμβάνονταν από το Νεοέλληνα διαφωτιστή ως ύβρη

ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 11.

²³² - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 11.

²³³ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 12.

προς ολόκληρο τον ελληνικό λαό και όχι απλά ένα κολακευτικό σχόλιο προς το πρόσωπό του ²³⁴. Ο Έλληνας λόγιος ενίοτε ξέφευγε από τα όρια της λογικής και συχνά αποκαλούσε τον Βιλλοισών ως «γυναικοϊέρακα» ²³⁵. Σε άλλη επιστολή του έγραφε γι' αυτόν : «... Είπα πολλάκις προς αυτόν ότι η ακατάληπτος κατά του ελληνικού έθνους καταφορά του ήτο τοσούτω μάλλον άδικος, όσω ουδέν έπαθεν κακόν υπό των Ελλήνων, η εξαίρεσις δε εμού εκ της κατακρίσεως ήτο νέα προς εμέ ύβρις. Μάταιος κόπος!...» ²³⁶. Και αλλού : «...Ο Βιλλοισών ώφειλε να μη λαλή ενώπιον εμού περί της φρικώδους καταστάσεως, εν η διάκειται το κακόμοιρον ελληνικόν έθνος. Με πειράζει τά μέγιστα ουχί αυτό καθ' εαυτό το πράγμα, αλλ' ο τρόπος όν μετέρχεται ο Βιλλοισών. Γνώσκω κάλλιον αυτού τά πταίσματα και τās μωρίας των Ελλήνων, ων ένεκα υπεδουλώθησαν υπό των Τούρκων. Αλλά το εξ επιτηδεύσεως και χαιρεκακίας κατασπαράσσειν εκάστοτε τοσούτον βαρβαρικώς την καρδίαν μου, έχει τι αλλόκοτον...» ²³⁷. Το νέο δεδομένο που εισάγεται εδώ είναι ότι ο Κοραής ενοχλείται κυρίως όχι από τα σχόλια του Βιλλοισών – που εξάλλου παραδέχεται και ο ίδιος ως απτή πραγματικότητα – αλλά από τις προθέσεις του και τον πικρόχρολο τρόπο διατύπωσης αυτών.

²³⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 179 – 180..

²³⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 208.

²³⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 208.

²³⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 210 – 211.

Ωστόσο ο Κοραής δεν εξεγείρεται μόνον όταν οι πνευματικοί άνθρωποι της Ευρώπης καταφέρονται εναντίον της Ελλάδας, αλλά και όταν αγνοούν επιδεικτικά την προσφορά αυτής στην εξελικτική πορεία της γηραιάς ηπείρου. Έτσι, αν και ο ίδιος υπήρξε θαυμαστής και θιασώτης του Διαφωτισμού, τολμά να αντιταχθεί στους μεγάλους Διαφωτιστές, όταν κρίνει ότι εκείνοι αδικούν το ελληνικό γένος. Για παράδειγμα, η μη αναφορά του ονόματος του Ιπποκράτη από το Μοντεσκιέ – στην προσπάθεια του τελευταίου να αναπτύξει τη σχέση κλίματος και ανθρώπινου χαρακτήρα – προκάλεσε το καυστικό, αλλά κομψό σχόλιο του Έλληνα λόγιου : «... ότι ο Μοντεσκιέ ουδαμώς θα εμείου την δόξαν αυτού αν είχε τοσούτον ευγενές θάρρος ώστε να απονείμη δικαιοσύνην προς τον Έλληνα ιατρόν, πάρ' ου έλαβε την γόνιμον του ιδίου έργου αρχήν...» ²³⁸.

Δε λείπουν όμως και οι στιγμές εκείνες που το παθος του Έλληνα Κοραή καταλαγιάζει υπέρ του Διαφωτιστή Κοραή, ο οποίος εκτιμά ψυχραιμα την κατάσταση και αποδίδει δίκαια και ελικρινώς τις ευθύνες γι' αυτήν. Έτσι λοιπόν σε επιστολή της 29^{ης} Μαΐου 1824 προς το Γεώργιο Κουντουριώτη σημείωνε ότι οι μέχρι τότε κινήσεις και τακτικές των Ελλήνων δημιουργούσαν αρνητική εικόνα στον ευρωπαϊκό χώρο : «...Αι κατά του τυράννου νίκαι έκαμαν έως τώρα τους Έλληνες θαυμαστούς. Αλλά μόνη η φρόνιμος κυβέρνησις της πολιτείας ισχύει να τους καταστήσει και σεβαστούς. Τοιούτον σεβασμόν

²³⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 282.

(το λέγω με θλίψην απαρηγόρητον της ψυχής μου) δεν ενεπνεύσαμε ακόμη εις τους ξένους ...» ²³⁹.

Βέβαια θα ήταν παράλειψη και από τη δική μας πλευρά να μην επισημάνουμε ότι διπλάσσιοι σε αριθμό ήταν εκείνοι οι Ευρωπαίοι περιηγητές και συγγραφείς που επισκέφτηκαν τη χώρα για να εγκωμιάσουν το πλούσιο πολιτιστικό της παρελθόν και όχι για να την ψέξουν. Σ' αυτή την κατηγορία εντάσσονται ηχηρά ονόματα της εποχής, όπως ήταν ο Clavier, ο Rochette και άλλοι. Τρανή περίπτωση είναι εκείνη του Βολταίρου, ο οποίος ασκούσε πιέσεις στη Μεγάλη Αικατερίνη και το Μέγα Φρειδεरिकό για να προβούν σε διώξεις κατά «... των αγρίων Τούρκων, οίτινες ημαύρωσαν τας καλὰς τέχνας και απέσβεσαν την ζωήν της περικαλλούς Ελλάδος... » ²⁴⁰.

Θα μπορούσαμε λοιπόν εν γένει να ισχυριστούμε ότι το παράπονο του Κοραή απέναντι στη λόγια ευρωπαϊκή κοινότητα συνοψίζεται στο εξής : Επειδή εκείνοι βρίσκονταν σε άμεση επαφή με τον πολιτισμό, έκριναν ως ανάξια σχολιασμού τη μικρή πρόοδο που σημείωνε σ' αυτόν τον τομέα το ελληνικό γένος. Για τον ίδιο όμως οι οποιεσδήποτε συγκρίσεις και σχολιασμοί πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την προτέρα και σημερινή κατάσταση του υπό εξέταση λαού ²⁴¹.

Επίσης θα πρέπει να έχουμε πάντοτε κατά νου ότι ο Κοραής είχε τη συνείδηση ότι ανήκε στις τάξεις της κοσμοπολίτικης

²³⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 19.

²⁴⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 342.

²⁴¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ, «ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ», ΣΕΛΙΔΑ ΞΔ'.

διανόησης του Ευρωπαϊκού διαφωτισμού ²⁴². Το στοιχείο αυτό του επέτρεπε να κρίνει κατά βούληση του Ευρωπαίους συγγραφείς, καθώς και να καταφέρεται εναντίον τους όταν θεωρούσε ότι αυτοί ξεπερνούσαν τα όρια και έθιγαν τα ελληνικά συμφέροντα.

²⁴² - ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ Μ. ΠΑΣΧΑΛΗ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ», ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΑΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1996, ΣΕΛΙΔΑ 79.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥΣ ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

Εκτός από τη μελέτη των αντιλήψεων του Κοραή σχετικά με τους Τούρκους, το οποίο άλλωστε είναι και το βασικό αντικείμενο της παρούσας εργασίας, αξίζει να δούμε το ιστορικό πλαίσιο της εποχής που συνθέτει το έργο του ο Έλληνας διαφωτιστής. Και αυτό, γιατί μέσω αυτής της παρέκβασης δίνεται η δυνατότητα να καταλάβει κανείς καλύτερα τις επιρροές που δέχτηκε, αλλά και να προβεί στην ψυχολογική ερμηνεία των ενεργειών του.

Τη στιγμή λοιπόν που ο ελληνικός χώρος βρισκόταν σε στασιμότητα, η Ευρώπη αναπτυσσόταν πολιτισμικά και τεχνολογικά. Δεν είναι τυχαίο εξάλλου το γεγονός ότι στα ευρωπαϊκά κράτη συνέρρε πλήθος Ελλήνων για ανώτερες σπουδές. Και όπως λέει και ο ίδιος ο Κοραής «... η ελληνική γραμματεία μύριζε Ευρωπαϊκήν μέθοδον ...» ²⁴³. Μάλιστα το 1805 σε επιστολή του χαρακτήριζε την πρωτεύουσα της αυστριακής αυτοκρατορίας ως «... εργαστήριο της νέας των Γραικών φιλολογίας ...» ²⁴⁴.

²⁴³ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 38.

²⁴⁴ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ» ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 62.

Αυτή η επίδραση της Δύσης είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν στην Ελλάδα δύο αντίπαλες ομάδες. Την πρώτη αποτελούσαν οι «δυτικόφρονες», όσοι δηλαδή τάσσονταν υπέρ του εξευρωπαϊσμού του ελληνικού χώρου. Την τάση αυτή υποστήριζαν σταθερά κυρίως οι Φαναριώτες,²⁴⁵ οι πλούσιες οικογένειες που δραστηριοποιούνταν στις παραδουνάβιες περιοχές και οι αστοί, επειδή πάντοτε είχαν μεγαλύτερη επαφή με τη Δύση. Βέβαια πρέπει να τονιστεί ότι όλοι οι διανοούμενοι Έλληνες ξεκινούσαν από αυτή τη θέση, αλλά γρήγορα περνούσαν στο αντίπαλο στρατόπεδο. Σκοπός των φιλελεύθερων ήταν να αναμορφώσουν πνευματικά και θρησκευτικά τον ελληνισμό, κάτι που το ελάμβαναν ως άρνηση του αρχαίου ελληνικού παρελθόντος.

Η δεύτερη ομάδα πάλι ήταν πιο συντηρητική και κλειστή, φοβόταν το άνοιγμα προς την Ευρώπη και παρέμενε πιστή στο μεγαλείο της αρχαιότητας. Μάλιστα, έφτανε στο σημείο να αρνείται την ευρωπαϊκή παιδεία και να απορρίπτει την όποια συσχέτιση της χώρας της με αυτήν.

Ο Κοραής, αν και πέρασε και από τα δύο στάδια, προσπάθησε να ακολουθήσει τη μέση οδό και να συμβιβάσει τις δύο πλευρές. Σύνθημά του έγινε η λέξη «μετακένωση», όρος που σημαίνει τη μετάγγιση στοιχείων από τη Δύση, στα όρια όμως πάντοτε του μέτρου. Βασική του θέση λοιπόν ήταν ότι οι Έλληνες θα έπρεπε να κάνουν επιλογή μεταξύ των ευρωπαϊκών στοιχείων (υιοθέτηση των θετικών και απόρριψη όσων δεν ταίριαζαν με το ελληνικό πνεύμα και την ελληνική νοοτροπία).

²⁴⁵ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 38 ΚΑΙ ΕΞΗΣ.

Ωστόσο αποφεύγει τον συγκρητισμό, την ανόργανη ανάμειξη και ταύτιση ετερογενών δεδομένων ²⁴⁶.

Από την άλλη πλευρά, όπως είναι ευρύτατα γνωστό, έζησε μέσα στο κλίμα του Διαφωτισμού, επηρεάστηκε από αυτό και ανέπτυξε στενούς δεσμούς φιλίας με πολλούς από τους Ευρωπαίους διαφωτιστές. Το κίνημα αυτό υπήρξε στα μάτια του φορέας μιας απελευθέρωσης πνευματικής, αλλά και ταυτόχρονα κοινωνικής μεταρρύθμισης ²⁴⁷. Η ενασχόλησή του με τον αρχαίο ελληνικό κόσμο του έδωσε τη δυνατότητα να συνδυάσει τις σκέψεις και τις ιδέες του παρελθόντος με τις ευρωπαϊκές θεωρίες και μέσα από αυτή τη σύζευξη να αναπτύξει την προσωπική του κοσμοθεωρία. Αυτή η τελευταία φαίνεται τελικά ότι βασίζεται στην ελληνική παιδεία (αρχαία Ελλάδα) και τις έννοιες της προόδου και της επιστήμης (Διαφωτισμός) ²⁴⁸. Ουσιαστικά δηλαδή συνδέει το Διαφωτισμό με την εθνική αποκατάσταση των Ελλήνων και καταλήγει να αναπτύσσει διαφωτιστικό και αντιτουρκικό φρόνημα ²⁴⁹ : «... Είναι καταισχύνη ημετέρα (λέει) ότι, εν ω οι ξένοι, τα

²⁴⁶ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΣΕΛΙΔΑ 55, ΑΘΗΝΑ 1984.

²⁴⁷ - ΚΟΝΔΥΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, «Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ, ΑΘΗΝΑ 1988, ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ο ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΣΕΛΙΔΑ 204.

²⁴⁸ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΛΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 5.

²⁴⁹ - ΚΟΝΔΥΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, «Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ, ΑΘΗΝΑ 1988, ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ο ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΣΕΛΙΔΑ 205.

φυτεύουν, τα καλλιεργούν, τὰ αυξάνουν εις μεγάλα δένδρα και τρυγώσι τους καρπούς των, ημείς μήτε να εξεύρωμεν ότι αυτά είναι προγονική ημών κληρονομία ...Οι σημερινοί Γραικοί τόσον είναι πληροφορημένοι ότι παρά των επιστημών το φως άλλον φάρμακον να τους θεραπεύση δεν δύναται, ώστε, καταφρονούντας όλας τὰς δυσκολίας και τὰ εμπόδια, παραβλέποντες όλους τους κινδύνους, τρέχουσι πανταχόθεν εις την Ευρώπην, διά να απολαύσωσι εκείνα τὰ φώτα, με τὰ οποία ζώντες εφώτιζον τάλλα έθνη, και φωτίζουν έτι και μετά θάνατον τους σημερινούς Ευρωπαίους οι πρόγονοι των ...» ²⁵⁰.

Από την άλλη πλευρά το πνευματικό του υπόβαθρο τον καθιστούσε πιο ευέλικτο, ώστε να προσαρμόζει τις ευρωπαϊκές ιδέες στα ελληνικά δεδομένα και να αντλεί από αυτά μόνο τα θετικά για τον ελληνικό χώρο στοιχεία. Έτσι οι βασικές αρχές του Διαφωτισμού περί ελευθερίας, ισότητας, ιδιοκτησίας, ασφάλειας, ισονομίας και ισοπολιτείας, όπως και το με όμοιο νόημα σύνθημα της Γαλλικής επανάστασης «ελευθερία, ισονομία, αδελφότης» ²⁵¹ αποτέλεσαν τους κινητήριους μοχλούς της πολιτικής και πολιτειακής του σκέψης και τον οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι «...η εκπαίδευσις είναι μετά τον άρτον η πρώτη του λαού χρεία ...» ²⁵²

Γι' αυτό το λόγο στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης του στη γαλλική πρωτεύουσα μελετά και μεταφράζει τα έργα του Ελβέτιου, του Condorcet και του Βολταίρου. Τον τελευταίο

²⁵⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 327.

²⁵¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 182.

²⁵² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 182.

μάλιστα τον γνώριζε προσωπικά και τον θαύμαζε τόσο, ώστε να τον υπερασπίζεται μέχρι εσχάτων στις διάφορες επιστολές του : «...ίσως ήκουσας ότι αποθανόντα τον περίφημον Βολταίρον, ο κλήρος του Παρισίου δεν εσυγχώρησεν να θάψωσιν εις το Παρίσιον, αλλά έκαμαν εις τρόπον ώστε ηναγκάσθησαν οι συγγενείς και οι φίλοι του να τον θάψωσιν πολλάς λέγας μακράν από το Παρίσιον.....ο Βολταίρος, αν έγγραψε κατά της θρησκείας, αυτοί εστάθησαν οι αίτιοι... αυτήν λοιπόν την αμαυρωμένην αντίθεον καλογηροθρησκείαν κατέτρεξεν ο Βολταίρος....» ²⁵³. Παράλληλα στις σελίδες του «Λόγιου Ερμή» προσπαθεί να αποκαταστήσει το όνομα του Βολταίρου αναφερόμενος συχνά στο έργο του ²⁵⁴.

Το πόνημα όμως εκείνο που πραγματικά συντάραξε το νου του δάσκαλου του Γένους ήταν το «Περί εγκλημάτων και Ποινών» του Τσεζάρε Μπεκαρία, προφανώς γιατί αποτελεί ένα κατεξοχήν δείγμα πολιτικών και νομικών γεγονότων συνυφασμένων με τη δύναμη του ουμανισμού στο πλαίσιο του προοδευτικού αστισμού ²⁵⁵. Στη μετάφρασή του εμπλουτίζει το κείμενο με αναφορές στα έργα των αρχαίων Ελλήνων, στοιχείο που αποκαλύπτει τη σύνδεση του ευρωπαϊκού και ελληνικού πνεύματος στο νου του Κοραή, αλλά και το βαθύτερο στόχο του που είναι ο σωφρονισμός των συγχρόνων του. Από τη

²⁵³ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ»ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 152.

²⁵⁴ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ»ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 166.

²⁵⁵ - ΔΙΣΙΚΙΡΙΚΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, «Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ 1750 – 1821, ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΛΟΓΙΩΝ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΦΙΛΙΠΠΟΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΚΟΡΑΗΣ – ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΣ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ, ΣΕΛΙΔΑ 50.

στιγμή αυτή και έπειτα αρχίζει να εδραιώνεται και ο συντηρητικός φιλελευθερισμός του Έλληνα σοφού.

Είναι σημαντικό επίσης ότι ο Κοραής έζησε εκ των έσω τη γαλλική επανάσταση, την οποία αρχικά θεωρούσε «πανηγύρι της ελευθερίας»²⁵⁶ και είναι εκείνο το κοσμοιστορικό γεγονός που τον μεταμόρφωσε συνειδητά σε Διαφωτιστή²⁵⁷. Και αυτή η επαναστατική ενέργεια των Γάλλων ομολογουμένως έδωσε και στους Έλληνες την ώθηση για το δικό τους ξεσηκωμό, αφού απέδειξε ότι οι λαοί είναι σε θέση να διεκδικούν τα δίκαιά τους.

Φυσικά όσο και να επηρεάστηκε από την ευρωπαϊκή κατάσταση της παιδείας και τις συνθήκες που επικρατούσαν στα ευρωπαϊκά κράτη, δεν ξέχασε ποτέ το όραμα στο οποίο είχε αφοσιωθεί. Η αγάπη του για την απελευθέρωση και την ανεξαρτησία των Ελλήνων υποδεικνύει και τις όποιες κινήσεις και επιλογές του. Έτσι, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η στάση του απέναντι στην Ευρώπη περνά από δύο διαφορετικά στάδια. Το πρώτο σημειώνεται πριν από την Επανάσταση και χαρακτηρίζεται γενικά από τον ασπασμό του προς τις ιδέες του Διαφωτισμού. Το δεύτερο τοποθετείται χρονικά κατά τη διάρκεια του αγώνα, όταν πλέον οι προτεραιότητες είναι διαφορετικές και ο ίδιος απογοητεύεται έντονα από την πολιτική των ξένων δυνάμεων.

Σ' αυτή τη χρονική στιγμή κατηγορεί την Ευρώπη θεωρώντας την πεπαιδευμένη αλλά όχι αρκετά σοφή,

²⁵⁶ - ΑΠΟ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ.

²⁵⁷ - ΚΟΝΔΥΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, «Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ, ΑΘΗΝΑ 1988, ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ο ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΣΕΛΙΔΑ 204.

επιχειρώντας να διαχωρίσει και να ερμηνεύσει ταυτόχρονα τις έννοιες της σοφίας και της παιδείας : «...Η σοφία πλουτίζει μόνον την κεφαλήν, η δε παιδεία είναι της ψυχής ο θησαυρός...» ²⁵⁸ αναφέρει, υπονοώντας ότι η σοφία σχετίζεται με τη μάθηση κάποιας τέχνης ή επιστήμης, ενώ η δεύτερη ως πιο γενική έννοια έχει να κάνει με την ολοκλήρωση του ατόμου.

Έχοντας κατά νου αυτή τη διαφοροποίηση και ερμηνεύοντας τις εκάστοτε εξελίξεις υπό το ελληνικό πρίσμα, αντιδρά στον έντονο φιλοτουρκισμό των δυτικών αυλών – αίσθηση που απορρέει κυρίως από την επιστολογραφία του. Στις 15 – 9 – 1788 συγκρίνει από το Παρίσι την κατάσταση με την Ελλάδα και υπογραμμίζει με αποτροπιασμό : «...Αυτοί, φίλε μου, όχι μόνον δεν μας δίδουσι χείρας βοηθείας δια να μας αναστήσωσιν απ’ αυτήν την φοβεράν πτώσιν, αλλά ζητούνσι παντοίοις τρόποις να εμποδιδώσι και την παράν των άλλων βοηθειάν, κηρύττοντες αναιδώς ότι ο παρά των Αυτοκρατόρων (Αυστρίας και Ρωσσίας) πόλεμος είναι άδικος, και ότι οι Οθωμανοί είναι ένα χρησιμώτατον έθνος, το οποίον είναι άξιον βοηθείας και πρέπει να βοηθηθή παρά των λοιπών βασιλέων ...» ²⁵⁹. Μάλιστα εξέφραζε την γνώμη ότι η επανάσταση δεν έπρεπε να

²⁵⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 140.

²⁵⁹ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 118 – 119.

- ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ, «ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ», ΤΟΜΟΣ Α, ΑΘΗΝΑ 1964 – 1984, ΣΕΛΙΔΑ 101.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 171.

ξεκινήσει το 1821 αλλά το 1850, αφού οι Μεγάλες Δυνάμεις συνέχιζαν να βοηθούν τον σουλτάνο υλικά και ηθικά ²⁶⁰.

Πέντε χρόνια αργότερα (1793), σε επιστολή του προς τον φίλο του, το Ραχέτιο - μεγάλο Γάλλο διανοητή - εκφράζει εκ νέου τη δυσαρέσκεια και τη δυσφορία του για την ευρωπαϊκή πολιτική. Φαίνεται ότι ο Κοραής στην αρχή των ταξιδιών του ευελπιστούσε στη συνδρομή και τη βοήθεια των ξένων για το ελληνικό ζήτημα, αλλά οι ελπίδες του γρήγορα διαψεύστηκαν. Ο ίδιος δήλωνε «...Εκλιπών την δυστυχή πατρίδα μου, ήλπιζον ότι έμελλον να τύχω παραμυθίας τινός εν Ευρώπη. Διέτριψα μικρόν χρόνον εν Ολλανδία, διήλθον ούκ ολίγας πόλεις της Γερμανίας και της Ιταλίας, νυν δε επιδημώ εν Γαλλία από δώδεκα ως έγγιστα ενιαυτών. Πανταχού, οίμοι ! Εψεύσθη των ελπίδων μου. Πανταχού είδον παγετώδη αδιαφορίαν προς το πολυπαθές έθνος μου. Πανταχού δε ήκουσα ενθέρμους απολογητάς υπέρ των δυνάστων αυτού, εξαιρέσει ευαριθμοτάτων λογίων ανδρών, οίτινες ευγνωμόνως έχοντες προς την αρχαίαν Ελλάδα, εφάινοντο σπουδάζοντες και περί την τύχην των νυν ατυχών Ελλήνων ...» ²⁶¹. Και εδώ αξίζει να προσεχθούν οι λέξεις που επιλέγει ο Κοραής για τους Έλληνες και τους Τούρκους. Αποκαλεί τους τελευταίους «δυνάστες», ενώ τους πρώτους τους θεωρεί θύματα της ανελέητης συμπεριφοράς των κατακτητών. Μ' αυτό τον τρόπο δηλώνεται η αντίθεση μεταξύ των δύο λαών. Ειλικρινώς όμως διευκρινίζει

²⁶⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ', ΣΕΛΙΔΑ 4 - 5.

²⁶¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 200.

- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 124.

ότι υπάρχουν και κάποιοι Ευρωπαίοι που αναγνωρίζουν την προσφορά του ελληνικού στοιχείου ανά τους αιώνες, προφανώς διαχωρίζοντας την πολιτική των κυβερνήσεων από την κοινή γνώμη της γηραιάς ηπείρου.

Αυτή λοιπόν η συμπεριφορά των Ευρωπαίων πολιτικών τον απογοητεύει σε τέτοιο σημείο, ώστε σε γράμμα και παλι προς το φίλο του Ραχέτιο (1793) να αναφέρει ότι δεν θα δεχόταν ποτέ να γίνει πολίτης μιας δυτικής χώρας που αποδέχεται τους Τούρκους : «..... αλλά θα προέδιδον την αληθή μου πατρίδα αν ποτέ συγκατένευον να προσαγορευθώ πολίτης χώρας φιλίως διακειμένης προς τους Τούρκους, έστω και της ελευθερωτάτης ...»²⁶².

Εκείνο που τον εξοργίζει κυρίως είναι ότι η διπλωματία της χριστιανικής Ευρώπης εθελοτυφλεί μπροστά στο ελληνικό ζήτημα και στέκεται αρωγός στο πλευρό μιας αλλόθρησκης δύναμης. Η ιδέα και μόνο αυτής της τακτικής τον γεμίζει οργή, ώστε να στρέφεται λεκτικά εναντίον τους άπειρες φορές. Για παράδειγμα, στις «Σημειώσεις εις το Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος του 1822 έτους» αναφέρει : «... Τούρκοι δεν είναι μόνο οι πιστεύοντες το Κοράνιον. Ένας χριστιανότουρκος (άδικος χριστιανός) υπερβαίνει δέκα γνήσιους Τούρκους ...»²⁶³. Το χωρίο αυτό φαίνεται έχει δύο αποδέκτες, αφού μπορεί να θεωρηθεί ότι απευθύνεται στους Έλληνες που δε λειτουργούν με γνώμονα το καλό της πατρίδας, αλλά και προς τους

²⁶² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1889, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 201.

²⁶³ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α1, ΣΕΛΙΔΑ 424Β.

- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 117.

Ευρωπαίους μονάρχες. Πέρα όμως από την προσωπική πικρία του Κοραή εκφράζει και τις αντιλήψεις του σχετικά με τους Τούρκους και τη θρησκεία τους. Κατ' αρχάς το όνομα «Τούρκος» χρησιμοποιείται αρνητικά και θα λέγαμε ακόμα και προσβλητικά. Επομένως, φανερώνονται οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που έχουν δημιουργηθεί για αυτό το λαό εξαιτίας φυσικά της μακρόχρονης υποδούλωσης των Ελλήνων. Επίσης αποδεικνύεται η αρνητική εικόνα που έχει σχηματίσει ο Κοραής για τη Μουσουλμανική θρησκεία, την οποία θεωρεί κατώτερη της χριστιανικής και άδικη.

Στο «Αυτόθι» πάλι κατακρίνει την υποκριτική συμπεριφορά των Ευρωπαίων, οι οποίοι αφενός τελούν με κάθε επισημότητα τα λατρευτικά τους καθήκοντα και αφετέρου «... συγχωρούντες ή και συμβουλεύοντες την αιχμαλωσίαν και σφαγήν των ταλαίπωρων Ελλήνων, κατά τους παλαιούς της Ταυρικής Χερσονήσου αγρίους, οι οποίοι σφάζοντες επάνω των βωμών τους ξένους, ενόμιζαν ότι εξιλέωναν τον θεόν με τοιαύτας ασεβείας»²⁶⁴. Είναι φανερό ότι ο Κοραής δεν αναφέρεται άμεσα στους Τούρκους, όμως τα όσα λέει περί «σφαγής», η χρήση του επιθέτου «ταλαίπωροι» και τα λοιπά στοιχεία σκιαγραφούν το προφίλ ενός λαού εκδικητικού και άγριου απέναντι στους κατακτημένους υπηκόους του.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και τα ακόλουθα χωρία : «... Όπως αν ήναι, τούτο κάν δεν χρειάζεται πίστωση, ότι μας αφήκαν έως τώρα να σφαζώμεθα ανηλεώς από τον άγριον

²⁶⁴ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 118.

τύραννον...»²⁶⁵. Εν συνεχεία δηλώνει ότι ο θεός πρέπει να προστατεύσει τους Έλληνες από : «..τας επιβουλὰς των αρνησιχρίστων Χριστιανών, εάν ακόμη τινές εξ αυτών, ούτε θεόν φοβούμενοι οὐτ' ανθρώπους εντρεπόμενοι, δεν παύσωσιν να βοηθώσιν όχι έθνος, αλλά κοινωνίαν φονέων και ληστών...»²⁶⁶. Για τον Κοραή οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις έχουν ξεφύγει από το δρόμο του θεού, αφού βοηθούν τους αλλόθρησκους να στρέφονται κατά των Χριστιανών. Από την άλλη δεν είναι δυνατό να μην προσέξει κανείς την έκφραση «κοινωνία φονέων και ληστών», η οποία μπορεί να εντάσσεται στα πλαίσια της ρητορικής υπερβολής, αλλά αποκαλύπτει την εμμονή του συγγραφέα να χρησιμοποιεί ταπεινωτικούς χαρακτηρισμούς, όταν μιλά για τους Τούρκους.

Στον Γ' Καποδιστριακό Διάλογο με αφορμή τα αιματηρά επεισόδια εναντίον των Χιωτών, καταφέρεται γι' άλλη μια φορά με πάθος κατά Ευρωπαίων και Οθωμανών : «...Μόλις ήκουσαν την δικαίαν αποστασίαν των Ελλήνων από τύραννον, του οποίου άλλος αγριώτερος άλλος δεν εφάνη εις όλη την ιστορίαν, και όχι μόνον υπέφεραν να βλέπωσιν τὰς θηριώδεις αιχμαλωσίας, τους φόνους μυριάδων ανθρώπων, και τὰς κατασκαφὰς των πόλεων, εξαιρέτως της δυστυχούς ημών πατρίδος, της αληθώς πολιτισμένης Χίου, αλλά καί τα πλοία των επρόσφεραν εις βοήθειαν του τυράννου...»²⁶⁷.

²⁶⁵ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», Α' ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 704.

²⁶⁶ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», Α' ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 708.

²⁶⁷ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», Γ' ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 758.

Στο χωρίο αυτό ο Κοραής αναγνωρίζει ως δίκαιο τον αγώνα των Ελλήνων, ενώ για άλλη μια φορά τονίζει την άγρια φύση των κατακτητών. Ταυτόχρονα δηλώνει ότι οι Ευρωπαίοι πολιτικοί όχι μόνο αδιαφορούν για το ελληνικό ζήτημα, αλλά και προσφέρουν βοήθεια στο σουλτάνο, προκειμένου προφανώς να ικανοποιήσουν τα δικά τους συμφέροντα. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι χρησιμοποιεί το χαρακτηρισμό «αληθώς πολιτισμένη» για την περίπτωση της Χίου, υπονοώντας την υπεροχή του ελληνικού πολιτισμού.

Αρκετούς μήνες νωρίτερα σε επιστολή του προς το φίλο του Πρωτοψάλτη («Αλληλογραφία», Σεπτέμβριος 1821) μίλαγε για την ασταθή στάση των πολιτικών της Ευρώπης, οι οποίοι ενίοτε θεωρούσαν τους Έλληνες στασιαστές, ενίοτε φρενοβλαβείς και άλλοτε «... βαρβαρότερους και αιμοχαρεστέρους και απ' αυτούς εκείνους τους οποίους πολεμούμεν.....»²⁶⁸. Για τον Κοραή μια τέτοια σύγκριση είναι ατυχής και άστοχη και ο ίδιος έμμεσα κατακρίνει τους Οθωμανούς για σκληρή συμπεριφορά και αιμοδιψία. Από την άλλη μεριά, σε αρκετά σημεία του έργου του πέφτει σε αντιφάσεις, αφού παραδέχεται ότι και οι ίδιοι οι Έλληνες ευθύνονται γι' αυτήν τη λανθασμένη εντύπωση που άφηναν. Και αυτό γιατί ενίοτε κινούνταν βιαστικά και επιπόλαιοι, δίχως πρωτύτερα να έχουν υπολογίσει τις συνέπειες των πράξεων τους. Σ' αυτό το πλαίσιο πρέπει να ενταχθεί και η γνώμη του Κοραή ότι η επανάσταση δεν έπρεπε να ξεκινήσει το 1821 αλλά το 1850, αφού οι μεγάλες δυνάμεις συνέχιζαν να

²⁶⁸ - ΑΠΟ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ.

βοηθούν τον σουλτάνο υλικά και ηθικά ²⁶⁹. Βέβαια την άποψη του αυτή ενίσχυε το γεγονός ότι οι Έλληνες δεν είχαν λάβει την κατάλληλη παιδεία για να αποτινάξουν τον τουρκικό ζυγό, αλλά και δεν υπήρχαν πολλά και άξια άτομα να ηγηθούν ενός τέτοιου εγχειρήματος.

Πέρα όμως όλων αυτών, ο Κοραής δε σταματούσε να ανησυχεί για τις σχέσεις Ελλήνων και Μεγάλων Δυνάμεων ακόμα και όταν η Επανάσταση ήταν στη τελική της φάση, με μία βασική διαφορά όμως : ως εμφυής και οξυδερκής νους γνώριζε πολύ καλά ότι για να πραγματοποιηθεί ουσιαστικά η ελληνική ανεξαρτησία επιβαλλόταν η αναγνώριση του κράτους από τους Ευρωπαίους, αναγκαιότητα που θα οδηγούσε στην κηδεμονία της Ελλάδας : «...Εις δε το απελευθερωμένον ήδη μέρος της Ελλάδας, αφού ίσχυσε να ρήξη τον άνομον και βάρβαρον ζυγόν της τυραννίας, ποιον είδος πολιτείας αρμόζει ; Πριν αποκριθή τις εις την ερώτησιν ταύτην, πρέπει πρώτον να εξετάση, αν η ελευθερωμένη μερίς των Ελλήνων έχη να φυλάξη την αυτονομίαν της ...Οι ελευθερώντες έως τώρα Έλληνες ηλευθερώθησαν αυτοί με τους αγώνας των, με την έκχυσιν του ιδίου αίματος, χωρίς βοηθόν και συναγωνιστήν εξωτερικόν κανένα ...Μετά τόσους αγώνας, μετά τοιαύτας θυσίας, τις άλλος έχει δίκαιον να κυβερνά την Ελλάδα παρά τους αυτελευθέρους Έλληνας ;... » ²⁷⁰.

²⁶⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ', ΣΕΛΙΔΑ 4 – 5.

²⁷⁰ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Από όλο το λόγο του Κοραή εκείνο που τραβά την προσοχή είναι κατ' αρχάς οι χαρακτηρισμοί που αποδίδει στους Τούρκους. Για άλλη μια φορά κρίνεται η εξουσία των Οθωμανών ως παράνομη και βάρβαρη. Σημαντική υπογράμμιση είναι και το ότι οι Έλληνες υλοποίησαν το σκοπό τους βασιζόμενοι στις δικές τους δυνάμεις, μη δεχόμενοι βοήθεια από καμία ξένη κυβέρνηση. Οι ρητορικές ερωτήσεις δηλώνουν καθαρά την απογοήτευση του συγγραφέα για την απροθυμία των Ευρωπαίων να βοηθήσουν ή ακόμα και να υπερασπιστούν τον αγώνα των Ελλήνων. Επομένως για τον Κοραή ως λογικό επακόλουθο αυτής της απροθυμίας έρχεται η άρνηση τους στην προσπάθεια των ξένων δυνάμεων να επιβάλλουν τη μοναρχία και να επιδείξουν το κατάλληλο για αυτούς πρόσωπο.

Ωστόσο για να καταλάβουμε καλύτερα αυτή τη λογική του, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο ερμήνευε κάθε φορά τα νέα δεδομένα, κρίνεται σκόπιμη η σύντομη αλλά περιεκτική παρουσίαση της τοποθέτησης του έναντι κάθε Μεγάλης Δύναμης ξεχωριστά – γεγονός που εξάλλου θα συμβάλλει και στην αποκρυστάλλωση των απόψεων του περί Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Και μια τέτοια προσέγγιση δεν είναι δυνατόν να μην ξεκινήσει από την Ιερή Συμμαχία, εναντίον των μελών της οποίας στρέφει τα βέλη του δεδομένου ότι τα θεωρεί εν μέρει υπεύθυνα για την κατάσταση της πατρίδας του : «...τα πλείστα έπαθεν η Ελλάς από τον Μετέρνιχον, από τον άγγλον αρμοστήν της Επτανήσου, τον άγριον Μαιτλάνδον, από τον αυτόχειρα

Καστελρήγον, υπουργόν βασιλικόν της Αγγλίας, και εσχάτως από τον μωρώτατον όλων των διπλωματικών, και παρελθόντων και παρόντων, Βελλιγκτώνα, όστις απελπισθείς πλέον την δούλωσιν της Ελλάδος, επενόησε να την συσφίγξη ή μάλλον να την πνίξη εις όρια τόσον στενά, ώστε να ευρίσκεται εις αδιάλειπτον κίνδυνον να δουλωθή και δεύτερον.....» ²⁷¹.

Ακόμα και τους Γάλλους, τους οποίους - αρχικά τουλάχιστον - θαυμάζει για το πνεύμα και την δυναμικότητα τους, δε διστάζει να κατακρίνει ο Κοραής βλέποντας ότι «... οπισθάγκωνα δεμένην ήθελαν επιστρέψει εις τον Σουλτάνον την δυστυχεστάτην Ελλάδα, δια να εξαλείψη απ' αυτήν και αυτό των Ελλήνων το όνομα ...» ²⁷² («Καποδιστριακός Διάλογος Δ») και ότι «... παρά τὰ παραγγέλματα της γεννωμένης ελευθερίας των, συνηγορούντας εισέτι υπέρ των Τούρκων...» ²⁷³. Στο σημείο αυτό αποδίδει στους Οθωμανούς όχι μόνο το στοιχείο της αγριότητας, αλλά και της εκδικητικότητας, αφού θεωρεί ότι για τον Σουλτάνο η αποκατάσταση της δύναμης του στον ελληνικό χώρο δεν θα ήταν πράξη ικανοποιητική. Αντίθετα πιστεύει ότι πρόθεση των Οθωμανών είναι να εξαλείψουν ολοκληρωτικά το ελληνικό γένος.

Η αλλαγή αυτή του Κοραή έναντι των Γάλλων είναι εντυπωσιακή, αν σκεφτεί κανείς ότι μιλάμε για τον ίδιο άνθρωπο που έγραφε στο «Άσμα Πολεμιστήριον» :

²⁷¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 94 – 95.

²⁷² - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 141.

²⁷³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 201.

«...Γάλλοι και Γραικοί δεμένοι,
με φιλίαν ενωμένοι,
δεν είναι Γραικοί ή Γάλλοι,
αλλ' εν έθνος, Γραικογάλλοι ...» ²⁷⁴.

Επιπλέον είναι γνωστό ότι ο Κοραής, πριν από την έναρξη της επανάστασης, πίστευε και ευελπιστούσε στη βοήθεια των Γάλλων, αφού στην «Αδελφική Διδασκαλία» καλούσε τους Έλληνες να λάβουν τα όπλα και να διώξουν τους Τούρκους με τη συνδρομή των «γενναίων» Γάλλων ²⁷⁵. Και αλλού πάλι σημείωνε ότι : «...Η προκοπή του Γένους θέλει γενεί ασυγκρίτως ταχύτερα, εάν από του νυν αφήση τους Ρώσους, από τους οποίους τι πότ' έως τώρα δεν ωφελήθη, και προσκολληθή εις το φωτισμένος έθνος των Γάλλων, οίτινες αυτοί μόνοι είναι ικανοί να μας ενισχύσωσιν εις τον δρόμον της σοφίας και της ημερώσεως ...»²⁷⁶. Η εκτίμηση του αυτή προς το γαλλικό έθνος όμως δεν επισκίαζε την προσωπικότητα των Ελλήνων : «...Οι Γάλλοι έχουσι μεγάλα και επίζηλα προτερήματα και είναι εφάμιλλοι των αρχαίων Αθηναίων. Αλλά διά τούτο δεν πρέπει να γείνωμεν Γάλλοι. Άπαγε. Των Ελλήνων

²⁷⁴ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ., «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ», ΤΕΤΑΡΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 57.

²⁷⁵ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 10.

²⁷⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 374.

το όνομα είναι όνομα ευγενέστατον ...» ²⁷⁷ και «...όσον το κατ' εμέ, η γη να σχίση να με καταπή προτιμώ, παρά να ονομασθώ Γάλλος αντί Γραικού ...» ²⁷⁸.

Η αρχή της αλλαγής στη νοοτροπία του Έλληνα διανοητή είχε γίνει με τα έκτροπα που είχε δει να σημειώνονται κατά τη διάρκεια της Γαλλικής επανάστασης και μετέπειτα στο στάδιο του βοναπαρτισμού. Ο ίδιος μάλιστα έγραφε για τα τρωτά της τότε γαλλικής κοινωνίας : «...Ω φίλε μου (απευθύνεται προς τον Κεύνο την 1^η Απριλίου 1797), πόσον ολεθρία ήτο η εις Γαλλία αποδημία μου. Απέλιπον την εμήν πατρίδα, ίνα ζητήσω ανεξαρτησίαν και ανάπαυσιν εις χώρας ελευθέρας, ένθα θα ηδυνάμην να θεραπεύω αδεώς τά γράμματα, γινόμενος χρήσιμος εις τους ομοφύλους, η δε τύχη απ' εναντίας άγει με εις χώραν, εγκυμονούσαν την φρικωδεστάτην των επαναστάσεων, όσων μνημονεύει η ιστορία των ανθρώπων...» ²⁷⁹. Και συμπλήρωνε σε άλλες επιστολές : «...λατρεύω την ελευθερίαν, αλλά θα ήθελα να την βρίσκω πάντοτε θρονιασμένη ανάμεσα στη δικαιοσύνη και στον ανθρωπισμό.... Είμαι ακόμα ερωτομανής της ελευθερίας, αλλά αγαπώ, φίλε μου, και την δικαιοσύνην. Ελευθερία χωρίς δικαιοσύνην είναι καθαρά ληστεία...» ²⁸⁰. «...Ελευθερία χωρίς αρετήν δεν δύναται

²⁷⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 375.

²⁷⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 375.

²⁷⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 220.

²⁸⁰ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ» ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 338.

ποτέ να σταθή... »²⁸¹. «...Όστις προτιμά την αισχράν ζωήν από τον ένδοξον θάνατον, είτε Γάλλος, είτε Γραικός, αυτός είναι ανάξιος και της ελευθερίας και του να ονομάζεται άνθρωπος...»²⁸². Είχε επομένως την ικανότητα να συλλαμβάνει τα γεγονότα εν τη γενέσει τους και ως οξυδαρκής άνθρωπος να τα ερμηνεύει μακροπρόθεσμα : «... το τέλος της παρούσης εκατονταετηρίδος θέλει δείξει παράδοξα πράγματα εις την Ευρώπην ...»²⁸³. Επίσης αξιοσημείωτο είναι ότι στο λόγο του δεν απουσιάζουν οι λέξεις και οι εκφράσεις που αποτελούν τη βάση των αρχών του Διαφωτισμού (επίδραση αυτού στην κοσμοθεωρία του Κοραή).

Αλλού πάλι σχολίαζε για τις κινήσεις και τις ενέργειες του Ναπολέοντα ότι «...αντί να ελευθερώση τους καταπονουμένους της Ευρώπης λαούς από τους δεσπότες των ... να γενή αυτός δεσποτών δεσπότης»²⁸⁴ και τον αποκαλούσε «... μέγιστον

²⁸¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 186.

²⁸² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 187.

²⁸³ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 8.

²⁸⁴ - ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Α. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ. ΔΑΦΝΗΣ, Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, «Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ», ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΗ, «ΚΟΡΑΗΣ, ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ, ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΟΥΛΑΣ, ΚΑΒΑΦΗΣ», ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ, ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1977, ΑΡΘΡΟ ΑΙΚ. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ», ΣΕΛΙΔΑ 12.

- ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 306.

δημαγωγόν ...», «... μεγαλουργόν και ουχί μέγαν άνδρα ...» ²⁸⁵. Στο χωρίο αυτό διαφαίνεται έκδηλα η απογοήτευση και η πικρία που νιώθει ο Νεοέλληνας διαφωτιστής για την τροπή που έλαβαν τα ευρωπαϊκά πράγματα. Ενώ λοιπόν ο ίδιος μέχρι πρωτύτερα θαύμαζε το Βοναπάρτη, διαπίστωσε με θλίψη ότι εκείνος πέταξε το προσωπείο του απελευθερωτή – προστάτη και μεταβλήθηκε σε δυνάστη ίδιου βεληνεκούς με αυτούς που πολέμησε.

Πιο έντονο και βλοσυρό διαφαίνεται το ύφος του στο παρακάτω χωρίο, αλλά τα συναισθήματα του συντάκτη του παραμένουν αμετάβλητα και σταθερά : «...Ταύτα τις αν ακούων ανάσχοιτο ; Τις ούτως αδαμάντινος την ψυχήν, ώστε μη κόπτεσθαι και τάς τρίχας της κεφαλής τίλλειν, ει τοιαύτα πεπόνθασι παιδες Ελλήνων υπό της ελευθέρας Γαλλίας, οια ουδέ παρά των εχθίστων αν ποτέ προσεδόκησαν...Ο πανάθλιος εγώ Γραικός ουδέποτε θα διαλείπω τιμών και φιλών υμάς, έτι και αν η γαλλική κυβέρνησις εμυδροβόλει τους κατά του Σουλτάνου επαναστάντας Έλληνες...» ²⁸⁶.

Παρόλο που ο Κοραής για κάποιο χρονικό διάστημα είχε μεταβάλλει τη γνώμη του για τους Άγγλους εξαιτίας της μεταστροφής της πολιτικής τους (κυρίως στα χρόνια της πρωθυπουργίας του Πιτ), ήδη το 1805 («Προλεγόμενα εις τον Γ τόμον των Ατάκτων») παρότρυνε τους Έλληνες να μην τους εμπιστεύονται, γιατί «... βοηθούν τον κατασφάξαντα τα τέκνα

²⁸⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 306.

²⁸⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1889, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 211.

μας τύραννον ...»²⁸⁷. Επομένως, για άλλη μια φορά υπογραμμίζει την αιμοβόρα φύση των Οθωμανών και τα δεινά που έχουν υποστεί οι συμπολίτες του κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης σκλαβιάς. Πιο καθαρά παρουσιάζει τις προθέσεις και τα αγγλικά συμφέροντα σε άλλη του επιστολή : «...όπου έστρεφον τους οφθαλμούς, δεν έβλεπον ή βασιλείς φοβουμένους ή θεραπεύοντας τον Τούρκον. Και από ποίους να ελπίζωσιν ; Από τους Άγγλους ουδεμίαν βοήθειαν. Φίλαυτοι, φιλέμποροι και φιλοχρήματοι περισσότερο από τους παλαιούς Καρχηδονίους, νύκταν και ημέραν εις άλλον δεν καταγίνονται ή να αυξήσωσι την ιδίαν αυτών ευτυχίαν αναλώμασιν όλου του κόσμου. ...»²⁸⁸.

Αρκετά χρόνια αργότερα (1825) σε επιστολή του στον Εδουάρδο Εβέρεττο, μέλος του Κογκρέσου των Η.Π.Α. και Γραμματέα της φιλελληνικής Επιτροπής της Βοστώνης, κατηγορεί τους Άγγλους για διπλωματική υποκρισία, αφού στοχεύουν να «... αναδείξωσιν (εννοεί την Οθωμανική αυτοκρατορία) εξολοθρευτήν της Ελλάδος ...»²⁸⁹. Αναγνωρίζει δηλαδή ότι πρόθεση των Τούρκων είναι να εξοντώσουν πλήρως τους Έλληνες, ιδίως μετά την κήρυξη της επανάστασης. Δύο έτη μετά (1827) κατακρίνει τη αγγλική κυβέρνηση, η οποία χαρακτήρισε τη ναυμαχία του Ναυαρίνο «ατυχές γεγονός».

²⁸⁷ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 159.

- ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΕΙΣ ΤΟΝ Γ' ΤΟΜΟΝ ΤΩΝ «ΑΤΑΚΤΩΝ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 1260.

²⁸⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 372.

²⁸⁹ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 162.

Συγκεκριμένα, στα «Προλεγόμενα των Ατάκτων» σημειώνει :
«... Όταν ο στερημένος γυναίκα και τέκνα από την τυραννικήν
μάχαιραν ταλαίπωρος Γραικός μάθη την πυρπόλησιν του
τυραννικού στόλου παρηγορείται προς μικρόν...»²⁹⁰. Με αυτό
τον τρόπο δηλώνει την πικρία του για την στάση της επίσημης
αγγλικής ηγεσίας, αλλά κάνει λόγο εκ νέου για την απάνθρωπη
μεταχείριση των Ελλήνων από τους Τούρκους. Μάλιστα
εκφράζει με σιγουριά την πεποίθησή του ότι οι Άγγλοι πολιτικοί
θα αποδέχονταν με χαρά την επιστροφή της Ελλάδας στο
τυραννικό καθεστώς των Οθωμανών : «...Έσο βέβαιος, φίλε,
(γράφει γενικότερα προς τους Χιώτες) μάλιστα περί των
Άγγλων, ότι αν ήτο δυνατόν να εξαναδέσωσι την
ελευθερωμένην Ελλάδα εις τον ζυγόν του τυράννου, ήθελεν το
κατορθώσιν μετά χαράς...»²⁹¹.

Είναι γνωστό ότι ο Κοραής δεν αντιμετώπιζε θετικά και τη
ρωσική διπλωματία και ήταν αρνητικός απέναντι στο
ενδεχόμενο μιας ρωσικής παρέμβασης οποιασδήποτε μορφής.
Το γεγονός ότι οι Έλληνες βάσισαν τις ελπίδες τους για βοήθεια
στο ρωσικό μέτωπο – ιδέα που «γεννήθηκε» με το περίφημο
και ανεφάρμοστο τελικά σχέδιο της Μεγάλης Αικατερίνης²⁹² –
τον έβρισκε καθολικά αντίθετο : «...Οι Γραικοί έστρεψαν τας
ελπίδας των εις την Ρωσσίαν, ως εχθράν των Τούρκων, ως
ομόθρησκον και ως έστω και περιποιουμένην την ελευθερίαν
των Γραικών. Η Ρωσσία επεχείρησε να φέρη εις τέλος την από

²⁹⁰ - ΒΑΛΕΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑ», ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΕΙΣ ΤΟΝ Γ'
ΤΟΜΟ ΤΩΝ «ΑΤΑΚΤΩΝ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΡΙΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1964, ΤΟΜΟΣ Α2, ΣΕΛΙΔΑ 1260.

²⁹¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ
ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 29.

²⁹² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ
ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 304.

του Μεγάλου Πέτρου μελετωμένην της τουρκικής δυναστείας καταστροφήν. Και είναι μὲν αληθές ὅτι δεν την κατέστρεψε, την κατέφερεν ὅμως εἰς τὴν αδυναμίαν, ὥστε ἡ Πύλη κατέστη πειθήνιον ὄργανον τῆς Ρωσσίας. Ἡ ἐλπίς ὅτι ἡ Ρωσσία δύναται καὶ θέλει νὰ συντρίψῃ τὸν ζυγὸν τῆς Ελλάδος, ἐπροσκόλλησε τοὺς Γραικοὺς εἰς τὴν Ρωσσίαν, μετέβαλε τὸν φόβον εἰς ἐλπίδα, παρώτρυνε δὲ πολλοὺς νὰ αἰτήσωσι τὴν προστασίαν τοῦ αυτοκράτορος τῆς Ρωσσίας ...» ²⁹³.

Μάλιστα πίστευε ὅτι τὴν ἐπανάσταση ὑποκίνησαν οἱ Ρῶσοι, γεγονὸς ποὺ θα λειτουργοῦσε ἐν τέλει ἀρνητικὰ γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Οἱ Ευρωπαῖοι δηλαδὴ θα καταδίκαζαν ἐξ' ἀρχῆς τὶς κινήσεις τῶν δευτέρων φοβούμενοι τὴν αὐξήσῃ ἐπιρροήν τῆς ρωσικῆς δυνάμεως στὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου. Ἐτσι στὶς 16 Ἰουλίου 1821 ἔγραφε πρὸς τὸν Παναγιώτη Βλαστό : «... Τῆς ψυχῆς μου τὴν ἡσυχίαν ἐτάραξαν καὶ ἐκαταζάλισαν τῆς Ελλάδος αἱ συμφοραί, ὅχι τὸσον ὅσαι συνέβησαν, ὅσον ὅσαι ἀκόμη μας φοβερίζει τὸ ψυχομάθημα τοῦ τυράννου. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ θηρίον πνέει τὰ λοίσθια οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ Ελλάς μέλλει νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπ' αὐτό. Ἀλλὰ φοβούμαι μὴν ἀγοράσωμεν τὴν ἐλευθερίαν υπερβολικά. Με θλίβει ἀκόμη καὶ ὁ λογισμὸς, μὴ οἱ καλοὶ σου Ρῶσοι πραγματεύοντο ὅπως ἐπραγματεύοντο ἕως τῶρα οἱ Ευρωπαῖοι τοὺς μαύρους τῆς Ἀφρικῆς. Μὴ μας ἔβαλαν μπροστὰ νὰ δαμάσωμεν πρῶτοι ἐμεῖς τὸ θηρίον, δια νὰ δώσωσιν ἔπειτα εἰς αὐτὸ τὴν τελευταίαν πληγὴν Μας ἔβαλαν ἐμπρὸς τοὺς ταλαιπώρους, δια νὰ προειδοποιήσωμεν τὴν πτῶσιν ἐνὸς θηρίου με τὴν θυσίαν τῆς

²⁹³ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 372.

ζωής τόσων χιλιάδων αθώων και ανόπλων ...» ²⁹⁴ «...Τοιαύτη πολιτική είναι ασυγχώρητος. Κατά τας τελευταίας ειδήσεις, αι σφαγαί άρχισαν πάλιν εις την Κωνσταντινούπολιν με πλειοτέραν θηριωδίαν ...» ²⁹⁵.

Αναγνωρίζει λοιπόν στους Ρώσους δόλιες προθέσεις, αφού θεωρεί ότι χρησιμοποιούν τους Έλληνες για να αποδυναμώσουν την Οθωμανική αυτοκρατορία και φοβάται τη μελλοντική εξάρτηση της πατρίδας του από τον τσάρο και τις όποιες επιπτώσεις αυτής της κηδεμονίας. Σ' αυτό το σημείο εξάλλου στηρίζεται – πάντοτε κατά τη γνώμη του Κοραή – και η «συνήθεια» του τσάρου να εντάσσει στο στράτευμά του Έλληνες αξιωματικούς και να τους αποδίδει τιμές («...Η Ρωσσία, σύμφορον εαυτή υπολαβούσα να θεραπεύση τους Έλληνας, ους ήλπιζεν ότι μια των ημερών θα συγκατέλεγεν εις τους ιδίους υπηκόους, παρέλαβε πολλούς τούτων εις τας τάξεις των μαχητών αυτής και περιεποιήσατο αυτούς διά τιμών τε και ανταμοιβών...» ²⁹⁶).

Εκφράζει όμως και τη σιγουριά του για την απελευθέρωση της Ελλάδας και την πτώση της δύναμης της Υψηλής Πύλης. Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι χρησιμοποιεί ξανά τις λέξεις «τύραννος – θηρίον», όταν αναφέρεται στους Οθωμανούς. Οι παρομοιώσεις αυτές δείχνουν ότι ο Κοραής αναγνώριζε τη δύναμη των Τούρκων κατά το παρελθόν, αλλά εκφράζουν

²⁹⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 6.

²⁹⁵ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 170.

²⁹⁶ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ, «ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ», ΣΕΛΙΔΑ ΝΖ' - ΝΗ'.

παράλληλα και την απέχθειά του προς αυτούς εξαιτίας και των ανομιών που διαπράττουν εις βάρους των χριστιανικών πληθυσμών.

Την παραπάνω υποψία – δηλαδή ότι πίσω από την Ελληνική επανάσταση κρύβονται οι Ρώσοι -, γεγονός που κάνει τις ευρωπαϊκές αυλές περισσότερο επιφυλακτικές έναντι των συμπατριωτών του, αναφέρει και αλλού : «...Έπειτα υποπτεύουν ότι όλα γίνονται από τη Ρωσσίαν, η οποία τους τρομάζει...» ²⁹⁷.

Η «αντιπάθειά» του προς το ρωσικό στοιχείο είναι τέτοια, ώστε φτάνει στο σημείο να επικρίνει ακόμα και τον αγαπημένο του φίλο Πρωτοψάλτη ως θιασώτη αυτού. Το χωρίο που ακολουθεί είναι ενδεικτικό όχι μόνον αυτού του γεγονότος, αλλά παράλληλα και της οπτικής γωνίας από την οποία βλέπει το συγκεκριμένο θέμα ο Κοραής : «... Φοβείσαι μη σε κατηγορήσω ως φιλόρωσσον. Αγάπα τους Ρώσους όσο θέλεις, εις αυτό δεν εναντιούμαι.Τούτο μόνον φοβούμαι ότι η λογιότης σου κρίνεις και ελπίζεις την ελευθερίαν των Ελλήνων, ως την κρίνει ο κοινός λαός. Οι περισσότεροι από τους Γραικούς την σήμερον προσμένουσι επιθυμητικώς την ελευθερίαν, όχι διά να σοφισθώσι και να αλλάξωσι τὰ δουλικά και βάρβαρα ήθη εις χρηστά, όχι διά να έχωσι ποιμένας αληθινάς μιμητάς των αποστόλων, αλλά δια αξιωθώσι να ακούσωσι την λειτουργίαν εις τον ναόν της Αγίας Σοφίας, διά να υπάγωσι με περισσότερην ευκολίαν εις την Παλαιστίνην, ως να μην ήτον η λειτουργία του Αγίου Γεωργίου και της Αγίας Φωτεινής τόσον καλή όσον και η

²⁹⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 7.

της Αγίας Σοφίας, ωσάν να κατοικεί ο θεός εν χειροποιήτοις, ωσάν να ήρεσκεν εις αυτόν άλλην προσκύνησις και λατρεία.....»

298 .

Ωστόσο υπογραμμίζει απερίφραστα ότι «...Όσον διά τους Ρώσους, τους αγαπώ και εγώ, και ίσως περισσότερο από την λογιότητά σου, αλλά πως και τινί τρόπον τους αγαπώ, δεν είναι καιρός κατά το παρόν να το εξηγήσω...» ²⁹⁹. Υπαινίσσεται προφανώς ότι τους αντιμετωπίζει ως εχθρούς και πολέμιους των Οθωμανών. Όλα αυτά βέβαια ενισχύονται και από τη γενικότερη μελέτη των επιστολών του, από την οποία προκύπτει ότι ο Κοραής ήταν σίγουρος ότι η Οθωμανική αυτοκρατορία αργά ή γρήγορα θα γινόταν λεία των Ρώσων ³⁰⁰.

Εκείνο επομένως που αναγνωρίζει στη ρωσική πλευρά είναι ότι μπόρεσε να αποδείξει σε ολόκληρη την Ευρώπη ότι η δύναμη του σουλτάνου δεν είναι ανίκητη : «....Το 1769 εκήρυξεν η Ρωσσία πόλεμον προς τους Τούρκους. Η Τουρκία, καίτοι από μακρού χρόνου αποβαλούσα πολύ της αγρίας εκείνης δραστηριότητος, δι' ης ενέπνεε φόβον εις τας ευρωπαϊκάς δυνάμεις ουχ ήττον ή εις τους ιδίους υπηκόους, διέσωζεν επί επίφασιν τινα μεγαλείου, καθιστώντος αυτήν έτι σεβαστήν Το γοήτευμα τούτο διά παντός η Ρωσσία διεσκέδασεν, αποδείξασα τη Ευρώπη, ότι ο της δύναμεως όγκος, όν υπελάμβανεν ευσαρκίαν κράτους ευ συντεταγμένου

²⁹⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 143.

²⁹⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α', ΣΕΛΙΔΑ 143.

³⁰⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1889, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 201.

και σθεναρού, ήτο υδερίασις, μέλλουσα θάπτον ή βράδιον να ωθήση το κράτος το οθωμανικόν εις το όλεθρον...»

Υπό αυτή τη λογική εξοργίζεται βλέποντας το Βρετανικό Κοινοβούλιο για οικονομικούς λόγους να «... εξοπλίζει στόλον δια να παρεμποδίση τους Ρώσους να συντρίψουν τον ηλίθιον τύραννον του Βυζαντίου ...»³⁰¹. Εκείνο που μας εκπλήσσει στη συγκεκριμένη επιστολή προς τον Ραχέτιο (1793) είναι ο βαρύς χαρακτηρισμός που επικαλείται ο Κοραής για τους Τούρκους, αφού μειώνει το νοητικό τους επίπεδο. Αν και δεν τους κατονομάζει φανερά, η αναφορά στο Βυζάντιο είναι αρκετή για να φανεί σε ποιους απευθύνεται. Παράλληλα, μέσω αυτής τονίζει ότι πρόκειται για αντιπαράθεση δύο λαών που έχει μακρά ιστορία και πορεία. Άλλη μαρτυρία πάλι – εκείνη του Θερεϊανού – δίνει μια πιο ήπια εικόνα των σχολίων του Κοραή για το ίδιο ζήτημα : «...βρετανικήν βουλήν, φιλελεύθερον δήθεν, αλλά περιπίπτουσιν εις τάς γελοιοτάτας των αντιφάσεων, ένθεν μέν διαθερμαινομένην υπέρ των Μαύρων, ένθε δε εκπέμπουσαν στόλον ίνα παρακωλύση την υπό των Ρώσων καταστροφήν του εν Βυζαντίου τυραννούντος...»³⁰².

Όπως και να έχει, ο Κοραής αποδέχεται τη «στήριξη» των Ρώσων ως «... το μη χείρον βέλτιστον ...»³⁰³ («Αυτόθι», επιστολή 1144, 20 – 1 – 1831). Άλλωστε με αφορμή τους

³⁰¹ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 125.

- ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗΣ, «ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ», ΤΟΜΟΣ Α, ΑΘΗΝΑ 1964 – 1984, ΕΠΙΣΤΟΛΗ 101 (28 – 7 – 1973), ΣΕΛΙΔΑ 343 – 347.

³⁰² - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 201.

³⁰³ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 147.

γνωστούς Ρωσοτουρκικούς πολέμους έγραφε :«... οι Ρώσοι ενίκησαν τους Τούρκους, διότι ήσαν σοφώτεροι των Τούρκων»³⁰⁴. Μπροστά στο ενδεχόμενο να παραμείνουν υπό τουρκική κατοχή, προτιμά να τεθούν οι Έλληνες υπό την κηδεμονία του τσάρου, ευελπιστώντας ότι σύντομα θα είναι σε θέση να τον απομακρύνουν και αυτόν. Συγκεκριμένα, σε επιστολή του στις 28 - 7 - 1793 προς τον φίλο του Ραχέτιο («Αλληλογραφία») τονίζει : «...Συνομολογώ ότι οι Έλληνες, όπως διάκεινται τανων, δεν δύνανται να κατασταθώσι ελεύθεροι ή ήρεμα και κατά μικρόν. Ανάγκη εν πρώτοις να απαλλαγώσι από του τούρκου δεσπότη υπό άλλου δεσπότη, αδιάφορον τίνος, αρκεί να ήναι ήπτον θηριώδης και μαλλον πεφωτισμένος, να παρέχη δε αυτοίς τοιούτους της παιδεύσεως πόρους, οιοι υπάρχουσι εν Ευρώπη. Τά άλλα είναι έργον του χρόνου. Αν τοιούτο τι συνέβαινε, θα έχαιρον τουλάχιστον ότι επέζησα εις τούτο το monstrum horrendum ingens (υπερμεγέθους φρικτού τέρατος), όπερ εξεφαύλισε το κλεινόν της Ελλάδος όνομα. Καίτοι δε πόρρωθεν, θα ητένιζον ασμένως προς ηγεμόνα, όσους, περέπων εν τη πατρίδι μου τάς επιστήμας και τάς τέχνας, θα συνήργει λεληθότως εις το μέλλον της Ελλάδος μεγαλείον ...»³⁰⁵.

Σύμφωνα με αυτά, ο Κοραής θεωρεί ότι η συμπεριφορά και η διοίκηση των Τούρκων είναι βασανιστική. Επιπλέον τους κατηγορεί για αγριότητα και έλλειψη πολιτισμού. Πιστεύει ότι

³⁰⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 372.

³⁰⁵ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 201.

- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 148.

θα πρέπει να απαλλαγούν απ' αυτούς ακόμα και με την ανάδειξη νέου τυράννου. Κι ενώ δεν συμπαθεί ιδιαίτερα τους Ρώσους, δέχεται να είναι αυτοί οι καινούριοι κύριοι της Ελλάδας, αφού θα είναι περισσότερο πολιτισμένοι και επιεικείς. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι για τον Έλληνα διαφωτιστή οι ενέργειες και η πολιτική της Οθωμανικής αυτοκρατορίας εξευτελίζει και καταρρακώνει το όνομα και το παρελθόν του ελληνικού γένους.

Σε άλλο σημείο του εκτενούς και πολυσχιδούς έργου του («Αυτόθι») αναγνωρίζει τις ενέργειες της ρωσικής ηγεσίας να αναβαθμίσει το πολιτιστικό επίπεδο του λαού της και παρατηρεί ότι «... το ήμισυ μόνον ταύτης της επιμελείας εάν είχαν οι Σουλτάνοι δια το γένος των, είναι πολλά πιθανόν ότι οι Τούρκοι, και με όλα της θρησκείας αυτών ταμπόδια, ήθελαν είσθαι το διπλάσιον από τους Ρώσους πλέον φωτισμένοι την σήμερον ...»³⁰⁶. Το παραπάνω απόσπασμα μας ενδιαφέρει για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος είναι ότι μιλά για αδιαφορία του σουλτάνου – της κεφαλής της Οθωμανικής αυτοκρατορίας – απέναντι στο λαό του και ιδιαίτερα όσον αφορά τα θέματα της παιδείας και του πολιτισμού. Από την άλλη, θεωρεί ότι η Μουσουλμανική θρησκεία και τα διάφορα άλλα χαρακτηριστικά των Οθωμανών αποτελούν εμπόδια για την εξέλιξη και την ανάπτυξη του λαού. Άρα, πάλι τονίζει την κατωτερότητα του Ισλάμ έναντι του χριστιανικού κόσμου.

Το συμπέρασμα που απορρέει λοιπόν είναι ότι ο Κοραής αισιοδοξούσε – ή καλύτερα ευελπιστούσε – ότι οι Έλληνες θα

³⁰⁶ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥ ΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, ΑΘΗΝΑΙ 1984, ΣΕΛΙΔΑ 167.

κέρδιζαν την πολυπόθητη ελευθερία και ανεξαρτησία με τις ίδιες τους τις δυνάμεις. Αυτή την πεποίθησή του εξάλλου καταθέτει και σε επιστολές του τρία έτη πριν από την ύψωση του λάβαρου της επανάστασης : «...Λέγεις (έγραφε προς το Βλαστό την 22^α Σεπτεμβρίου 1818) ακόμη περί βοήθειας από τους αλλογενείς. Τούτο αν εγίνετο, ήθελ' αναγκασθὴν να τους ευχαριστήσω μ' όλον το γένος διὰ να φύγω της αχαριστίας το αισχρόν ἐγκλημα. Αλλά δεν το προσμένω, ούτε το εύχομαι. Τι να σε είπω ; Είμαι ολίγον υπερήφανος εις τα τοιαύτα. Αν ήναι ευτυχία να εύρη τις κανένα πρόθυμον να τον δώση χείρα βοήθειας διὰ να σηκωθὴ από την πτώσιν του, ευτυχέστερον ὅμως και ασυγκρίτως ενδοξότερον είναι να αναπηδήσῃ αὐτός ως παλληκάριον, να τινάξῃ την σκόνην ἢ να σπογγίσῃ τον πήλον από τα φορέματά του ...» ³⁰⁷. Και από την ποιητική αυτή εικόνα της Ελλάδος δίνει ψήφο εμπιστοσύνης στους Έλληνες : «...Η εις το ἐνδοξον τούτο της αναγεννήσεως ἔργον προθυμία ὅλου του γένους, προλέγω με π ρ ο φ η τ ι κ ὸ ν πνεῦμα, θα απολήξῃ εἰς το ποθούμενον τέλος. Προφήτην με κάμνει ο αὐτός εκείνος ενθουσιασμός, ὅστις κατέχει σήμερον ὅλων των Γραικῶν τὰς ψυχάς. Η παράδοξος αὐτῶν μεταβολή προβαίνει καθ' ἡμέραν, καθ' ὥραν, κατὰ πάσαν ὥραν στιγμὴν από το καλόν εις το κάλλιον με τόσῃν ζέσιν, ὥστε δεν διστάζω να είπω, ὅτι, χωρίς ἄλλων βοήθειαν, οι Γραικοὶ εἶναι ικανοὶ να θεραπεύσωσι την δυστυχίαν των...» ³⁰⁸.

³⁰⁷ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 2 – 3.

³⁰⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 373.

Ουσιαστικά ο κύριος φόβος του Κοραή σε αυτή τη χρονική φάση είναι η εξάρτηση των Ελλήνων από κάποια ευρωπαϊκή δύναμη και η επιβολή σ' αυτούς ξένου μονάρχη, στοιχείο που επιβεβαιώνεται πολλάκις από το πλήθος των επιστολών του : «...Μη νομίσετε, φίλοι αδελφοί, ότι κατηγορώ την μοναρχίαν. Σέβομαι όλους τους νυν ζώντας μονάρχους της χριστιανικής Ευρώπης. Αλλά πιστεύω αδιστάκτως, ότι όσον αναγκαίον πράγμα είναι η μοναρχία εις τας πολυάνδρους και πλατείας επικρατείας, άλλον τόσον βλαβερά γίνεται εις τας μικράς και ερημωμένας από τυράννους χώρας. Ως είναι η ταλαίπωρος Ελλάς την σήμερον. Μόναρχος και μοναρχική αυλή εις δύο πιθαμών (να είπω ούτω) γην, την Ελλάδα, κατοικημένην από ολίγους και πτωχού ανθρώπους, είναι νέα της Ελλάδος άλωσις ...»³⁰⁹.

³⁰⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 22.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

...Ο Αδαμάντιος Κοραής είχε την τύχη ξεκινώντας από το αστικό περιβάλλον μιας μικρής πόλης της Μικράς Ασίας να βρεθεί κοντά στις μεγαλύτερες φυσιογνωμίες του δυτικού χώρου και να ενταχθεί στην ελίτ εκείνη των διανοητών που με τη ζωή και το έργο τους απασχόλησαν την κοινή γνώμη και την επιστημονική κοινότητα της Ευρώπης . Το όνομά του γρήγορα ταυτίστηκε με το Νεοελληνικό διαφωτισμό, αλλά και συνδέθηκε με την Επανάσταση των Ελλήνων. Προσωπικότητα αμφιλεγόμενη με ισχυρή άποψη και δυναμισμό στην υπεράσπιση των προσωπικών του αρχών κατάφερε να αποκτήσει φανατικούς φίλους και οργισμένους εχθρούς εντός και εκτός του ελληνικού εδάφους.....

Η σύντομη αυτή περιγραφή είναι ίσως η πιο εγγύς στην εικόνα του σοφού του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, οι στάσεις και οι αντιλήψεις του οποίου αποτέλεσαν το αντικείμενο της παρούσας εργασίας. Σ' αυτή λοιπόν καταβλήθηκε προσπάθεια να εντοπιστούν τα πιστεύω και η συμπεριφορά του προς τους Οθωμανούς, αλλά και μέσω αυτής προβλήθηκε ο ελληνικός και ευρωπαϊκός κόσμος της εποχής του. Όπως και να έχει, επειδή βρισκόμαστε μπροστά σε μια ιδιαίτερη περίπτωση λόγω και του χαρακτήρα του Κοραή αλλά και του περίπλοκου κοινωνικού και πολιτικού «γίνεσθαι» ολόκληρης της γηραιάς ηπείρου, κρίνεται σκόπιμη η παράθεση κάποιων βασικών συμπερασμάτων – ως επιστέγασμα της όλης μελέτης :

- Η ενασχόλησή του με την αρχαία ελληνική γραμματεία δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί απόκλιση από όλα τα σημαντικά γεγονότα της εποχής του, αλλά και από την κατάσταση των Ελλήνων. Αντίθετα η αγάπη του προς την αρχαία Ελλάδα ήταν βαθιά ριζωμένη και αποσκοπούσε στη βελτίωση του πνευματικού επιπέδου των συμπατριωτών του, ώστε αυτοί κάποια μέρα να είναι σε θέση να διεκδικήσουν την ελευθερία και ανεξαρτησία τους.
- Και αυτή η μελέτη των αρχαίων ελληνικών κλασικών έργων περνά από δύο διαδοχικά στάδια. Πριν από το 1821 ο Κοραής αναζητά τον πλούτο των κειμένων αυτών μόνον από ηθική άποψη, ενώ αργότερα τα πραγματεύεται ηθικά και πολιτικά, στοχεύοντας στην ανακάλυψη εκείνων των στοιχείων που θα συνδράμουν στον ελληνικό αγώνα. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγει κανείς αναγιγνώσκοντας τα λόγια του «... αν ήτο δυνατόν εις την φύσιν αυτού του πράγματος και εις την χρηματικήν μου κατάστασιν, ήθελα δημοσιεύσειν ενταυτώ όλους τους ηθικούς και πολιτικούς συγγραφείς ...»³¹⁰.
- Μάλιστα μπορεί να ειπωθεί ότι ξεκίνησε την προσπάθεια ξεσηκωμού των Ελλήνων, ορμώμενος από τη κατάσταση που επικρατούσε στα σχολεία. Πίστευε

³¹⁰ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ» ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 109 - 110.

λοιπόν ότι η ανάπλαση των Ελλήνων δεν θα σημειωνόταν αυτόχρονα και άμεσα, αλλά μέσω της παιδείας θα άνοιγε ο δρόμος προς την ελευθερία (θα αποτελούσε εγγύηση για την εθνική παλιγγενεσία και την πολιτική τους αποκατάσταση)³¹¹. Με δύο λόγια, η προοδευτική εξέλιξη των γραμμάτων και του εμπορίου, όπως και η σταδιακή κατάληψη υψηλών αξιωμάτων θα μετουσίωνε τους Έλληνες χριστιανούς στην κυρίαρχη τάξη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας³¹²

- Αρωγός σε αυτή την προσπάθεια του να ξεσηκώσει τους Έλληνες με την πένα του υπήρξε η πολύ καλή γνώση της ελληνικής γλώσσας, με την οποία κατορθώνει σε ορισμένα σημεία να μετατρέπει τον «μείζονα λόγο σε ελάσσονα» και το αντίστροφο.
- Η ελληνική γλώσσα επομένως ήταν το πρώτιστο και καταλληλότερο όργανο του εθνικού βίου για να λειτουργήσει ως κινητήριο μοχλός της πολυπόθητης αναγέννησης. Και αυτό γιατί μέσα από τα περίλαμπρα πρότυπα του παρελθόντος που εισήγαγε, μεταλαμπάδευε τον έρωτα για την πατρίδα και παρακινούσε τους Έλληνες σε αγώνα.

³¹¹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 86 -87

³¹² - ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΣΤΕΦΑΝΟΥ, «ΑΠΟ ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΣΤΟ ΕΘΝΟΣ, Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ 1821 – 1862», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ, ΑΘΗΝΑ 2004, ΚΕΦΑΛΑΙΟ : Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ. Η ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ (1821 – 1827), ΣΕΛΙΔΑ82.

- Την πνευματική άνοδο των Ελλήνων και την απόκτηση της ανεξαρτησίας τους φαίνεται ότι έχει στο νου του, ακόμα και όταν προσπαθεί να επιλύσει το γλωσσικό πρόβλημα. Γι' αυτό και τάσσεται υπέρ μιας γλώσσας προσιτής και κατανοητής από το λαό.
- Μια σημαντική ακόμα παρατήρηση είναι ότι στο λόγο του ο Κοραής χρησιμοποιεί κατά κόρον τις λέξεις «Γένος» και «Πατρίς», αποφεύγοντας να τις προσδιορίσει με τη χρήση κτητικών αντωνυμιών (ενώ οι υπόλοιποι σύγχρονοι και μεταγενέστεροι λόγιοι μιλούν για την «πατρίδα μας»). Το στοιχείο αυτό ίσως δικαιολογείται ψυχολογικά, αφού το πάθος του για την ελευθερία των Ελλήνων είναι τέτοιο που για τον ίδιο μόνον ένα έθνος και μια πατρίδα μπορεί να υπάρξει. Κατ' αυτόν τον τρόπο χρησιμοποιεί τις λέξεις δίνοντάς τους συναισθηματική χροιά και τις τοποθετεί σε επίπεδο κοινωνικό και πολιτικό ³¹³.
- Παράλληλα όταν μιλά για τους συμπατριώτες του χρησιμοποιεί τη λέξη «Γραικοί», προφανώς γιατί μ' αυτήν υπήρχαν στη συνείδηση Ελλήνων και Ευρωπαίων. Ο ίδιος μάλιστα τεκμηρίωνε την τοποθέτησή του αυτή ως εξής : «...Οι πρόγονοί μας ωνομάζοντο το παλαιόν Γ ρ α ι κ ο ί. Έπειτα έλαβον το όνομα Έ λ λ η ν ε ς, όχι από ξένον έθνος, αλλ' από

³¹³ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ, «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ», ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 80 – 81.

Γραικόν πάλιν, ὅστις εἶχε κύριον ὄνομα το Ἑ λ λ η ν .
Επρόκρινα το Γ ρ α ι κ ο ί, ἐπειδὴ οὕτω μας ονομάζουσι
ὅλα τὰ φωτισμένα ἔθνη της Ευρώπης. Ἀν προκρίνης το
Ἑ λ λ η ν, ονομάζου Ἑ λ λ η ν, ἀλλή μὴ διὰ τοὺς
οικτιρμούς του Θεοῦ Ρ ω μ α ί ο ς, διότι οἱ Ρωμαῖοι
πρώτοι μας ἐστέρησαν τὴν ολίγην ἐλευθερίαν, τὴν
οποίαν μας ἀφήκαν τῆς Ελλάδος αἱ διχόνοιαί ...» ³¹⁴.

- Ὄταν μιλά γιὰ τὸ ἐνδοξο ἱστορικό παρελθὸν τῶν
Ελλήνων, ἀναφέρεται κατὰ κύριο λόγο στὴν
ἀρχαιότητα καὶ ὄχι στὴ Ρωμαϊκὴ καὶ Βυζαντινὴ
αὐτοκρατορία. Προφανῶς στὴ συνείδησή του οἱ δύο
αὐτές περίοδοι συνδέονται καὶ με ἀρνητικὰ στοιχεῖα, τὰ
οποῖα δὲν θέλει νὰ ἀποδώσει στὸ ἐλληνικό προφίλ. Ἡ
ἀντιπάθειά του πρὸς τὸ Βυζάντιο οφείλεται στὸ ἐντονο
θεοκρατικό ρόλο καὶ στὰ λάθη τῶν αὐτοκρατόρων, ποὺ
κατὰ τὴ γνώμη του Κοραὴ οδήγησαν στὴν κατάρρευση
του.
- Στὴν ἐξέλιξη τῆς πνευματικότητος του ἐπαιξε
σημαντικό ρόλο ὁ περιβάλλων χώρος στὸν ὁποῖο
κινήθηκε. Ἐτσι ἔχοντας ζήσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς
ζωῆς του στὶς μεγάλες ευρωπαϊκὲς πρωτεύουσες καὶ
κοντὰ σὲ σπουδαῖες φυσιογνωμίες τῆς ἐποχῆς του,
υιοθέτησε τὶς βασικὲς ἀρχές τοῦ Διαφωτισμοῦ περὶ
ἐλευθερίας, ἰσότητος, ἰσονομίας, δικαιοσύνης καὶ

³¹⁴ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ
ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 376.

γενικότερα όλες εκείνες τις ιδέες που έκαναν το Διαφωτισμό ένα ξεχωριστό για τα δεδομένα της Ευρώπης κίνημα.

- Ωστόσο πρόβαλλε και ερμήνευε τις αρχές αυτές βάσει ενός και μοναδικού σκοπού, εκείνου της ανεξαρτησίας των Ελλήνων. Για παράδειγμα ως διαφωτιστής έπρεπε να αποδέχεται την ανεξιθρησκία και την ισότητα των θρησκειών, αλλά όπως φαίνεται από το έργο του δεν αναγνωρίζει την αξία του Μουσουλμανισμού. Αυτό οφείλεται πιθανότερα στην προσπάθειά του να πείσει τους Έλληνες για την επανάσταση, παρά σε αδυναμία κατανόησης της έννοιας και των καταστάσεων.
- Ίσως το παραπάνω στοιχείο να εξηγείται από το εξής : ότι αν και ο Κοραής ένιωθε έντονο θαυμασμό για την Ευρώπη – και δη για τη Γαλλία, σε σημείο μάλιστα να υιοθετεί και το φραγκικό τρόπο ντυσίματος – συνειδητοποιούσε ότι άσχημα γεγονότα συνέβαιναν και στη δύση, αλλά εκεί μπορούσαν να ξεπεραστούν πιο εύκολα λόγω της παιδείας. Εξαιτίας αυτής της πίστης του εξάλλου κατηγορήθηκε για ξενομανία και μιμητισμό του δυτικού τρόπου ζωής.
- Πάντως η συσχέτιση της αρχαιότητας, του Διαφωτισμού και των επαναστάσεων – Γαλλικής και Ελληνικής – είναι αλυσιδωτή, γεγονός που δικαιολογείται και χρονικά : Ο Ευρωπαϊκός

διαφωτισμός γεννήθηκε από το φιλοσοφικό λόγο των αρχαίων Ελλήνων, η Γαλλική επανάσταση «πάτησε» πάνω σ' αυτόν και το παράδειγμά της βρήκε άξιους μιμητές στον ελληνικό χώρο. Και αυτό είναι κάτι που προφανώς το είχε προβλέψει ο οξυδερκής και προνοητικός νους του Κοραή.

- Παρόλα αυτά ο Κοραής δεν ήταν επαναστάτης και η σκέψη του δεν είναι επαναστατική. Αντίθετα έχει ομοιότητες με τον κύκλο των Ιδεολόγων, με τους οποίους είχε ιδιαίτερη σχέση ³¹⁵.
- Πιο συγκεκριμένα η πολιτική του σκέψη ήταν εμπνευσμένη από το δημοκρατικό κλασικισμό, αλλά ποτέ δεν ήταν ουτοπιστική. Πάντοτε στάθμιζε και προσαρμοζόταν στις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας, γιατί διαφορετικά γνώριζε ότι θα έθετε σε κίνδυνο την αξιοπιστία των μεταρρυθμίσεων του ³¹⁶.
- Από την άλλη πλευρά, φαίνεται ότι κάποιες προσωπικές επιλογές ήταν αποτέλεσμα της στάσης του απέναντι στους Τούρκους. Η άποψη αυτή στηρίζεται και στο γεγονός ότι ο ίδιος επέλεξε να σπουδάσει ιατρική, γιατί η επιστήμη αυτή έχαιρε εκτίμησης και κύρους από τη

³¹⁵ - ΔΗΜΑΡΑΣ Κ., «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ» ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 1985, ΣΕΛΙΔΑ 338.

³¹⁶ - ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ ΠΑΣΧΑΛΗ Μ., «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ» ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΝΩΝΤΑΣ ΤΑΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1996, ΣΕΛΙΔΑ 383.

Μουσουλμανική κοινότητα και παρείχε κάποιου είδους ελευθερία σε όσους την ασκούσαν (προφανώς μία από τις αιτίες της επιλογής του αυτής).

- Και στην περίπτωση ενός τόσο μορφωμένου και καταξιωμένου ανθρώπου δεν εξέλιπαν τα στερεότυπα. Η άποψη αυτή δικαιολογείται από τις δικές του δηλώσεις, στις οποίες κάνει λόγο για «παιδιόθεν μίσος».
- Πολλές φορές στις επιστολές του πέφτει σε αντιφάσεις. Για παράδειγμα, θεωρεί υπεύθυνους για τα δεινά των Ελλήνων τους Τούρκους, ενώ κάποτε – προκειμένου να κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου για την επερχόμενη διχόνοια – δε διστάζει να κατηγορήσει και τους ίδιους τους Έλληνες.
- Η τακτική του Κοραή ήταν να δικαιολογεί εν μέρει τις ελληνικές επιλογές – κινήσεις ή ελαττώματα στο εξωτερικό, αλλά να ψέγει έντονα τους συμπατριώτες του γι' αυτά.
- Επίσης, μετέβαλε συχνά τη στάση του προς τις ευρωπαϊκές αυλές ανάλογα με τις τοποθετήσεις αυτών προς το ελληνικό ζήτημα. Με τόλμη και ειρωνεία κάποιες φορές καυτηριάζει την υποκρισία των μοναρχών και κάνει λόγο καθαρά για το φαινόμενο της κοινωνικής αδικίας που εκδηλώνεται με τη μορφή της

αποικιοκρατικής πολιτικής και του δουλεμπορίου στο εξωτερικό και την επιβολή του φεουδαρχικού συστήματος στο εσωτερικό αυτών των κρατών. Και όλα αυτά φυσικά δε θα μας ενδιέφεραν αν οι προεκτάσεις τους δεν επηρέαζαν τη ζωή Οθωμανών και Ελλήνων (και οι δύο πλευρές έχουν ανάγκη τη στήριξη της ευρωπαϊκής διπλωματίας).

- Αυτό όμως δε σημαίνει ότι αμφισβητεί και αναιρεί τα επιτεύγματα του Διαφωτισμού και της τεχνολογικής προόδου της Δύσης, παρά την πικρία και την απογοήτευση που νιώθει από τους χειρισμούς των Ευρωπαίων δυναστών σχετικά με το ελληνικό ζήτημα.
- Αν και ο ίδιος δεν έκρυψε ποτέ την αντιπάθειά του προς τους Ρώσους, ενδόψυχα πίστευε ότι το κοινό θρησκευτικό δόγμα θα εξωθούσε τον τσάρο στην αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας.
- Επιπλέον, αν και δε δίστασε αρκετές φορές να έρθει σε προσωπική αντιπαράθεση με τους ανώτερους εκπροσώπους της εκκλησίας και να θίξει τα κακώς κείμενα αυτής, δηλώνοντας έντονα τις αντιρρήσεις του για τις εκάστοτε κινήσεις του, ο Κοραής δε μπορεί να θεωρηθεί άθεος ή άθρησκος. Πίστευε στο Θεό, ασπαζόταν το πνεύμα του Ευαγγελίου, αλλά απογοητεύτηκε από την εφαρμογή αυτού κατά τύποις και όχι βάσει ουσίας. Η Εκκλησία όμως δεν ξέφευγε

από την κριτική του, δεδομένου ότι πίστευε ότι αυτή
«... μάλλον ηθέλησε να κοιμήση την δικαίαν των
Γραικών αγανάκτησιν και να τους εμποδίση από το να
μιμηθώσι τα σημερινά υπέρ της ελευθερίας κινήματα
πολλών εθνών της Ευρώπης ...» ³¹⁷

- Για τον Έλληνα λόγιο επομένως η ελευθερία είναι
έννοια ισοδύναμη του «αυτεξούσιου» ³¹⁸, στοιχείο που
κατά την κρίση του δεν αντιβαίνει και τους βασικές
αρχές της Ορθόδοξης Χριστιανικής θρησκείας : «...οι
τυραννούμενοι λαοί έχουν το αναπαλλοτρίωτον
δικαίωμα να ζητώσι παντοίους τρόπους να διαρρήξωσι
τον ζυγόν της τυραννίας και απολαβώσιν πάλιν το
πολύτιμον αυτόν δώρον, το αυτεξούσιον, κατά το
μνημονευθέν αποστολικό παράγγελμα «... πειθαρχειν
δει θεω μαλλον ή ανθρωποις ...» ³¹⁹.
- Σημαντικό είναι και το γεγονός ότι ταύτιζε το τουρκικό
γένος με τη Μουσουλμανική θρησκεία, αφού το όνομα
Τούρκος και Μουσουλμάνος αντικαθιστά το ένα το
άλλο. Για παράδειγμα, απευθυνόμενος προς τους
Χιώτες μιλά για την απελευθέρωση του νησιού τους

³¹⁷ - ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΣΤΕΦΑΝΟΥ, «ΑΠΟ ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΣΤΟ ΕΘΝΟΣ, Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ 1821 – 1862», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ, ΑΘΗΝΑ 2004, ΚΕΦΑΛΑΙΟ :
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ. Η ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ (1821 – 1827), ΣΕΛΙΔΑ 75.

³¹⁸ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ
ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 316.

³¹⁹ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ
ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Α, ΣΕΛΙΔΑ 316.

από τους Μουσουλμάνους και όχι από τους Τούρκους
320 .

- Επιπρόσθετα θεωρεί ότι η σύγκρουση Ελλήνων και Οθωμανών δεν ξεκινά με την άλωση του 1453, αλλά προηγείται και έχει ως αιτία τη γενικότερη αντίθεση των δύο κόσμων.
- Πάντοτε μέσα από τη σύγκρουση του ελληνικού πνεύματος, της Ορθόδοξης Χριστιανικής θρησκείας και του χαρακτήρα των Ελλήνων με τα αντίστοιχα στοιχεία των Τούρκων, νικητές αναδεικνύονται οι συμπατριώτες του. Η τακτική αυτή δημιούργησε στους σύγχρονους μελετητές του έργου του ερωτηματικά σχετικά με την υιοθέτηση ρατσιστικών ή μη προτύπων συμπεριφοράς από την πλευρά του Κοραή. Πιθανόν το όλο θέμα να εντάσσεται και πάλι στα πλαίσια της «αποκατάστασης» του ελληνικού έθνους.
- Ο δάσκαλος του γένους συνήθιζε να κυκλοφορεί τα επαναστατικά του φυλλάδια ανώνυμα και ανυπόγραφα, γεγονός που θεωρήθηκε από κάποιους ως πράξη δειλίας. Μια λογική εξήγηση είναι ότι ο Κοραής υπογράφει μόνον τα επιστημονικά συγγράμματα, αφού αυτά αποτελούν προϊόν έρευνας και μελέτης. Τα υπόλοιπα φυλλάδια είναι γραμμένα όχι από το σοφό,

³²⁰ - ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ», ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ : ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΥΓΓΡΙΚΟΥ ΛΟΪΔ, 1890, ΤΟΜΟΣ Γ, ΣΕΛΙΔΑ 27.

αλλά από τον πατριώτη Κοραή. Βέβαια δεν εκλείπουν και οι φωνές άλλων ιστορικών που πρεσβεύουν ακριβώς το αντίθετο.

- Τέλος, παρά τα τρωτά σημεία και τις όποιες αδυναμίες, ο Αδαμάντιος Κοραής εξαιτίας των γνώσεων του και του μεγάλου – σε πλήθος και αξία – έργου του, δίκαια κατέχει τον τίτλο του σπουδαιότερου Νεοέλληνα διαφωτιστή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Καραγεώργου Βασιλείου, *«Ο Αδαμάντιος Κοραής και η Ευρώπη»*, εκδόσεις Μαυρομάτη, Αθήναι 1984.
- Θερειανού Δημητρίου, *«Αδαμάντιος Κοραής»*, τόμος Α, εκδόσεις Περγαμηνή, Τύποις του Αυστροουγγρικού Λόϋδ, Εν Τεργέστη 1890.
- Θερειανού Δημητρίου, *«Αδαμάντιος Κοραής»*, τόμος Β, εκδόσεις Περγαμηνή, Τύποις του Αυστροουγγρικού Λόϋδ, Εν Τεργέστη 1890.
- Θερειανού Δημητρίου, *«Αδαμάντιος Κοραής»*, τόμος Γ, εκδόσεις Περγαμηνή, Τύποις του Αυστροουγγρικού Λόϋδ, Εν Τεργέστη 1890.
- Αδαμαντίου Κοραή, *«Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς και η αυτοβιογραφία του»*, Πρόλογος Κ. Θ. Δημαρά, εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1986.
- Βαλέτα Γεωργίου, *«Κοραής – Άπαντα τα πρωτότυπα έργα»*, τόμος Α1, εκδόσεις Δωρικός, 1964.
- Βαλέτα Γεωργίου, *«Κοραής – Άπαντα τα πρωτότυπα έργα»*, τόμος Α2, εκδόσεις Δωρικός, 1964.

- Βαλέτα Γεωργίου, *«Κοραής – Άπαντα τα πρωτότυπα έργα»*, τόμος Β1, εκδόσεις Δωρικός, 1964.
- Βαλέτα Γεωργίου, *«Κοραής – Άπαντα τα πρωτότυπα έργα»*, τόμος Β2, εκδόσεις Δωρικός, 1964.
- Παπαγεωργίου Π. Στέφανου, *«Από το Γένος στο έθνος, η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, 1821 – 1862»*, εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 2004.
- Δασκαλάκη Απ., *«Ο Αδαμάντιος Κοραής και η ελευθερία των Ελλήνων»*, Αθήναι 1964, άγνωστος ο εκδοτικός οίκος.
- Νοτάρη Ιω., *«Ο πατριωτικός αγώνας του Κοραή πριν και κατά την επανάσταση του 1821»*, Θεσσαλονίκη 1976, άγνωστος ο εκδοτικός οίκος.
- Πάλλη Α., *«Ότι οι Έλληνες ιατροί πολυειδώς ωφέλησαν την πατρίδα αυτών»*, Αθήνησιν 1844, άγνωστος ο εκδοτικός οίκος.
- Βακαλοπούλου Απ., *«Ιστορία του Νέου Ελληνισμού»*, Θεσσαλονίκη 1973, τόμος Δ' : Τουρκοκρατία 1699 – 1812, άγνωστος ο εκδοτικός οίκος.

- Κιτρομηλίδη Μ. Πασχάλη, *«Νεοελληνικός Διαφωτισμός»*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, εκδόσεις Ταμπακόπουλος, Αθήνα, Νοέμβριος 1996.
- Δημαράς Κ., *«Νεοελληνικός Διαφωτισμός»*, Τέταρτη έκδοση, εκδόσεις Νεοελληνικά Μελετήματα, Αθήνα 1985.
- Αικ. Κουμαριανού, Α. Δεσποτόπουλος, Κ. Θ. Δημαράς, Κ. Δάφνης, Γ. Π. Σαββίδης, *«Ο Πολιτικός στοχασμός των Νεοελλήνων συγγραφέων»*, Σειρά πρώτη, «Κοραής, Τερτσέτης, Παπαρρηγόπουλος, Πολυλάς, Καβάφης», Πρόλογος Γεωργίου Τενεκίδη, Δημοσιεύματα Παντείου Ανωτάτης σχολής Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 1977, Άρθρο Αικ. Κουμαριανού «Ο Κοραής μπροστά στο ελληνικό πολιτικό πρόβλημα».
- Διζικιρίκης Γιώργος, *«Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός και το ευρωπαϊκό πνεύμα 1750 – 1821, Αισθητική και ιδεολογία των λογίων της τουρκοκρατίας»*, εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήναι 1984.
- Κονδύλης Παναγιώτης, *«Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός, οι Φιλοσοφικές Ιδέες»*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1988.